

तमसो मा ज्योतिर्गमय

SANTINIKETAN
VISWA BHARATI
LIBRARY

41'4

M 278

98524

MADRAS UNIVERSITY SANSKRIT SERIES No. 21

General Editor :

Prof. V. RAGHAVAN, M.A., Ph. D.,

Head of the Department of Sanskrit,

UNIVERSITY OF MADRAS

UNĀDIKOS'A
OF
MAHĀDEVA
VEDĀNTIN

Edited

with the UNĀDI SŪTRAS and full GLOSSARIAL INDEX

BY

K. KUNJUNNI RAJA,
M.A., Ph. D. (Madras), Ph. D. (London),
Senior Lecturer in Sanskrit, University of Madras

UNIVERSITY OF MADRAS

1956

॥ उणादिकोशः ॥

॥ वेदान्तिमहादेवविरचितः ॥

संपादकः

डाक्टर् के. कुञ्जुणिराजः

मद्रपुरीयविश्वविद्यालयः

CONTENTS

	Pages
Foreword : DR. V. RAGHAVAN	1—4
List of Abbreviations	5
INTRODUCTION	i—xvi
 TEXT	
Pāda I	I
Pāda II	29
Pāda III	49
Pāda IV	75
Pāda V	III
 GLOSSARIAL INDEX	 120
ADDITIONS & CORRECTIONS	261

FOREWORD

• In 1933 the late Dr. T. R. Chintamani, then Senior lecturer in Sanskrit in this Department, brought out his first publication relating to the Uṇādi Sūtras as part of a programme he had to present the Uṇādi Sūtras in their various recensions. With this object in view, he edited in the Madras University Sanskrit Series (No. 7) the following Uṇādi-works in the form of commentaries or lexicons.

1. Uṇādisūtravṛtti of Śvetavanavāsin (1933)
2. „ of Nārāyaṇa (1933)
3. „ Vṛttis of Durgasimha and Bhoja (1934)
4. The Aṇḍikapadārṇava of Perusūri (1939)

These were issued as parts 1, 2, 6, and 4 of No. 7 of the Madras University Sanskrit Series according to a scheme of the Editor; but he was able neither to complete his editions of the texts nor to undertake the critical study of all the material pertaining to the Uṇādis.

When Dr. K. Kunjunni Raja, a former Research Student of the Department, joined the Department as the Senior Lecturer, it was considered fruitful to resume the work of the Department on the Uṇādis; however the material on the Uṇādis which Dr. Chintamani had collected could not be salvaged after his demise, except for the transcript of the Uṇādimāṇḍipika of Ramabhadramakhin and the Uṇādikōśa of Vedānti Mahādeva. The former being incomplete, the latter work was taken up and in the following pages, Dr. Kunjunn Raja has presented an edition of it, collating it with two other manuscripts.

The Uṇādis form the most interesting of the four supplements attached to Paṇini's work, and in respect of their origin, date, authorship, recensions and revisions, they offer one of the fruitful fields of investigation remaining to be undertaken. The Uṇādis represent attempts of the school of etymologists or Nairuktas and a school of grammarians (Vaiyākaraṇas) headed by Śakaṭayana who believed

that every word should rather be derived somehow than not. As we see from Yāska, they also believed in the doctrine of multiple etymology, all this showing that here was a stock of remarkable lexical material whose significance, composition or origin was obscure or forgotten despite the conspicuous grammatical outlook and strong linguistic tradition evident in early Sanskrit literature. As they are, the Uṇādi Sūtras are current in both the Pāṇinian and the non-Pāṇinian systems and among those of the former school, which bear signs of organisation by Pāṇini, as well as revision and addition by post-Pāṇinian authors, there are two recensions in which they are preserved, one in which the Sūtras are arranged in ten chapters (Daśapādi) ¹ and another in five chapters (Pañcapādi); the former is less known but not less ancient. The differences in the recensions relate to the number, order and reading of Sūtras and also the derivations themselves in some cases.

Of the commentaries on Uṇadis so far published, the work of Śvetavanavasin issued by this Department seems to be the best or at least as important as that of Ujjvaladatta; according to Sri Yudhiṣṭhira .Mīmāṃsaka², these two commentators were probably almost of the same age. The metrical Uṇādi Kośa of Vedānti Mahādeva offered here is a useful link in the study of Uṇādi-literature, although we cannot say it is important by reason of antiquity or independent merit. Like the Auṇādikapadārṇava, an edition of whose incomplete text was issued by this Department, and the Uṇādinighaṇṭu of Vēṅkaṭeśvara yet to be edited, the work of Mahādeva presents the Uṇādi-words with their meanings in the form of a lexicon; but its treatment is limited compared to the elaborate plan of the Auṇādikapadārṇava, which comprehends a critical examination of Sūtras, genuine and interpolated, clarification of knotty Sūtras, setting forth of variant readings in the Sūtras and the elucidation of the derivations where necessary.

Mahādeva's text offered here is, as the Editor has pointed out, useful in its own way in respect of determination of readings and meanings. Mahādeva's literary activity lay in the last quarter of the

1. Edited by Sri Yudhishtira Mimamsaka with Manikyadeva's Vṛtti in the Princess of Wales Sarasvati Bhavana Texts Series, No. 81. A third manuscript of this work not used by the Editor is available in the Adyar Library, No. 38-H-7, Des. Cat. vol. VI, No. 383.

2. See *Ibid.*, Sanskrit Introduction, p. 15.

17th century and from the many parallel passages between his work and the *Auṇādikapadārṇava* of Peru Sūri, the present Editor observes to the effect that if Peru Sūri had influenced Mahādeva, we have some clue to the date of the former which was left as an open question by Dr. Chintamani and that Peru Sūri might have flourished between Ujjvaladatta and Mahādeva. It is doubtful, as the Editor himself says with due caution, if we could take the parallel passages as evidence of the mutual relation of these two writers, instead of supposing that they derived the material from the common sources of lexicons and grammatical works. What we may add here afresh relates to the personal history of Peru Sūri on which again the late editor of his *Auṇādikapadārṇava* gave but meagre and inconclusive information. Peru Sūri was no doubt an Āndhra. His house-name 'Śrīdhara' shows that he belonged to the same group of families to which the more celebrated Tanjore scholar and saint Śrīdhara Veṅkaṭeśa Ayyaṅṇal, author of *Śahendravilāsa*¹ etc., belonged. The verses on Goddess Kāmākṣī found at the opening of the *Auṇādikapadārṇava* are not necessarily an indication of Peru Sūri being a native of Kāñcī; he might as well have been in Tanjore where the metal image of Kāmākṣī removed from Kāñcī has been enshrined. We know that besides the Uṇādi work, that has been published, Peru Sūri wrote in imitation of the Meghasandēśa, the poem Cakorasandēśa of which the Tanjore Library preserves a manuscript², and a play called *Vasumaṅgalanāṭaka*, manuscripts of which are found in the Madras Government Oriental Manuscripts Library³ and the Adyar Library⁴. In the prologue to this play, Peru Sūri informs us that he wrote three other works, not otherwise known, the *Ramacandravijaya*, the *Bharatabhyudaya* and the *Veṅkaṭabhāṇa*⁵. The details of pedigree given in the play confirm and add to those known from the *Auṇādikapadārṇava*: He belonged to the Śrīdhara-vaṁśa; both his parents, his mother from the Gautama gotra and father from the Kausika, bore the same name Veṅkaṭa; his paternal grandfather bore the same

1. Edited by me with Introduction etc., for TMSSM. Library, Tanjore,

2. New Des. Cat. of the Tanjore Library, vol. VI, No.

3. D. No. 12659.

4. Ms. No. XXXIII-K-29 Des. Cat. vol. V, No. 1529.

5. श्रीरामचन्द्रविजयो भरताभ्युदयश्चकोरसन्देशः ।

वेङ्कटभाणवेति ब्रातृकुलं वास्य मातृकुलमेति ॥

name Peru Sūri and his maternal grandfather was Aṇṇadhvarin.¹ The informative colophon in his Cakorasandēśa refers to his high attainments, particularly in grammar and the title 'Navina Patañjali' that he earned thereby.² As the Vasumaṅgalanāṭaka was written for the festival of Goddess Minākṣī at Madura, the author should have been patronised at the Madura court also. From this background one would be disposed to take that the grammarian Vasvdeva Dīkṣita praised by, Peru Sūri in his Aṇṇadikapadārṇava as his guru is the author of the Bāṇanoramā, patronised by the Tanjore Mahratta rulers Sahaji, Serfoji and Tulaja (A.D. 1684-1735).

In presenting the text of Mahādeva's Uṇādi Kośa, the Editor has included, for the sake of easy reference, the relevant Sūtras. He has provided a useful glossarial index of the words together with their meanings. The meanings of these words, as also of some other classes of words like the names of creepers, plants and trees, have had a kind of extension caused by confusion of the forms of these words, due to difficulties of the script and vagaries of scribes; with the result that non-existent vocables and meanings had come into being; Mahādeva's work also has its quota to contribute to this category, as the Editor has indicated.

It is hoped that the Editor would continue the Uṇādi-work that has been resumed and be in a position to deal critically with the entire Uṇādi-material, so that, on the lexicographical side, his work would make a useful contribution to the new Sanskrit Dictionary project.

I have great pleasure in ushering this his maiden publication in the Sanskrit Series of the Madras University.

University of }
Madras }
3-2-1956 }

V. RAGHAVAN

Professor of Sanskrit

1. यस्य श्रीधरवंशजस्य जननी साध्वीमणिगौतमी
तातः कौशिकधूर्वहः तदुभयी श्रीवेङ्कटाख्योज्ज्वला ।
तस्य स्वाख्यपितामहस्य सुकवेरणाध्वरीन्द्राग्रणी-
दौहित्रस्य कृतिश्चिरं विजयतां श्रीपेरसूरैरियम् ॥
2. इति श्री श्रीधरवंशशिखावतंसवैदुष्यसिंहासनाधीश्वरपदवाक्यप्रमाणकूलङ्कषसाहित्य-
मर्यादाधुरन्धर-नवीनपतञ्जलिमहाबिरुदसम्पादित(?) पेरसूरिविरचिते चक्रोरसन्देशे
महाकाव्ये (?) पूर्वसन्देशः समाप्तः ।

LIST OF ABBREVIATIONS

A.	Adyar Library Manuscript
Amara.	Amarakośa
B.	Baroda Oriental Institute Manuscript
Daśapādi	Daśapādi Recension of Uṇādi Sūtras, (edited by Yudhiṣṭhira Mīmāṃsak).
Hemacandra	<i>Anekārthasaṅgraha</i> of Hemacandra
Mahendra	Mahendra's commentary on Hema- candra's <i>Anekārthasaṅgraha</i>
MW.	Monier-Williams, A Sanskrit English Dictionary
N.	Nārāyaṇabhaṭṭa, Commentary on the Uṇādi Sūtras
Peru (Perusūri).	Perusūri, <i>Auṇādikaṇḍa</i>
Sid.	<i>Siddhāntakaumudī</i> , Uṇādi section
Sv.	Śvetavanavāsin, Commentary on the Uṇādi Sūtras
T.	Tanjore Sarasvati Mahal Library Manuscript
Ujj.	Ujjvaladatta, Commentary on the Uṇādi Sūtras. (Calcutta Edition)
Viśva.	<i>Viśvaṇṣa</i>
Worterbuch.	St. Petersburg Sanskrit-German Dictionary

INTRODUCTION

MANUSCRIPTS

This critical edition of the *Uṇādikōśa* of Mahādeva, now being published for the first time, is based on the following three manuscripts :—

A. Adyar Library manuscript, No. 39-E-6. It is a modern paper manuscript, neatly written in good Devanāgarī script. 55 leaves. $8\frac{1}{2} \times 6\frac{1}{2}$ inches. 14 lines in a page. It was transcribed from a manuscript available in the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, having the No. 578/1899-1915, and was compared with the original by the late Dr. T. R. Chintamani. This is a fairly correct manuscript, and forms the main basis for the edition. There are several minor mistakes, due to confusion between *pa* and *ya*, lack of *Avagraha* etc.

B. Manuscript No. 12905 of the Baroda Oriental Institute. It is written in good Devanāgarī script, and is dated Samvat 1865 (1809 A.D.). Paper manuscript containing 42 leaves, 9 lines per page. $19 \times 4\frac{1}{2}$ inches. It is full of mistakes and omits a few letters every now and then. Also there is confusion between certain letters. But it was very useful in verifying the readings of **A.** The manuscript puts the *Avagraha* at the proper places, and generally puts a fullstop at the end of the discussion on each word.

A. begins :—

श्री श्रीकृष्णाय नमः । उणादिकोशः । वेदान्तिमहादेवविरचितः । प्रथमपादः प्रारम्भ्यते ।

Colophon at the end—

इत्युणादिकोशे निजविनोदाभिधे वेदान्तिमहादेवविरचिते पञ्चमः पादः सम्पूर्णः ।

श्रीरस्तु ॥

B. begins :—

श्रीगणेशाय नमः ।

Colophon at the end—

इत्युणादिकोशे निजविनोदाभिधे वेदान्तिमहादेवविरचिते पञ्चमः पादः सम्पूर्णः ॥

संवत् 1865 शके 1730 श्रावणकृष्णनवम्यां तदिने पुस्तकं समाप्तम् । यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥ ब्राह्मणमौतिगुजरगौडले । खकेन लिखितम् । शुभमस्तु । श्रीकाशीविश्वेश्वराय नमः । श्रीकालभैरवाय नमः ॥

T. Tanjore Sarasvati Mahal Library manuscript. Catalogue No. 5678. In the Descriptive Catalogue it is mentioned as an anonymous work, and the manuscript does not give the name of the author. It is a paper manuscript, 12×5½ inches, containing 19 leaves. 16 lines per page, written in good Devanāgarī script. This manuscript belonged to one Raṅgaṇa Bhaṭṭagosvāmin. A paper transcript of it was got for use in the preparation of this edition. It is full of scribal errors, but was useful in verifying the correct readings of the text.

All these three manuscripts agree almost completely, and there are very few *Pāṭhabhedas*. One more manuscript is mentioned as existing in the Sarasvati Bhavan collection at Banaras, but that is in a fragmentary stage and could not be of any use. The original manuscript at the Bhandarkar Institute was not consulted, since the transcript at Adyar Library was found to be quite good. The various editions of the *Uṇādisūtras*, and lexicons like *Viśva*, *Medinī*, *Amarakośa* and Hemacandra's *Anekārthasaṅgraha* have also been made use of in preparing the correct text.

AUTHOR AND HIS WORKS

The author of the *Uṇādikōśa* is Mahādeva, variously called Mahādeva Vedāntin, Mahādeva Sarasvatī Vedāntin and Vedānti-Mahādeva. We know very little about him except that he was the pupil of Svayaṃprakāśa Sarasvatī, also called Svayaṃprakāśānanda Sarasvatī and Saccidānanda Sarasvatī.¹ Mahādeva seems to have been a *Sainnyāsin*, for the colophon to a manuscript of

T. begins :—

श्रीगणेशाय नमः । श्रीलक्ष्मीनृसिंहाभ्यां नमः ।

Colophon at the end—

इति उणादिकोशः सम्पूर्णः ॥

वैकुण्ठ भट्टैल्लिखितोऽयं ग्रन्थः । शुभमस्तु ।

On the first page is written the following :—

श्रीः । उणादिकोशपुस्तकम् । श्रीः । हरहरमहादेव । 19 पल्लं । रङ्गणभट्टगोखामिनं पुस्तकम् ॥

1. In *Tattvacandrikā* (L. Mithra's *Report*. No. 2314) Mahādeva mentions his preceptor's name as Saccidānandasarasvatī.

the *Tattvānusandhānavyākhyāna* refers to him as *Munivarya-cūdāmaṇi*¹ Mahādeva himself says that he got the title Vedāntin from his preceptor.²

Besides the *Uṇādikośa*, Mahādeva is known to have written the following works also : —

1. *Amarakośaṭīkā*—called *Budhamanoharā* and also *Vidvan-manoharā* (For details see *New Catalogue Catalogorum*, p. 244a; L. Mitra, *Report* No. 846, and *Bombay University Descriptive Catalogue* No. 112).

2. *Tattvānusandhāna*—‘a disquisition on existence and liberation from it introduced by an elucidation of the *Ādivākya* “Tat Tvam Asi.” (See *India Office Catalogue* No. 2388ff.)

3. *Advaitakaustubha* or *Advaitacintākaustuba*, a commentary on his own *Tattvānusandhāna*. (See *New Catalogue Catalogorum*, p. 96b).

4. *Viṣṇusahasranāmāṭīkā*—composed in *Saivvat* 1750 (1694 A. D.)³ (See *Bombay University Descriptive Catalogue*, No. 1633; *Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Raghunath Temple Library*, Jammu by M. A. Stein, p. 197).

5. *Sāṅkhyasūtravṛtṭisāra*—Edited by R. Garbe from Calcutta in 1888 (*Bibliothica Indica Series*). F. E. Hall said⁴ in his Preface to the *Sāṅkhyasāra* (p. 45) that “it is an abridgement of Aniruddha, but contains many original remarks by the epitomist.”

1. *Bombay University Descriptive Catalogue*. No. 2097. See the Colophons:

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमत्स्वयंप्रकाशानन्दसरस्वतीमुनिवर्यचूडामणिविरचिते तत्त्वानुसन्धानव्याख्याने अद्वैतचिन्ताकौस्तुभे चतुर्थः परिच्छेदः समाप्तः ।

2. See Colophon to *Viṣṇu Sahasranāmāṭīkā* (*Bombay University Descriptive Catalogue* No. 1633).:—

श्रीमत्स्वयंप्रकाशाङ्घ्रिलब्धवेदान्तिसत्पदः । महादेवोऽकरोद्व्याख्यां विष्णुनामसहस्रगाम् ॥

3. ‘खबाणमुनिभू (1750) माने वत्सरे श्रीमुखाभिधे । मार्गासिततृतीयायां नगरे ताप्यलङ्कृते ।’

At the end of the *Viṣṇu Sahasranāmāṭīkā*. (*Bombay University Descriptive Catalogue* No. 1633).

4. See Introduction to *Sāṅkhyasūtravṛtṭisāra*, by R. Garbe.

Garbe has shown that Mahādeva is indebted not only to Aniruddha whom he mentions in the beginning of his work, but also to Vijñānabhikṣu from whose *Sāṅkhyaprabhāṣya* he has copied several portions. At the end of the first chapter Mahādeva himself says that his work is only a compilation of portions from other commentaries.¹

6. *Tattvacandrikā*—a work on Advaita Vedānta (See L. Mitra's *Report*, No. 2314).

7. Commentary on *Rāmasahasranāmastotra* (Travancore University No. 7064.)

DATE OF MAHĀDEVA

R. Garbe tried² to fix the date of Mahādeva as about 1600 A. D. considering him to have lived between Vijñānabhikṣu whose *Bhāṣya* he has borrowed, and Varadarāja Bhaṭṭa who mentions a gloss on *Sāṅkhyabhāṣya* which might be that of Mahādeva. Since Varadarāja Bhaṭṭa wrote his *Laghukaumudī* in 1658 A. D., Garbe thought that Mahādeva must be earlier. But we have seen³ that Mahādeva himself says at the end of the *Viṣṇusahasranāmāṭīkā* that it was composed in *Saṃvat* 1750, which is equivalent to 1694 A. D.; so he has to be assigned to the second half of the seventeenth century. Evidently the work mentioned by Varadarāja Bhaṭṭa cannot be that of Mahādeva. Vijñāna bhikṣu himself is generally placed by about the middle of the seventeenth century.⁴

THE UṆĀDIKOŚA

The *Uṇādikōśa* is a homonymous lexicon in the form of metrical stanzas giving the meanings together with the genders of all the words derived with the suffixes ordained in the *Uṇādisūtras*.

1. अत्र मामकसन्दर्भे नास्ति कापि स्वतन्त्रता ।

इति ज्ञापयितुं वृत्तिसार इत्यभिधा कृता ॥

परवाक्यानि लिखता तेषामर्थो विभावितः ।

कृता सन्दर्भशुद्धिश्चेत्येवं मे नाफलः श्रमः ॥

2. Introduction to *Sāṅkhyasūtravṛtīsāra*.

3. See above.

4. *A History of Sanskrit Literature*, Keith, p. 489.

Mahādeva has given the title NIJAVINODA¹ to his work, perhaps to show that the work was written without any great effort, just to while away his time. Mahādeva's work adopts the *Pañcapādi* recension of the *Uṇādisūtras*, and to a great extent the author tries to follow the commentary by Ujjvaladatta. He takes the words in the same order as is given in the *Sūtras*, and the lexicon is divided into five chapters called *Pādas*, corresponding to the five *Pādas* of the *Uṇādisūtras*. He explains not only all the words directly sanctioned by the *Sūtras*, but also many of the additional words given in Ujjvaladatta's commentary.

It is not possible to say that Mahādeva is quite original. Of course no compiler of a Dictionary can legitimately claim originality in the words selected or in the meanings assigned to them. Originality can be shown only in the arrangement of the whole work. Mahādeva's work is almost a compilation of relevant passages from various authoritative lexicons like *Viśva* and *Medinī*. Quotations from the various lexicons given in Ujjvaladatta's commentary have also been incorporated wherever necessary. *Amarakośa* and Hemacandra's *Anekārthasaṅgraha* have also been made use of by the compiler. In some cases he changes the order of the words to suit his lines. Thus the work is more or less a compilation, but at the same time it is quite authoritative and dependable and can serve as a very useful supplement to the study of the *Uṇādisūtras*.

The text followed by Mahādeva is, as we have already seen, the *Pañcapādi* recension of the *Uṇādisūtras* with the commentary of Ujjvaladatta. In several instances where there are genuine *Pāṭhabhedas* Mahādeva gives both alternatives; but if the *Pāṭhabheda* is not genuine he takes only the correct reading. Thus Mahādeva's work helps in the reconstruction of the correct text of Ujjvaladatta's commentary.

1. See colophon to manuscripts A and B. Aufrecht has referred to a manuscript of the work under this name. (Catalogues Catalogorum vol., I)

A few of the most important instances where there are *Pāṭhabhedas* in the *Sūtras* are noted below :—

1. चर्षणि-धर्षणि—Ujj. takes the word *Dharṣaṇi* by the *sūtra*, *Kṛṣer ādeś ca dhah* (II-205). The *Daśapāḍī* reading of the *sūtra* is *Kṛṣer ādeś ca cah* (I-4), according to which *Carṣaṇi* is the word formed. The *Tattvabodhini* on *Siddhāntakaumudī* defends the word *Carṣaṇi* against that taken by Ujj. *Carṣaṇi* is a word well known in the *Rgveda*, and Sāyaṇa has explained it with the help of this *Sūtra*. Mahādeva explains both the words.

2. विथुर-विधुर—According to the reading of *Sūtra* I-40 adopted by Ujj. (*Vyatheḥ Samprasāraṇam kic ca*) *Vithura* is the word. Kṣīrasvāmin also takes this reading in his *Kṣīratarangiṇī*. And Bhaṭṭoji defends it in his *Prauḍhamanoramā*. The *Daśapāḍī* reading of the *Sūtra* is *Vyatheḥ samprasāraṇam dhah kic ca* (VIII-22). Sāyaṇa, while explaining the passage in *Rgveda* I-87-1 has taken this reading and explained *Vithura* by saying *Bahulavacanād dhattvam na bhavati*. Mahādeva takes both the words.

3. स्तुषेय्य-स्तुवेय्य—Ujj. reads the *Sūtra* III-99 as *Stuvaḥ keyyaś chandasi* and derives the word *Stuveyya*. The *Daśapāḍī* reading is *Stuvaḥ kseyyaś chandasi* (VIII-4) which gives *Stuṣeyya*, a word which is found in the *Rgveda* also (X-120-6). Sāyaṇa has explained the word *Stuṣeyya* with this *Sūtra*. By taking Ujj.'s reading of the *Sūtra* we get a word which is not known to exist anywhere, at the same time leaving out a genuine word unexplained. The *Daśapāḍī* reading is supported in the *Prauḍhamanoramā* also. Mahādeva gives both the alternatives.

4. अप-अप्त—Ujj. has the reading *Āpaḥ karmākhyāyām hrasvas tuṭ ca vā* (IV-207) according to which *Apta* is the word formed. This is a word which is not known to exist either in the Veda or in classical literature. The Vedic word is *Apna* (*Rgveda* I-III-24, I-II3-20). This can be derived from the *Sūtra* if we take the reading given in *Daśapāḍī*: *Āpaḥ karmākhyāyām hrasvas ca nuṭ ca vā* (IX-68). Sāyaṇa also explains that word with this *Sūtra*. Nārāyaṇa Bhaṭṭa and Śvetavanavāsina also take only *Apna*. The *Siddhāntakaumudī* reads the *Sūtra*

only as *Āpaḥ karmākhyāyam*. Mahādeva takes the correct word *Apna*. Perhaps *Apta* found in Ujj. is due to a corrupt reading.

5. ह्यु.—Ujj.'s reading of Sūtra I-24 in the printed editions is *Prbhidi.....drśibhyaḥ*. *Drśi* occurs again in Sūtra I-28 (*Arjīdrśi...*). According to *Daśapādī* reading the Sūtra is *Prbhidi...hrśibhyaḥ* (I-108). Bhaṭṭoji omits *drśi* in this Sūtra. Ujj. also does not explain the word formed from that in his commentary. Both Nārāyaṇa Bhaṭṭa and Śvetavanavāsin derive *drśu* (=the sun) from this Sūtra. The Sutra 'Arjīdrśi...' is to derive the word *Paśu*; so there is no repetition in adding *Drśi* in 'Prbhidi...', also, as suggested by Max Muller. (Introduction to *Rig Veda* with Sāyana's *Bhaṣya*) Mahādeva takes only *Hrṣu* under I-24 thereby accepting the *Daśapādī* reading.

6. च्युप - चुप.—Ujj. explained the word *cyupa* by the Sūtra *cyuwaḥ kīc ca* (III-24). The *Daśapādī* reading is *Cupeḥ kit* (VII-3) according to which *Cuppa* is the word formed. Śvetavanavāsin reads it as *Cyuaḥ kit dīrghas' ca* and derives *cyūpa*; Nārāyaṇa Bhaṭṭa also follows him. Mahādeva takes *cyupa* and *Cuppa*, but not *Cyūpa*.

7. कृपीट - कपीट.—The normal form is *Kṛpīṭa* and is found in *Rgveda* (X-28-8). This word is derived by the Sūtra *Kṛṭkrpibhyaḥ kīṭan* (IV-184). The alternative form *Kapīṭa* given by Mahādeva is a non-existent word. The *Daśapādī* reading is *Kṛṭkrpikampibhyaḥ kīṭan* (V-3), which gives the additional word *Kampīṭa*. *Kapīṭa* in Mahādeva cannot be a scribal error, for Mahādeva takes it as a alternative of *Kṛpīṭa*. Mahādeva's authority for taking this form is not known. According to Ujj. even the word *Tirīṭa* formed by this Sūtra is a later addition, since *Nyāsa* has quoted this as *Kṛkrpibhyam ca*.

8. कृत्नु-कृणु; हृत्नु-हृनु; जिगत्नु-जिगनु—By the Sūtras *Kuhanibhyām ktnuḥ*, *Gameḥ sanvac ca* (III-30, 31) according to the reading taken by Ujj. we get the forms *Kṛtnu*, *Hatnu* and *Jigatnu*. If we take the reading *Kuhanibhyām knuḥ* accepted by *Daśapādī* and also the *Vṛtti* by Śvetavanavāsin the words formed will be *Kṛṇu*, *Hanu* and *Jiganu*. Of these the former set has plenty of usages in the Vedas, whereas *Kṛṇu* and *Jiganu* have no well-known usage and *Hanu* has already been derived by another Sūtra (I-101)

Hence Ujj.'s reading seems to be the correct one here. Anyhow Mahādeva has given all the forms.

Sometimes doubt arises as to the exact meaning of a word since different lexicons give different readings for the term representing the meaning of the word. Evidently the alternate forms would have sprung up as a result of scribal errors, but since in many cases we do not get any clear usage to find out the correct meaning, it is not possible to decide the correct reading from the alternatives. A few such instances met with in the study of the *Uṇṇādikōśa* are discussed below :—

1. अलति—गीतमातृका or गृहमातृका.—Ujj. takes the former, but all the manuscripts of the *Uṇṇādikōśa* give the latter meaning. Since no usage is known, it is not possible to determine which is the correct reading. MW. says that it is a kind of song.

2. अमति.—Mahādeva gives the meanings 'Time' and 'The Moon' following *Medinī* and others. In *Viśva* we have *Amatiḥ kālacandrayoḥ*. Hemacandra takes *Kāla* and *Caṇḍa* as its meanings, perhaps taking the *Viśva* reading as *Kālacaṇḍayoh*. And Mahendra explains it as 'The god of death' and 'fierce' (*Kāle Yame puṁsi, caṇḍe vācyalingaḥ*). No usage is known in any of these senses. In the Vedas the word is frequently used in the sense of 'Lustre' and also as an adjective in the sense of 'Poor'.

3. कचप—शाकपत्र or शाकपात्र.—A leafy vegetable or a vessel for vegetables. The manuscripts give the former reading. MW. has noted both the readings.

4. कणीची—पल्लवी or बल्लवी.—Tree or Cowherdess. *Worterbuch* gives the first meaning. But our manuscripts take the second reading.

5. कीर्ति—प्रसाद or प्रासाद.—Following *Medinī* our manuscripts give *Prasāda*. But Hemacandra has given *Prāsāda* as its meaning. From a study of the epigraphical material available Dr. B. Ch. Chabra has shown that the latter is the correct meaning. (Dr. Siddesvara Varma Presentation Volume.)

6. खण्ड—मणिमेद or मणिदोष.—The latter meaning is given by Hemacandra and *Medinī*, and seems to be preferable to the manuscripts-reading *Maṇibheda*. Perusūri has, however, given *Maṇibheda* itself as its meaning.

7. खजूः—काष्ठमेद or कीटमेद.—The first is the reading in the manuscript A. That is a mistake. Hemacandra, *Medinī* and others have taken the latter reading, and this is supported by the readings in manuscripts B and T.

8. खजूर—फल or खल.—The first is the correct reading. *Khala* given in *Medinī* (also *MW*) is a mistake. See *Maṇikha-kośa*: *Kharjūram phalarūpyayoh* and Hemacandra: *Kharjūram rūpyaphalayoh* *Kharjūrah kiṭavrksayoh*. (This same line is given by Mahādeva). Mahendra's commentary says:— *Phale phalaviśeṣe—Jarasā jarjarasyāpi kharjūh kharjūrabhaksāne*.

9. गुहिल—घन or वन.—The latter is the correct reading accepted by Ujj. and Mahādeva. *Dhanam* in *Worterbuch* must be a mistake.

10. जीवि—पशु or पशु.—(animal or axe). The manuscripts of *Unādikōśa* give *Paśu* as the meaning. But *Siddhāntakaumudī* gives *Parśu* instead of *Paśu*. Ujj. supports Mahādeva's reading. *MW* and *Worterbuch* give both the alternatives without deciding which is the correct one. Since no usage is known it is not possible to choose the correct reading from the alternatives.

11. नीवर—वास्तव्य or वास्तव.—All the manuscripts of Mahādeva's work give the meaning as *Vāstava*. And Perusūri supports this reading. But Hemacandra gives it as *Vāstavya* (an inhabitant) and Mahendra's commentary says *Vāstavye vācyalīṅgaḥ*. Here *Vastavya* must be the correct reading. Hence Mahādeva's text has been corrected accordingly.

12. तूणि—मन or मान.—The manuscripts of *Unādikōśa* give *Māna* as the meaning; but Ujj.'s *Manah* seems to be the correct sense of the word. The meaning *Mala* attributed to it in *Śabdakalpādruma* must also be a corruption of *Manah*.

13. पुष्कर-रागमेद or रोगमेद.—Here Hemacandra makes it clear that *Rogabheda* is the correct meaning:—*Puṣkaram dvīpatīrthāhi-khagarogaṁsadhāntare*. So the manuscript reading *Rāga* has been corrected to *Roga*.

14. प्राकषिक—मायानर्तक or रामाय नर्तक.—Ujj. takes the latter meaning—‘a dancer employed by a woman.’ Nārāyaṇa Bhaṭṭa and Śvetavanavāsin give *Nartaka* as the meaning of the word. It is not possible to choose between the two alternatives, since no clear usage is known.

15. फल्क—विशोधिताङ्क or विसारिताङ्क—The former is given by Ujj. and the latter is quoted in *Śabdakalpadruma*. Even the exact significance of the two terms is not clear. Mahādeva follows Ujj. and gives *Viśodhitāṅka*.

16. मयट—प्रसाद or प्रासाद.—Mahādeva reads *Prasāda*. Since *Hārāvali* gives its meaning as *Trṇayuktaharmya*, *Prāsāda* seems to be the correct form.

17. रक्षि - पक्ष or पक्षन्.—Mahādeva gives the former meaning, following *Medinī*, but *Śabdakalpadruma*, and Wilson give the latter meaning. Earlier lexicons do not give either of the meanings to the word.

18. वृष्णि - पाण्डवचन्द्रयोः or पाषण्डचन्द्रयोः Mahādeva takes the latter reading.

In many cases the meanings given by Mahādeva are not quite clear and can be understood only by comparing them with the meanings given in other lexicons. The commentary on Hemacandra's *Anekārthasaṅgraha* has been of great help in this connection. A few instances may be cited :—

Kūpa—*Mṛṇmāna* (*Mṛṇmāne kūcapātre*—Commentary)

Giri—*Giriyaka* (*Giriyako giriguḍaḥ kāṣṭhādīmayam kriḍanakam.*)

Cīra—*Gostana* (*Gostano hārabhedāḥ*)

Nemi—*Kūpatrika* (*Kūpasyoṇari rajvādibandhanārtham nyastam dāru.*)

Akṣa—*Vyavahāra* (*Āyavyayādinyāya*)

Sita—*Avasita* (*Atra avena sitaśabdasyaivārtho dyotyate*)

But even this commentary cannot be followed blindly, since in some cases it is not quite accurate. The meaning of the word *Karaṇḍa* is given in Hemacandra as *Kāraṇḍava* and *Dalāḍhaka*. Here the commentary says :—*Kāraṇḍavadalāḍhakau pakṣīṇau*. But really *Dalāḍhaka* is the name of a plant. Again for the word *Bhadrā* the meaning *Kāraṇṭantara* given is explained in the com-

mentary as *Nṛtlaviṣayo vinyāsāntara*. This is not correct. The word *Bhadrā* is another name for the astrological *Karaṇa* called *Viṣṭi* (The *Karaṇas* are *Vava*, *vālava* etc.). So *Karaṇāntara* was given as one of its meanings (in the sense of *Viṣṭi*). Now *Karaṇa* is a term used not only in astrology, but also in other fields like dancing. So some lexicographer, not knowing that *Karaṇāntara* referred to as the meaning of *Bhadrā* is *Viṣṭi*, gave *Viṣṭi* and *Karaṇāntara* as two different meanings for *Bhadrā*. This is what we find in Hemacandra. The commentator who has to explain the two terms took *Karaṇāntara* as referring to some pose in dancing. Here is an instance of two synonyms being mistaken for two different things and being included among the homonyms of a word.

There are a few instances where Mahādeva has omitted, perhaps due to oversight, the most important and well-known meanings of words. For the word *Hari* he gives seventeen different meanings but forgets to include *Viṣṇu* among them! So also he does not give the meaning 'vulture' to *Gṛdhra*, 'crab' to *Karkaṭa* and 'worm' to *Krimi*. And while explaining the word *Stūpa* he forgets the Buddhist *Stūpas*. (Perhaps the reading *caitanye* is a corruption for *caitye nā*.)

When the same word is derived twice by two different *Sūtras* in the *Unādi*, Mahādeva sometimes explains the meanings in both the cases, thus repeating himself, as in the case of the word *Kaṭaka*, or omits it in the second case as in the word *Vartī*.

In a few cases he has omitted the explanation of the word. Thus *Dalmi*, *Yoṣit* and *Rudra* are not taken at all in this lexicon even though they form genuine words formed by the *Unādisūtras*. *Ghurana* is also omitted; perhaps he did not consider the *Sūtra* 'Hanter Ghur ca' as genuine. In one or two cases Mahādeva follows the *Daśapādi* recension of the *Unādisūtras*; thus he explains the word *Ghara* which is not found in the *Pañcapādi* text.

Mahādeva does not care much for metre. In some cases we get half of an *Āryā* verse. In verse 539 there is no Sandhi made. The beginning of a line with the particle *tu* (in verse 516) is not quite happy. In verse 657 the manuscript

reading *Prasrava* has to be corrected to the normal *Prasrāva* (cf. Pāṇini III-3-27) though it will affect the smoothness of the metre. In verse 434 the general rule *Tvantāthādi na pūrvabhāk* followed by all lexicons is violated.

One serious mistake that is found in Mahādeva is in giving the meaning of the word *Mās*. Ujjvaladatta has quoted the line from *Utpalinikośa*.

माः शब्दो मासि चन्द्रे च सम्मतो बहुदक्षनाम् ।

Perhaps Mahādeva read it as *Bahudyśvani*, and so the word *Mās* was given an additional meaning of *Bahudyśvan*. This is an instance of new meanings coming to be attached to words due to scribal error.

Fortunately such inaccuracies are very rare in Mahādeva's work and do not affect the great usefulness of the *Kośa* as a valuable guide for the study of the *Uṇādisūtras*. In this connection we have to remember that perfection is not easy in the field of lexicography. Due to scribal errors caused by the similarity of certain letters and certain sounds we often get different readings, and it is very difficult to decide the correct one from the corrupt. This is especially the case with rare words for which we may not have any clear usage at all. Such lapses are not unknown even in standard lexicons. According to Kṣīrasvāmin even the famous *Amarakośa* is not without its mistakes; he finds fault with Amarasimha for not properly understanding the text of Dhanvantari's medical lexicon in the following cases :—Reading *Bālāpatra* as *Bālāputra* in Dhanvantari's *Nighaṇṭu*, Amara gave *Bālātanaya* as a synonym of *Khadira*¹ Amara confuses between *Danti* and *Dravanti* while giving the meaning of *Upacitra*.² Reading *Padmavarṇa* as *Padmaparṇa* he

1. बालपत्रो अवासः खरिश्चेति द्वयर्थेषु धन्वन्तरिपाठमदृष्ट्वा बालपुत्रभ्रान्त्या ग्रन्थकृद्वास्तनयमाह । P. 93. Poona Oriental Series, No. 43.

2. द्वयर्थे उपवित्रा दन्ती पृश्निपर्णी चेति । अत्र दन्त्यां इवन्तीभ्रान्त्या ग्रन्थकृतुपचिन्नामाह । P. 103.

erroneously gave *Padmapatra* as a synonym of *Puṣkaramūla*. Amara took wrongly *Śītalavātaka* as two words, when really it is a single word.³

Perusūri says⁴ in his *Aṇṇādikapadārṇava* that Ujjvaladatta has gone wrong in giving the meanings *Vyāpta* and *Sanṅkula* to the word *Akta* (under *Uṇādi* III-89) and that he has wrongly quoted from *Viśva* due to the confusion between *Akta* and *Vyasta* owing to some scribal error.

Keśava in his *Nānārthārṇava Samkṣepa*⁴ says that the meanings *Śastra* and *Ayas* were given by Yādava as homonyms of *Pāraśava* due to his ignorance that *Śastra* was used in the sense of *Ayas* and that both the words actually stood for the same object.

In an interesting article on *Gāloḍitam*⁵ Rao Bahadur S. K. Padmanabha Sastri has discussed a large number of *Pāṭhabhedas* in *Amarakośa* and shown how they are mainly due to scribal errors owing to similarity of scripts and similarity of sounds.

1. पुष्करमूले त्रीणि नामानि । पद्मपत्रमिति ग्रन्थकृद् भ्रान्तः । पद्मवर्णंति लिपिभ्रान्त्या पद्मवर्णमिति बुद्धवान् । यदाह मूलं पुष्करमूलं च पौष्करं पुष्कराह्वयम् । काश्मीरं पुष्करजम्, धीरं तत्पद्मवर्णकम् । (धन्वन्तरि) P. 117.

2. शीतलवातक इत्येका संज्ञा । यद्वन्वन्तरिः शणपर्णी शीतलवातक इत्याह । P. 119.

3. व्यस्तशब्दोचितावर्थौ अक्तस्य व्याप्तपङ्कुले ।
जगज्ज्वलदत्तस्तु विश्वकोशलिपिभ्रमात् ॥

P. 147, *Aṇṇādikapadārṇava*. Madras University Series.

4. शब्द इत्यभिधेयोक्तिर्दृष्टा पारशवध्वनेः ।
पूर्वशास्त्रेषु शस्त्रे च तत्रायोर्यो विवक्षितः ॥
अनालोच्यैव कथितं यादवैरिदमीदृशम् ।
अयोर्यमुक्त्वा भूयोऽपि ह्यर्थमब्रतया पृथक् ॥

Trivandrum Sanskrit Series, No. 31. p. 58.

5. Journal of Oriental Research, Madras, Vol. XII, 1938, pp. 80—85.

UNĀDIKOŚAS

A few other *Unādikōśas* are also known: (1) The *Lakṣmī-nivāsābhīdhāna* of Śivarāma, son of Kṛṣṇarāma, belonging to the eighteenth century was printed in the *Śaṭkośasaṅgraha* from Benares in 1873. (2) The *Unādikōśa* of Rāmaśarman was published in the *Pandit* (Volume III) and has been used in the *Śabdakalpādruma*. (3) The *Unādinighaṇṭu*¹ of Venkaṭeśvara, pupil of Rānabhadradikṣita was composed at the instance of king Shahaji of Tanjore (1684-1712). The *Unādināmamālā* of Śubhaśila belonging to the latter half of the fifteenth century is a Jaina work and follows the work of Hemacandra.

MAHĀDEVA AND PERUSŪRI

There are many points of similarity between the *Unādikōśa* of Mahādeva and the *Aunādikapadārṇava* of Perusūri (published in the Madras University Sanskrit Series itself). Many lines are found common in these two works; more than ten percent of the lines in the *Unādikōśa* could be found in the work of Perusūri also. But that in itself need not necessarily mean that one of the authors is indebted to the other, for a large number of such common lines can be traced to well-known lexicons¹ like *Viśvaprakāśa* and *Medinī*. But from a close comparison of the two works, it seems that Mahādeva has been influenced by Perusūri's work. Discussing the word *sīta*, Perusūri says:—

सितमवसिते च बद्धे धवले त्रिषु शर्करायां स्त्री ।

बाहुलकादृतमुदके दीप्तोच्छशिलाचिंतेषु सत्येऽपि ॥ (III - 276)

Mahādeva takes the first line of this verse, but does not care even to complete the āryā metre. Here at least it seems to be a clear case of borrowing on the part of Mahādeva.²

1. Madras Govt. Oriental M.S.S. Library, R. 4732; Tanjore S.M. Library Catalogue vol. 9, p. 3748.

2. I have not been able to trace this line to any of the well-known lexicons.

The problem of the date of Perusūri has been left open by the late Dr. T. R. Chintamani, the editor of *Auṇādikapadārṇava*.¹ If Perusūri has influenced Mahādeva, he must have flourished earlier than the second half of the 17th century; and Perusūri's p̄ceptor Vāsudevāddhvarin cannot be the author of the *Bāḷamanoramā* commentary on *Siddhāntakaumudī*. Perusūrin must be placed between Ujjvaladatta and Mahādeva.

UṆĀDISŪTRAS

The manuscripts of the *Uṇādikōśa* do not contain the *Uṇādisūtras*. I have incorporated the Sūtras at the proper places so as to facilitate easy reference. In selecting the readings I have made use of the *Uṇādisūtras* in the various recensions; but my attempt has been only to give the text of the Sūtras followed by Mahādeva, and not to give a critical edition of the Sūtras also. It agrees very closely with the text followed by Ujjvaladatta; as I have mentioned before, Mahādeva takes all the words sanctioned by the Sūtras directly, and also those given by Ujjvaladatta in his commentary.

I have also given a full Glossarial Index of the words dealt with in the *Uṇādikōśa*, giving their derivation according to the *Uṇādisūtras* (or the Commentary by Ujjvaladatta in certain cases) and the meanings assigned to them by Mahādeva.

The importance of Mahādeva's work lies in the fact that it is reliable and authoritative, coming as it does from a great scholar, well-versed in the various branches of literature, with a large number of standard works to his credit. It is hoped that the present work will be of great help to the students of Sanskrit language and literature and will be a valuable guide in the study of the *Uṇādisūtras*.

It is difficult to express adequately my great indebtedness to Dr. V. Raghavan, Head of the Sanskrit Department of the Madras University for all the encouragement, advice and help he

1. See the Introduction to the work for details.

has given me in editing this work. I have had the advantage of his valuable suggestions at all stages in the preparation of this edition. I am grateful to the University of Madras for including this work in their Sanskrit Series. My thanks are also due to the authorities of the Adyar Library, Madras, the Oriental Institute Baroda, and the Sarasvati Mahal Library, Tanjore for helping me with the necessary manuscripts.

K. KUNJUNNI RAJA

॥ श्रीः ॥

निजविनोदामिधः

॥ उणादिकोशः ॥

॥ वेदान्तिमहादेवविरचितः ॥

॥ प्रथमः पादः ॥

कृपापा^१जिमिस्त्रदिसाध्यशूभ्य उण् ॥ १—१ ॥

विश्वकर्मणि ना कारुस्त्रिषु कारकशिल्पिनोः ।

वायुर्वाते, गुदे पायू, रक्षके जायुरौषधे ॥ १ ॥

स्यात् पित्तशब्दयोर्मयुः, स्वादू रूच्येऽथ सज्जने ।

साधुर्द्वौ त्रिषु शैप्रचे स्याद्, आशु तद्वति च त्रिषु ॥ २ ॥

ना श्रीहौ पाटले, हालुर्दन्ते, राहुर्विधुन्तुदे ।

क्लृप्तासायां स्त्रियां स्त्रायुः, काकुः स्त्री विकृतौ ध्वनेः ॥ ३ ॥

वासुहरो,

छन्दसीणः ॥ १—२ ॥

अथायुर्नायुषि,

दृसनजनिचरिचटिभ्यो जुण् ॥ १—३ ॥

काष्ठे तु दारु वा ।

सानुः शृङ्गे बुधे मार्गे वात्यायां क्लृप्ते ध्वने^२ ॥ ४ ॥

पार्वते समभूभागेऽस्त्रियां, जानूरुपर्वणि ।

शोभने त्रिषु चारु स्यात्, प्रियोक्तौ चादुरस्त्रियाम् ॥ ५ ॥

1. कृपापा Sv. & N.

2. क्लृप्ते ध्वने in *Viśva*.

किञ्जरयोः श्रिणः ॥ १—४ ॥

किंशारुर्ना सस्यशूके विशिखे कङ्कपक्षिणि ।

गर्भाशये जरायुर्ना,

तो रश्च लः ॥ १—५ ॥

काकुदे^१ तालु, चालु तु ॥ ६ ॥

भक्षद्रव्ये स्त्रियां शाकमिदूघट्योः, अथ भास्करे ।

मालुः, मालुः पल्लता,^२ शालु द्रव्यं कषाययुक्^३ ॥ ७ ॥

कृके वचः कश्च ॥ १—६ ॥

कृकवाकुर्मयूरे च सरटे चरणायुधे ।

भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिमस्त्रिभ्य उः ॥ १—७ ॥

भरुः स्वर्णे हरे भर्तृस्वामिनोः पुंस्यथो मरुः ॥ ८ ॥

पर्वते धन्वनि, शयुतरु अजगरे द्रुमे ।

चरुर्भाण्डे च हव्यान्ने, त्सरुः खड्गादिमुष्टिवाक् ॥ ९ ॥

तनुः काये त्वचि स्त्री स्यात् त्रिष्वल्पे विरले कृशे ।

धनुः पुमान् प्रियालद्रौ राशिभेदे शरासने ॥ १० ॥

मयुर्मृगे किलारे च, मद्गुः पानीयकाकिका ।

पक्षी जलचरो, गण्डुर्गण्डुः स्यादुपधानके ॥ ११ ॥

अणश्च ॥ १—८ ॥

लेरोऽणुः,

कटिवटिभ्यां च ॥ १—९ ॥^४

कटुरोहिण्यां लताराजिकयोः कटुः ।

स्त्रियां क्लीबमकार्थे स्यात् पुंलिङ्गो रसमालके ॥ १२ ॥

1. काकुदं A.

2. पत्रताले T

3. कुपूयवाक् T.

4. omitted in Sid., Sv. & N

त्रिषु तद्वत्सुगन्धोश्च मत्सरेऽपि खरेऽपि च ।

वदुर्द्विजसुते,¹

धान्ये नित् ॥ १—१० ॥

अणुस्तु ग्रीहिभेदे पुमान् भवेत् ॥ १३

शृस्वृस्त्रिह्रित्प्यसिवसिद्निक्लिदिबन्धिमनिभ्यश्च ॥ १—१० ॥

शरुः कोपे शरे वज्रे, स्वरुर्वज्रे निशाकरे ।

व्याधौ स्नेहु, रथो रज्जे सीसे तप्वसवो नरि ॥ १४ ॥

प्राणे, वसु धने तोये मणावग्निहदांशुषु ।

योक्ते देवे पुंसि हनुः कपोलावयवे द्वयोः ॥ १५ ॥

हनुर्हृद्विलासिन्यां नृत्यारम्भे गदेऽस्त्रियाम् ।

क्लेशुः शशाङ्के, बन्धुस्तु बन्धूकभ्रातृवान्धवे ॥ १६ ॥

मनुर्मन्त्रे चादिराजे, बिन्दुरल्पे कणेप्यपाम् ।

स्यन्देः संप्रसारणं धश्च ॥ १—१२ ॥

देशे नदविशेषेऽब्धौ सिन्धुर्ना सरिति स्त्रियाम् ॥ १७ ॥

उन्देरिच्चादेः ॥ १—१३ ॥

इन्दुश्चन्द्रे,

हृषेः किञ्च ॥ १—१४ ॥

इषुर्बाणे द्वयोः

स्कन्देः सलोपश्च ॥ १—१५ ॥

कन्दुस्तु वा पुमान् ।

स्वेदन्यां च सुखस्थाने

सृजेरसुम् च ॥ १—१६ ॥

रज्जुर्वेण्यां गुणे स्त्रियाम् ॥ १८ ॥

कृतेराद्यन्तविपर्ययश्च ॥ १—१७ ॥

तर्कुर्यन्तविशेषेऽस्त्री

नावञ्चेः ॥ १—१८ ॥

पुंसि न्यङ्कुर्मुनौ मृगे ॥

फलिपाटिनमिमनिजनां गुक्पटिनाकिधतश्च ॥ १—१९ ॥

नदीषिशेषे स्त्री फल्गुरसारे त्वमिधेयवत् ॥ १९ ॥

पटुः समर्थे, वल्मीके नाकुः, मधु तु न स्त्रियाम् ।

मद्ये पुष्परसे क्षौद्रे चैते दैत्यान्तरे पुमान् ॥ २० ॥

लाक्षायां जतु

बलेर्गुक् च ॥ १—२० ॥

हृद्ये तु क्लृप्ता स्याद्

शः कित्सन्वच्च ॥ १—२१ ॥

बालके शिशुः ।

यो द्वे च ॥ १—२२ ॥

ययुरश्चेऽश्वमेधीये

कुर्भश्च ॥ १—२३ ॥

बभ्रुर्मुन्यन्तरे हरौ ॥ २१ ॥

वैश्वानरे शूलपाणौ विशाले नकुले पुमान् ॥

पिङ्गले त्वन्यवत्, चक्रुः कारके, पालके पपुः ।

जघ्नुर्हन्तरि ना दैत्ये

पृभिदिव्यधिगृधिधृषिहृषिभ्यः^१ ॥ १—२४ ॥

पुरुः प्राज्येऽभिधेयवत् ।

पुंसि स्याद्देवलोके च नृपभेदपरागयोः ॥ २३ ॥

मिदुर्वज्रे, विदुर्विष्णावब्जे^१ कर्पूररक्षसोः ।

गृधुः कामे, धृषुर्दक्षे, हृषुः सूर्यामिराहुषु ॥ २४ ॥

शनौ

कृग्रोरुच्च ॥ १—२५ ॥

कुरुर्नृपे भक्ते पुमान् पुंभूमि नीवृति ।

गुरुस्तातवृहस्पत्योः

अपदुःसुषु स्थः ॥ १—२६ ॥

अपष्टुः पुंसि बालके^२ ॥ २५ ॥

वामे तु स्यादन्यलिङ्गो, दुष्टुः स्याद् दुर्विनीतके ।

अहृद्ये त्वव्ययं, सुष्टु हृद्ये

रपेरिच्चोपधायाः ॥ १—२७ ॥

वैरिणि ना रिपुः ॥ २६ ॥

अलिङ्गिष्ठस्य मिपंसिबाधामृजिपशितुग्धुर्दीर्घहकाराश्च ॥ १—२८ ॥

अवके स्यादुजुर्ना तु गवादौ पशुरव्ययम् ।

दृश्यर्थे सम्यगर्थे च, कन्तुः सुन्दरकामयोः ॥ २७ ॥

अन्धुः कूपे पुंसि पांसुः पांशुश्च रजसि द्वयोः ।

बाहुर्भुजे

प्रथिभ्रदिभ्ररुजां संप्रसारणं सलोपश्च ॥ १—२९ ॥

पृथुः पुंसि नृपमिद्याशुशुक्ष्णौ ॥ २८ ॥

लिषु तूरौ कृष्णजीरे त्वक्पत्र्यां, कोमले मृदुः ।

भृगुः शुके प्रपाते च जमदग्नौ पिनाकिनि ॥ २९ ॥

१. वजे A.

२. सिङ्गबालके T.

लङ्घिबन्धोर्नलोपश्च ॥ १—३० ॥

लघुरगुरौ च मनोज्ञे निस्सारे वाच्यवत् क्लीबम् ।

शीघ्रे कृष्णागुरुणि च पृक्कानामौषधौ तु स्त्री ॥ ३० ॥

रघुर्नृपान्तरे, भूम्नि बहुः स्यादभिधेयवत् ।

विपुले च^१

उर्णोतिर्णलोपश्च ॥ १—३१ ॥

पुमानूरुः स्याज्जङ्घोपरि पर्वणि ॥ ३१ ॥

महति ह्रस्वश्च ॥ १—३२ ॥

महत्युर्वन्यवत्

श्लिषेः कश्च ॥ १—३३ ॥

भृत्य उद्यते ज्योतिषि श्लिकुः ।

आङ्परयोः खनिशृभ्यां डिच्च ॥ १—३४ ॥

वराहे मूषके चाखुः, पर्शुष्टङ्कुठारयोः ॥ ३२ ॥

परशुश्च

हरिमितयोर्द्रुवः ॥ १—३५ ॥

हरिद्रुस्तु वृक्षदारुहरिद्रयोः ।

मितद्रुर्व्यौ^२

शते च ॥ १—३६ ॥

गङ्गायां शितद्रां च शतद्रुवाक् ॥ ३३ ॥

द्रुद्रुमे द्रुमशाखायां

खरु शङ्कु पीयु नीलङ्गु लिगु ॥ १—३७ ॥

दर्पे दन्ते सरे हरे ।

हये पुंसि क्रूरमूर्खधेतेष्वितरवत् खरुः ॥ ३४ ॥

स्त्री पतिवरकन्यायां, शङ्कुर्ना कीलशस्त्रयोः^१ ।

पापे स्थाणौ गरे भेदे सङ्ख्यापादपयादसाम्^२ ॥ ३५ ॥

पीयुः काले रवौ घूके वायसस्वर्णयोरपि ।

किमौ नीलङ्गुनीलाङ्गुभम्भरालीप्रसूनयोः ॥ ३६ ॥

शृगाले च, लिगुमूर्खे लिगु चित्ते नपुंसकम् ।

पङ्क्तु स्यादङ्गहीने च त्रिषु दिङ्गु तु रामटे ॥ ३७ ॥

मृगयादयश्च ॥ १—३८ ॥

मृगयुः पुंसि गोमायौ व्याधे च परमेष्ठिनि ।

देवयुर्धर्मिके लोकयात्राभिज्ञे तु मितयुः ॥ ३८ ॥

पीलुर्गजे द्रुमे काण्डे परमाणुप्रसूनयोः ।

पाण्डुर्वर्णे व्यासपुत्रे, मृकण्डुर्ऋषिभिद्यपि ॥ ३९ ॥

पलाण्डुर्निन्दिते कन्दे, निघण्डुर्नामसङ्गहे ।

उमरुर्वाद्यभेदे स्याद्वाच्यवन्मञ्जु शोभने ॥ ४० ॥

मन्दिवाशि^३मथिचितिचङ्कयङ्किभ्य उरच् ॥ १—३९ ॥

मन्दुरा वाजिशालायां, गर्दभे वाशुरो भवेत् ।

वाशुरा वाशिताराज्योः, मथुरा नगरीमिदि ॥ ४१ ॥

दक्षे तु चतुरो वृक्षे स्यन्दने चङ्कुरोऽङ्कुरः ।

रुधिरे लोम्नि पानीयेऽग्निवोद्धिदि

व्यथेः सम्प्रसारणं किञ्च^४ ॥ १—४० ॥

रक्षसि ॥ ४२ ॥

चोरे च विथुरोऽनमौ विथुरो

१. शाल्ययोः B & T

२. यादृशां A.

३. वाशि Sv.

४. धः किञ्च Daśapādi ; N & Sv.

मकुरदर्दुरौ^१ ॥ १—४१ ॥

बकुले पुनः ।

कुलालदण्ड आदर्शे मकुरो मुकुरस्तथा ॥ ४३ ॥^२

दर्दुरस्तोयदे भेके वाद्यभाण्डाद्रिभेदयोः ।

दर्दुरा चण्डिकायां स्यात्, ग्रामजाले च दर्दुरम् ॥ ४४ ॥

मद्रुरादयश्च ॥ १—४२ ॥

मद्रुरो मत्स्यभेदे स्यात् कर्बुरं हेम्नि वारिणि^३ ।

रक्षोघयोर्ना स्त्री कृष्णवृन्तायां शबलेऽन्यवत् ॥ ४५ ॥

स्यादुन्नतानते नम्रे सुन्दरे बन्धुरं त्रिषु ।

वागुरा मृगबन्धन्यामातुरो रोगवत्यथ ॥ ४६ ॥

केशे चले च चिकुरः, कुकुरः कुकुरः शुनि ।

असेरुरन् ॥ १—४३ ॥

स्यादामुरोऽसुरो दैत्ये

मसेश्च ॥ १—४४ ॥

मसुरा पण्ययोषिति ॥ ४७ ॥

ग्रीहिभेदे द्वयोः

शावशेराप्तौ ॥ १—४५ ॥

ताते दम्पत्योः श्वशुरो

अविमहोष्टिषच् ॥ १—४६ ॥

अविषः ।

समुद्रे राज्ञि नद्यां स्त्री, स्यात् पूज्ये महिषः पशौ ॥ ४८ ॥

1 मुकुरदर्दुरौ Sid. N. reads मकुरदर्दुरौ and adds—

अकारं मुकुरस्यादौ उकारं दर्दुरस्य च ।

बभाण पाणिनिस्तौ तु व्यत्ययेनाह भोजराट् ॥

2. T. omits this line (43 b)

3. हेमवारिणि T,

महिषी राजपत्न्यां च

अमेर्दार्घिश्च ॥ १—४७ ॥

अस्त्र्यामिषं भोग्यमांसयोः ।

रुहेर्वृद्धिश्च ॥१—४८ ॥

रौहिषो मृगभेदे ना, तृणभेदे नपुंसकम् ॥ ४९ ॥

तवेर्णिद्धा ॥ १—४९ ॥

तविषः शोभनाकारे भेलेऽब्धिव्यवसाययोः ।

स्वर्गे च तविषी देवकन्यानद्योः क्षितौ बले ॥ ५० ॥

ताविषः काञ्चनेऽभीन्द्रकन्यायामपि ताविषी ।

नञि व्यथेः ॥ १—५० ॥

सूर्ये समुद्रेऽव्यथिषो धरारात्र्योऽस्तु स^१ स्त्रियाम् ॥ ५१ ॥

किलेर्बुक् च ॥ १—५१ ॥

पापरोगापराधेषु किल्बिषं स्यात्

इषिमदिमुदिखिदिछिदिभिदिमन्दिचन्दिमिदिमिहिमुहिमुचिरुचिरुधिवन्धि -
शुषिभ्यः किरच् ॥ १—५२ ॥

अथेपरिः ।

आहारेऽग्नौ च, मदिरा मद्येऽथो कामिमेषयोः ॥ ५२ ॥

मुदिरः, खिदिरश्चन्द्रे, छिदिरोऽसिकुठारयोः ।

अग्नौ रज्जौ च, भिदिरं वज्रे, स्यान्मन्दिरं पुरि ॥ ५३ ॥

अगारे च समुद्रे ना, चन्दिरश्चन्द्रहस्तिनोः ।

तमोक्षिरोगौ तिमिरो, मिहिरः सूर्यबुद्धयोः ॥ ५४ ॥

मुहिरः कामुके काम्ये कन्दर्पेऽसभ्यमूर्खयोः ।

वदान्ये मुचिरः, चारौ रुचिरं, रुधिरः कुजे ॥ ५५ ॥

असृक्कुङ्कुमयोः क्लीबे, बधिरः श्रोतवर्जिते ।
 बिले वंश्यादिवाद्ये च शुषिरं नरि मूषके ॥ ५६ ॥
 नल्योषधावस्त्रियां तच्छुष्के रन्ध्रान्विते त्रिषु ।

अशेर्णित् ॥ १—५३ ॥

आशिरो वीतिहोत्रे स्याद्राक्षसे भास्करे पुमान् ॥ ५७ ॥

अजिरशिशिरशिथिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिराः ॥ १—५४ ॥

अजिरं प्राङ्गणे काये विषये दर्दुरेऽनिले ।
 शिशिरो ना हिमे न स्त्री त्वृतुभेदे जडे त्रिषु ॥ ५८ ॥
 श्लथेऽचले^१ प्रभूते च शिथिलं स्थिरवाक् स्फिरम् ।
 स्थिरो वृद्धमिक्ष्वोः स्यात्, ना चन्द्रे दन्तधावने ॥ ५९ ॥
 खदिरः शाकभेदे स्त्री, शिविरं कटकाशये ।^२

सलिकल्यनिमहिभडिभण्डिशण्डिपिण्डितुण्डिकुकिभूभ्य इलच् ॥ १—५५ ॥

सलिलं वारि, कलिलं मिश्रे च गहने त्रिषु ॥ ६० ॥
 वातेऽनिलो, महेला च महिला फलिनीस्त्रियोः ।
 भडिलः सेवके शूरे, भण्डिलो दूतभण्डयोः^३ ॥ ६१ ॥
 कल्याणे चर्षिभेदे तु शण्डिलः, पिण्डिलः पुनः ।
 सङ्घाते गणके वक्त्रे मुखरे तुण्डिलः, पिके ॥ ६२ ॥
 कोकिलो, भविलो भव्ये, कुटिलः क्रूरकर्मणि ।

कमेः पश्च ॥ १—५६ ॥

कपिला रेणुकायां च शिंशपागोविशेषयोः ॥ ६३ ॥

१ श्लथे ज्वले A

२ कनकाशये B & T

३ मण्डयोः A

पुण्डरीककरिण्यां स्त्री वर्णभेदे तिलिङ्गम् ।
नानले वासुदेवे च मुनिभेदे च कुङ्कुरे ॥ ६४ ॥

गुपादिभ्यः कित् ॥ १—५७ ॥

गुपिलो राज्ञि, तिजिलः^१ सुधांशौ, गुहिलं वने ।
देविलो धार्मिके, वायौ शुषिलः, पूजिलः सुरे ॥ ६५ ॥

मिथिलादयश्च ॥ १—५८ ॥

मिथिला नगरीभेदे, पथिलः पथि यातरि ।
ओषधी तकिला, वेत्तल्लतायां^२ गतिला भवेत् ॥ ६६ ॥
नदीभेदे चण्डिला स्यात्

पतिकठिकुठिगडिगुडिदंशिभ्य एरक् ॥ १—५९ ॥

पतेरो गन्तृपक्षिणोः ।
कठेरः कृच्छ्रजीवी स्यात्, कुठेरः पर्णभोक्तरि ॥ ६७ ॥
मेघे^३ गड्डेरो, गुडके गुड्डेरोऽथ दशेरवाक् ।
हिंसे,

कुम्बेर्नलोपश्च ॥ १—६० ॥

कुबेरो यक्षाणां पत्यौ

शदेस्त च ॥ १—६१ ॥

वैरी शतेरवाक् ॥ ६८ ॥

मूलेरादयः ॥ १—६२ ॥

मूलेरो राजघटयो, रक्षके तु गुधेरवाक् ।
मुहेरो बालिशे स्यात् तु गुहेरो लोहघातके ॥ ६९ ॥

कबेरोतच् पश्च ॥ १—६३ ॥

कपोतः पक्षिमात्रे स्यात् पारावतमयूरयोः ।

भातेड्वतुप्^१ ॥ १—६४ ॥

सम्बोध्यप्राणिनि भवान्

कठिचकिभ्यामोरन् ॥ १—६५ ॥

कठोरः कठिनेऽपि च ॥ ७० ॥

पूर्णे, चकोरो विहगभेदे

किशोरादयश्च ॥ १—६६ ॥

अथाश्वस्य शाबके ।

तैलपण्या युवावस्थे किशोरोऽपि दिवाकरे ॥ ७१ ॥

साधौ सहोरो

कपिगडिगण्डिकटिपटिभ्य ओलच्^२ ॥ १—६७ ॥

वदनैकदेशे तु कपोलवाक् ।

स्यातां गडोलगण्डोलौ^३ गुडके पिटकेऽन्त्यजे ॥ ७२ ॥

कण्डोलोऽथ कटोलः स्यात् कटावपि कलिञ्जके ।

पटोलं वल्लभेदे नौषधौ ज्योत्स्न्यां तु ओषिति ॥ ७३ ॥

कल्लोलः पुंसि हर्षे स्यात् महल्सूर्मिषु वारिणः ।

मीनातेल्लरन् ॥ १—६८ ॥

शिखावले मयूरः स्यात्

स्यन्देः सम्प्रसारणं च ॥ १—६९ ॥

सिन्दूरं रक्तचूर्णके ॥ ७४ ॥

1 ड्वतुः Sid. Sv. omits the Sūtra

2 कोलच् Sid ; ओलक् Sv. & N ; ओलः Daśapādi (8-105)

3 सहोरो...गण्डोलौ is repeated in B

सिन्दूरी रोचनारक्तवल्लिकाधातकीषु च ।

सिन्दूरस्तरुभेदे ना

सितनिगमिमसिसच्यविधाञ्कुशिभ्यस्तुन् ॥ १—७० ॥

सेतुर्नालौ कुमारके ॥ ७५ ॥

तन्तुः सूत्रेऽथ पथिके गन्तुर्दध्यप्सु मस्तु च ।

सक्तुर्थविकारेऽस्त्री, मार्जारे त्वोतुः, इन्द्रिये ॥ ७६ ॥

शब्दयोनिमहाभूततद्गुणेषु रसादिषु ।

मनःशिलादौ श्लेष्मादौ धातुर्ना गैरिकेऽस्मि च ॥ ७७ ॥

शृगाले वञ्चके क्रोष्टा

पः किञ्च ॥ १—७१ ॥

पीतुर्वह्नौ दिवाकरे ।

अर्तेश्च तुः ॥ १—७२ ॥

आर्तवे भासि च पुमान्तुर्वर्षादिषट्सु च ॥ ७८ ॥

कमिमनिजनिगाभायाहिभ्यश्च ॥ १—७३ ॥

कन्दर्पचित्तयोः^१ कन्तुर्मनुष्ये तु प्रजापतौ ।

मन्तुर्जानागसोः पुंसि, जन्तुर्जीवेऽथ रोषणे^२ ॥ ७९ ॥

त्रिषु गातुः पिके भृङ्गे गन्धर्वे गायने च ना ।

भातुर्ना किरणे सूर्ये, यातुरध्वगकालयोः ॥ ८० ॥

नपुंसकं राक्षसे स्यात्, हेतुर्ना कारणे मतः ।

चायः किः ॥ १—७४ ॥

केतुर्ना रुक्पताकारिग्रहोत्पातेषु लक्ष्मणि ॥ ८१ ॥

आप्नोतेर्हस्वश्च ॥ १—७५ ॥

अमुः शरीरे लषिते

वसेस्तुन् ॥ १—७६ ॥

वस्त्वर्थे

अगारे णिच्च ॥ १— ७७ ॥

वास्तुरक्षियाम् ।

गृहभूमौ

कृजः कतुः ॥ १—७८ ॥

कतुर्थज्ञे मुनौ सङ्कल्पे

एधिवह्योश्चतुः ॥ १—७९ ॥

एधतुः ॥ ८२ ॥

पुरुषे, वहतुस्तु स्यात् पथिके वृषभे पुमान् ।

जीवेरातुः ॥ १—८० ॥

जीवातुरक्षियां भक्ते जीविते जीवनौषधे ॥ ८३ ॥

आतृकन्वृद्धिश्च ॥ १—८१ ॥

जैवातृकोऽब्जे वैद्ये च कर्षकायुष्मतोः स्त्रिषु ।

कृषिचमितनिधनिसर्जिखर्जिभ्य ऊः ॥ १—८२ ॥

कर्षूः पुमान् करीषामौ स्त्रियां कुल्याल्पखातयोः ॥ ८४ ॥

चमूः सैन्ये, तनूर्देहे, धनूः शस्त्रेऽथ विद्युति ।

रुद्रे स्वर्गे विधौ वैद्ये सर्जूः, खर्जूस्तु पामनि ॥ ८५ ॥

खर्जूर्यां कीटभेदे^१ स्त्री

मृजेर्गुणश्च ॥ १—८३ ॥

मर्जूः शुद्धौ च धावके ।

खड्डेर्डुड्वा ॥ १—८४ ॥^१

खड्डः खड्डश्च मृतकशय्या, नष्टेन्द्रमा कुहूः ॥ ८६ ॥

वर्धश्च ॥ १—८५ ॥

वधूः स्तुषा नवोढा स्त्री भार्यापृष्ठाङ्गनासु च ।

कपेशश्च १—८६ ॥

कच्छूः पामनि

णित् कसिपद्यतैः ॥ १—८७ ॥

कासूस्तु^२ बुद्धौ विकलवाग्रजोः ॥ ८७ ॥

शक्तौ, चरणधारण्यां पादूरारूस्तु^३ पिङ्गले ।

अणौ डश्च ॥ १—८८ ॥

आङ्गर्जलप्लवद्रव्ये

नजि लम्बेर्नलोपश्च ॥ १—८९ ॥

अलावूस्तुम्ब्यां स्त्रियां पुनः ॥ ८८ ॥

के श्र एरड् चास्य ॥ १—९० ॥

कशेरूस्तृणकन्दे पुंस्त्रीवयोः स्यात् कशेरु च ।

तौ दुट् च^४ ॥ १—९१ ॥

हस्ते दारुणि तदूः स्यात्

दग्ध्रातेर्यालोपश्च ॥ १—९२ ॥

दद्वैः स्यात् कुष्ठमिद्यपि ॥ ८९ ॥

१ खड्डेश्च Sv. & N. Ujj. says—इदं सूत्रं न सम्मतं सर्वत्र ।

२ पामनिका कासुः B

३ आरूश्च T

४ इक् च Ujj. & Sv

दुर्दुर्दुश्च दुर्दुश्च स्त्रियां

नृतिशृङ्गोः कूः ॥ १—९३ ॥

स्यान्नर्तके नृतूः ।

शृङ्गुदे

ऋतेरम् च ॥ १—९४ ॥

देवनद्यां रतूः स्यात् सत्यवाचि च ॥ ९०

अन्दूदन्भूजम्बूकफेल्ककन्धूदिधिषूः^१ ॥ १—९५ ॥

अन्दूः स्त्रियां स्यान्निगडे बुद्धौ भूषणमिद्यपि ।

दम्भूदन्भूश्च कथके सन्दर्भस्य च कारके ॥ ९१ ॥

तरौ सर्पे कपौ दन्फूर्जम्बूर्जम्बुस्तरोर्मिदि ।

श्लेष्मातके कफेल्कः स्यात्, कर्कन्धूर्वदरीतरौ ॥ ९२ ॥

द्विरूढायां तु दिधिषूर्हम्फूर्भुजगमिद्यपि ।

कम्बूः परद्रव्यहरे

मृगोरुतिः ॥ १—९६ ॥

श्वसने मरुतो मरुत् ॥

[मास्तश्च गरुत्पक्षे गरुत्मान् मतुपीप्यते]^२ ॥ ९३ ॥

ग्रो मुद् च^३ ॥ १—९७ ॥

गर्मुत् स्त्री स्वर्णलतयोस्तृणभेदे

हृषेरुलच् १—९८ ॥

अथ हर्षुलः ।

मृगकामुकयोश्चरौ चटुलं

1दन्फू....जम्बूकम्बूकफेल् Ujj.

2 This line is omitted in A.

3 गर्मुद् च Sv.

हसुरुहियुषिभ्य इतिः ॥ १—९९ ॥

न स्त्रियां तृणे ॥ ९४ ॥

हरिदिशि स्त्रियां पुंसि हयवर्णविशेषयोः ।

सरिन्ध्यां, लताभेदे मृग्यां रोहित् स्त्रियां, नरि ॥ ९५ ॥

अर्के

तडिणेत्तु च^१ ॥ १—१०० ॥

तडिद्विद्युति स्यात्

शमेर्दः ॥ १—१०१ ॥

शण्डः स्यात् पुंसि गोपतौ ।

आकृष्टाण्डे वर्षवरे तृतीयप्रकृतावपि ॥ ९६ ॥

कमेरठः ॥ १—१०२ ॥

कमठः कच्छपे पुंसि भाण्डभेदे नपुंसके ।

जरठः कठिने पाण्डौ जीर्णे स्यात् कर्कशेऽन्यवत् ॥ ९७ ॥

प्रशान्तौ शमठो

रमेर्वृद्धिश्च ॥ १—१०३ ॥

हिङ्गुद्रव्ये स्याद्रामठं

शमेः खः ॥ १—१०४ ॥

निधेः ।

भेदे नखे ललाटास्त्रि शङ्खः कम्बौ तु न स्त्रियाम् ॥ ९८ ॥

कणेष्ठः ॥ १—१०५ ॥

कण्ठो गले सन्निधाने ध्वनौ मदनपादपे ।

कलस्तृपश्च ॥ १—१०६ ॥

लतायां तृपला, स्यात् तृफला च फलत्रिके ॥ ९९ ॥

1. ताटेर्णिष्ठक् Sv. & N. S. says—चौरादिकः तद आघात इति टान्तोऽयं वृत्तावुक्तः ।

शपेर्बश्च ॥ १—१०७ ॥

व्यामिश्रवर्णे शबलोऽर्जुने तु स्याद् बृहन्नला ।

बुषादिभ्यश्चित् ॥ १—१०८ ॥

वृषलस्तुरगे शूद्रे, पललं पङ्कमांसयोः ॥ १०० ॥

तिलचूर्णे राक्षसे नाथोदारावक्रयोस्त्रिषु ।

सरलः पूतिकाष्ठे ना, तरलो हारमध्यगे ॥ १०१ ॥

चलेऽथ कम्बलो नागराजे प्रावारसास्त्रयोः ।

कृमावप्युत्तरासङ्गे सलिले तु नपुंसकम् ॥ १०२ ॥

मुसलं स्यादयोमे च पुंनपुंसकयोः स्त्रियाम् ।

तालमूल्यामाखुपर्णीगृहगोधिकयोरपि ॥ १०३ ॥

मुषलं मुसलं चैवं, लाङ्गलं कुसुमान्तरे ।

ताले हले गेहकाष्ठे लाङ्गली जलपिप्पली^१ ॥ १०४ ॥

कुट्मलः कुड्मलः^२ क्लीबे नरके मुकुले पुमान् ।

अधर्मे कश्मलं स्यात्तु कोमलं मृदुले जले ॥ १०५ ॥

कोसलः कोशलो देशभेदे, सम्बलशम्बलौ ।

कुले मार्गव्ययद्रव्ये मत्सरे चास्त्रियामुभौ ॥ १०६ ॥

कदलाकदलौ पृश्न्यां कदलीकदलौ पुनः ।

रम्भावृक्षेऽथ कदली पताकामृगभेदयोः ॥ १०७ ॥

कदला डिम्बिकायां च कदलं कदलीफले ।

ना रुद्रे नागभेदे च चण्डांशोः पारिपार्थके ॥ १०८ ॥

निधिभेदे कपावभौ पिङ्गलः कपिलेऽन्यवत् ।

स्त्रियां वेद्याविशेषे च करिण्यां कुमुदस्य च ॥ १०९ ॥

पर्याप्तौ सुकृते क्षेमे कुशलं शिक्षिते त्रिषु ।

१. लाङ्गलाङ्गजपिप्पली A. लाङ्गला गजपिप्पली T

२. कुट्मलं कुड्मलं T

धवलो ना वृषश्रेष्ठेऽन्यवत् शुक्ले च सुन्दरे ॥ ११० ॥
 गवि स्त्री कमलं ताम्रे सलिले व्योम्नि भेषजे ।
 'सरोजे मृगभेदे ना स्त्री तु लक्ष्मीवरस्त्रियोः ॥ १११ ॥
 मण्डलं परिधौ कोठे^१ देशे द्वादशराजके ।
 क्लीबेऽथ निवहे बिम्बे त्रिषु पुंसि तु कुक्कुरे ॥ ११२ ॥
 कुण्डलं कर्णभूषायां पाशेऽपि बलयेऽपि च ।
 छदिर्दृग्गोगतिलकपिटकेषु परिच्छदे ॥ ११३ ॥
 पटलं पुंसि नो वृन्दे छलं स्वलितशाठ्ययोः ।
 मर्दलो वाद्यभेदे स्याद्देवाजीवे तु देवलः ॥ ११४ ॥
 पेशलः सुन्दरे स्निग्धे, केवलस्त्वसहायके ।
 ग्रासे स्यात् कवलो बुद्धदेवतायां^२ तु जम्भलः ॥ ११५ ॥

मृजेष्टिलोपश्च ॥ १—१०९ ॥

मलोऽस्त्रियां पापविष्टाकिट्टेषु कृपणेऽन्यवत् ।

चुपेरच्चोपधायाः ॥ १—११० ॥

चपलः पारदे मीने चोरके प्रस्तरान्तरे ॥ ११६ ॥

चपला कमलाविद्युत्पुंश्चलीपिप्पलीषु च ।

नपुंसकस्तु शीघ्रे स्यात् वाच्यवत्तरले चले ॥ ११७ ॥

शकिशम्योर्नित् ॥ १—१११ ॥

शकलं त्वचि खण्डे स्यात् रागवस्तुनि बलकले ।

शमलं पापशक्तोः

छो गुक् ह्रस्वश्च ॥ १—११२ ॥

छगलश्छागलश्च ना ॥ ११८ ॥

छागे क्लीबे नीलवस्त्रे छगली वृद्धदारके ।

जमन्तात् डः ॥ १—११३ ॥

दण्डोऽस्त्री लुगुडे सैन्यसूर्यपार्श्वगयोः पुमान् ॥ ११९ ॥

रण्डा मूषिकपण्यां च विधवायां च योषिति ।

खण्डोऽस्त्री शकले, नेक्षुविकारमणिभेदयोः ॥ १२० ॥

क्लीबस्तु कश्मले, वण्डो दुश्चर्मछिन्नहस्तयोः ।

वण्डा तु पांसुलायां स्त्री त्रिषु हस्तादिवर्जिते ॥ १२१ ॥

मण्डः पञ्चाङ्गुले^१ शाकभेदे क्लीबं तु मस्तुनि ।

पद्मादिसङ्घे षण्डोऽस्त्री शण्डश्च नरि गोपतौ ॥ १२२ ॥

अण्डमस्त्री मुष्कपेश्योर्गण्डः स्यात् पुंसि खड्गिनि ।

ग्रहयोगप्रभेदे च वीथ्यङ्गे पिटकेऽपि च ॥ १२३ ॥

चिह्नवीरकपोलेषु बुद्बुदे हर्षभूषयोः ।

चण्डो ना तन्निष्णीवृक्षे^२ यमकिङ्करदैत्ययोः ॥ १२४ ॥

चण्डी कात्यायनीदेव्यां हिंसाकोपनयोषितोः ।

चण्डा धनहरीशङ्खपुष्पयोस्त्रिष्वतिकोपने ॥ १२५ ॥

तीत्रेऽपि, पण्डः शण्डे स्त्री बुद्धौ, फण्डस्तु गन्तरि ।

क्वादिभ्यः^३ कित् ॥ १—११४ ॥

कुण्डमग्न्यालये मानभेदे^४ देवजलाशये ॥ १२६ ॥

कुण्डी कमण्डलौ जारात्पतिवलीसुते पुमान् ।

पिठरे तु न ना, काण्डमस्त्री दण्डेषुवारिषु ॥ १२७ ॥

कुत्सितेऽवसरे वर्गे वृक्षभेदे रहस्यपि ।

नाडीवृन्दे तस्स्कन्धे^५ स्तम्भे, गुण्डस्त्वलौ भवेत् ॥ १२८ ॥

गुडः स्यात् गोलके हस्तिसन्नाहेक्षुविकारयोः ।

गुडा स्तुब्धां च कथिता^६ गुडिकायां च योषिति ॥ १२९ ॥

१. मण्डपं चाङ्गुले A.

३. कुणादिभ्यः Sv.

५. तरोः स्कन्धे T.

२. तिनिसीवृक्षे B.

४. ध्यानभेदे T.

६. गदिता T.

स्थाचतिमृजेरालज्वालजालीयचः ॥ १—११५ ॥

स्थालं भाजनभेदेऽपि स्थाली स्यात् पाटलोखयोः^१ ।
चात्वालो यज्ञकुण्डे स्याद्भेदेऽथो कायशोधने^२ ॥ १३० ॥
बिडाले वरवर्णे च मार्जालीयः स्मृतो बुधैः ।

पतिचण्डिभ्यामालञ् ॥ १—११६ ॥

पातालं नागलोके स्याद्विवरे बडवानले ॥ १३१ ॥
चाण्डालो नीचजातौ स्यात्

तमिविशिबिडिमृणिकुलिकपिपलिपञ्चिभ्यः कालन् ॥ १—११७ ॥

तापिञ्छे वारुणद्रुमे ।
तमालस्तिलके खड्गे, विशालो नृपवृक्षयोः ॥ १३२ ॥
भेदे स्त्री त्विन्द्रवारुण्यामुज्जयिन्यां, विशेष्यवत् ।
पृथुलेऽथ बिडालः स्यान्नेतपिण्डाखुवैरिणोः ॥ १३३ ॥
मृणालं नलदे क्लीबं पुंनपुंसकयोर्विसे ।
कुलालः ककुभे कुम्भकारे, स्त्री त्वज्जनान्तरे ॥ १३४ ॥
कपालोऽस्त्री शिरोस्थि स्याद्धटादेः शकले व्रजे ।
पलालं तृणभेदे स्यात्, पञ्चालो जनदेशयोः ॥ १३५ ॥
पञ्चाली पुत्रिकागीत्योः शालो नरि श्षे, स्त्रियाम् ।
स्यात्तरुस्कन्धशाखायां गृहगोहैकदेशयोः ॥ १३६ ॥

पतेरङ्गञ्च पक्षिणि ॥ १—११८ ॥

पतङ्गः शलमे शालिप्रभेदे पक्षिसूर्ययोः ।
क्लीबं सूते

तरत्यादिभ्यश्च ॥ १—११९ ॥

तरङ्गोऽध्याद्युत्फाले वस्त्रभङ्गयोः^३ ॥ १३७ ॥

1. पादलेखयोः T.

2. कामशोधने A.

3. वस्त्रभङ्गयोः T.

लवङ्गं देवकुसुमे

विडादिभ्यः कित् ॥ १—१२० ॥

विडङ्गो नागरे त्रिषु ।

कृमिघ्नेऽस्त्री, मृदङ्गस्तु भवेत् पटहघोषयोः ॥ १३८ ॥

मृगो कुरङ्गः

सुवृजोर्ध्वद्विश्च ॥ १—१२१ ॥

सारङ्गो हरिणे चातके गजे ।

शबले त्रिषु, खङ्गादिमुष्टौ वारङ्ग एव च ॥ १३९ ॥

यमजे प्राणिनि विटे नागरङ्गद्रुमे रसे ।

पिप्पल्याश्वापि नारङ्गो

गन् गम्यद्योः ॥ १—१२२ ॥

गङ्गा शम्भुशिरोजले ॥ १४० ॥

भवेदङ्गः पुरोडाशो चाङ्ग सम्बोधनेऽव्ययम् ।

अङ्गं गात्रे प्रतीकोपाययोः पुंभूमि नीवृति ॥ १४१ ॥

क्लीबैकत्वे त्वप्रधाने त्रिष्वङ्गवति चान्तिके ।

छापूखडिभ्यः कित् ॥ १—१२३ ॥

छागोऽजे, क्रमुके वृन्दे पूगः, खङ्गस्तु गण्डके ॥ १४२ ॥

तच्छृङ्गे बुद्धमेदेऽसौ,^१ षिङ्गस्तरलचेतसि ।

भृजः कित्, नुद च ॥ १—१२४ ॥

भृङ्गो मधुव्रते भृङ्गराजे धूम्याटषिङ्गयोः ॥ १४३ ॥

स्याद्गुडत्वचि तत्^२ क्लीवे

शृणातेर्ह्रस्वश्च ॥ १—१२५ ॥

अथ शृङ्गः कूर्चशीर्षिके ।

स्त्री विषायां स्वर्णमीनभेदयोः ऋषभौषधौ ॥ १४४ ॥

क्रीबे प्रभुत्वे शिखरे चिह्ने क्रीडाम्बुयन्त्रके ।

विषाणोत्कर्षयोः

गण् शकुनौ ॥ १—१२६

शार्ङ्गः शारङ्गश्चापि पक्षिणि ॥ १४५ ॥

मुदिग्रोर्गर्गौ ॥ १—१२७ ॥

मुद्गः सस्ये, मुनौ गर्गः

अण्डन् कृसृभृवृजः ॥ १—१२८ ॥

करण्डः पुष्पभाजने ।

असौ कारण्डवे चापि मधुकोशे दलादके ॥ १४६ ॥

सरण्डः सरटे धूर्ते विहगे भूषणान्तरे ।

भरण्ड^१ स्वामिनि भवेद्वरण्डो मुखरोगके ॥ १४७ ॥

समूहे चान्तरावेदौ, तरण्डो जलतारके ।

बडिशीसूत्रबन्धेन युक्ते काष्ठादिकेऽपि सः ॥ १४८ ॥

हीने पितृभ्यां छेमण्डः, शयण्डः शयितर्यपि ।

शृङ्गभसोऽदिः ॥ १—१२९ ॥

शरद्वत्त्वन्तरे स्थब्दे, दरद्भीभृग्वगेषु च ॥ १४९ ॥

भास्वरे जघने योनौ भसत्, पर्वच्च संसदि ।

दृणातेः पुक् ह्रस्वश्च ॥ १—१३० ॥

दृषन्निष्पेषणशिलापट्टप्रस्तरयोः स्त्रियाम् ॥ १५० ॥

त्यजितनियजिभ्यो डित् ॥ १—१३१ ॥

त्यत्तत्परोक्षेऽनुदेश्ये यद्

एतेस्तुट् च ॥ १—१३२ ॥

एतदपरोक्षके ।

सर्तेरटिः ॥ १—१३३ ॥

सरट् स्यात्सरटे वाते मेघे च मधुनस्तथा ॥ १५१ ॥

मक्षिकायां

लङ्घेर्नलोपश्च ॥ १—१३४ ॥

लघङ्गाथौ

पारेरजिः ॥ १—१३५ ॥

पारक् स्वर्णे

प्रथः कित्सम्प्रसारणं च ॥ १—१३६ ॥

अव्ययं पृथक् ।

भिन्ने

भियः षुक् ह्रस्वश्च ॥ १—१३७ ॥

अथ स्याद्विषवैद्ये

युष्यसिभ्यां मदिक् ॥ १—१३८ ॥

त्वं सम्बोधये, प्रतीच्यहम् ॥ १५२ ॥

अर्तिस्तुसुहृसृष्टक्षिभूमायावापदियक्षिनीभ्यो मन् ॥ १—१३९ ॥

अर्मश्चक्षूरुजि, स्तोमः सङ्घे, सोमोऽत्रिनेत्रजे ।

वानरे च कुबेरे च पितृदेवे सधीरणे ॥ १५३ ॥

वसुप्रभेदे कर्पूरे नीरे सोमलतौषधौ ।

होमो हुतौ, गतौ समो, धर्मोऽस्त्याचारपुण्ययोः ॥ १५४ ॥

नयेऽर्हिसोपनिषदोः स्वभावोपमयोः कृतौ ।

ना यमे सोमपे चापे, क्षेमं तु कुशले भवेत् ॥ १५५ ॥

क्षौममट्टे दुकूलेऽस्त्री क्षौमं वल्कलजांशुके ।

शगजेऽतसिजे, भामः क्रोधचण्डांशुदीप्तिषु ॥ १५६ ॥

यामस्तु पुंसि प्रहरे सयमेऽपि च कीर्तितः ।
 वामं धने पुंसि हरे कामदेवे पयोधरे ॥ १५७ ॥
 वल्गुप्रतीपसव्येषु त्रिषु नार्यौ स्त्रियामथ ।
 वामी शृगालीवडवारासभीकरभीषु च ॥ १५८ ॥
 पद्मोऽस्त्री पद्मके व्यूहे निधिसङ्ख्यानतरेऽम्बुजे ।
 ना नागे, रोगराजे स्याद्यक्ष्मो, नेमोऽर्धगर्तयोः ॥ १५९ ॥
 प्राकारे कैतवे कीलेऽवधौ

जहातेः सन्वदालोपश्च ॥ १—१४० ॥

जिह्वं नपुंसकम् ।

तगरामिधवृक्षे स्यात्, जिह्वः कुटिलमन्दयोः ॥ १६० ॥

अत्रतेष्टिलोपश्च ॥ १—१४१ ॥

ओं प्रश्नेऽङ्गीकृतौ रोषे परमात्मन्युपक्रमे ।

ग्रसेरा च ॥ १—१४२ ॥

ग्रामः स्वरे संवसथे वृन्दे शब्दादिपूर्वकः ॥ १६१ ॥

संपूर्वः संयुगे च

अविसिविसिशुषिभ्यः कित् ॥ १—१४३ ॥

ऊमं नगरं तर्पके तु ना^१ ।

स्यूमो रक्ष्मौ सूत्रतन्तौ, सिमः कृत्स्नेऽथ तेजसि ॥ १६२ ॥

बले शुष्मं रवावमौ समीरेऽपि च पुंसि सः ।

इषियुधीन्धिदसिश्वाधूस्रभ्यो मक् ॥ १—१४४ ॥

कामे वसन्त ईष्मेष्मौ, युध्मो धनुषि संयुगे ॥ १६३ ॥

शरे योद्धरि चेध्मस्तु समित्सङ्घेऽथ पावके ।

यजमाने दर्शनीये स्याद्दस्मोऽपि च तस्करे ॥ १६४ ॥

श्यामो वटे प्रयागस्य वारिदे वृद्धदारके ।
 पिके च कृष्णहरितोः पुंसि स्यात्तद्वति त्रिषु ॥ १६५ ॥
 मरिचे सिन्धुलवणे क्लीबं स्त्री शारिवौषधौ ।
 अप्रसूताङ्गनायां च प्रियङ्गावपि गुग्गुलौ ॥ १६६ ॥
 यमुनायां त्रियामायां कृष्णत्रिवृतिकौषधौ ।
 नीलिकायां कणायां च धूमः स्यादग्निसम्भवे ॥ १६७ ॥
 सूमोऽन्तरिक्षे, ईर्मं तु व्रणे, जन्म तु जन्मनि ।
 शीमो वृक्षे

युजिरुचितिजां कुश्च ॥ १—१४५ ॥

युगे युग्मं, स्वमं काञ्चनलोहयोः ॥ १६८ ॥

तिग्मं तीक्ष्णे

हन्तेर्हि च ॥ १—१४६ ॥

हिमं शीते मलयोद्भवचन्दने ।

शीतले वाच्यलिङ्गः स्यात्

भियः षुग्वा ॥ १—१४७ ॥

भीष्मो गाङ्गेयघोरयोः ॥ १६९ ॥

भीमोऽम्लवेतसे घोरे शम्भौ मध्यमपाण्डवे ।

घर्मः ॥ १—१४८ ॥

घर्मः स्यादातपे ग्रीष्मेऽप्युष्णस्वेदाम्भसोरपि ॥ २७० ॥

ग्रीष्मः ॥ १—१४९ ॥

ऊष्मर्तुमेदयोर्ग्रीष्मः

प्रथेः विवन् सम्प्रसारणं च ॥ १—१५० ॥

पृथिवीपृथिवी^१ क्षितौ ।

अशुप्रविलटिकणिस्रटिविशिम्यः कन् ॥ १—१५१ ॥

पुंभेदवाजिनोरधः, पुण्वः स्यादतुसूर्ययोः ॥ १७१ ॥

जलस्य कणिकायां स्त्री, लट्वावधे खगान्तरे ।

फले करञ्जभेदेऽथ कण्वं पापे मुनौ पुमान् ॥ १७२ ॥

शीघौ बीजाघयोः कण्वं, खट्वा शयनसाधने ।

विश्वा त्वतिविषायां स्त्री जगति स्यान्नपुंसकम् ॥ १७३ ॥

न ना शुण्ठ्यां पुंसि देवप्रभेदेऽप्यखिले त्रिषु ।

इण् शीङ्भ्यां वन् ॥ १—१५२ ॥

एवो गन्तर्थव्यथं तु भवेदेवावधारणे ॥ १७४ ॥

शेवं सुखे च भेदे च

सर्धनिघृण्वरिण्वलण्वशिवपद्वप्रहृण्वा अतन्त्रे ॥ १—१५३ ॥

सर्वः कृत्स्ने, निघृण्ववाक् ।

खुरे, रिण्वस्तु हिंसे स्यात् लण्वलिण्वौ तु नर्तके ॥ १७५ ॥

शिवं मोक्षे सुखे भद्रे सलिलेऽथ शिवो हरे ।

वेदे योगान्तरे कीले वालुके^१ गुग्गुलावपि ॥ १७६ ॥

पुण्डरीकद्रुमे चापि शिवा श्लाटामलौषधौ ।

अभयामलकीगौरीक्रोधीसक्तुफलासु च ॥ १७७ ॥

पद्वो भूलोकस्थयोर्विनीते प्रहृ, इण्ववाक् ।

आचार्ये, एवभीण्वोऽपि, ह्रस्वो वामननीचयोः ॥ १७८ ॥^२

शेवायह्वजिह्वाग्रीवाण्वामीवाः ॥ १—१५४ ॥

शेवा लिङ्गाकृतौ, यहो यजमानेऽथ यह्ववाक् ।

महति स्यादथो जिह्वा शब्दोच्चारणसाधने ॥ १७९ ॥

1. वालुके T.

2. In T. the order of the next four lines is confused.

शिरोधरायां श्रीवाप्वा कण्ठस्थानसमीरयोः ।

भीवोदरक्रिमौ वायावभीवं दुःखपापयोः ॥ १८० ॥

कृगृशृद्भ्यो वः ॥ १—१५५ ॥

कर्ब आखौ स्मरे, गर्वोऽहङ्कारे, शर्ववाक् शिवे ।

दर्वोऽस्तपे

कनिन् युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवः ॥ १—१५६ ॥

कृतबले श्रेष्ठे च तरुणे युवा ॥ १८१ ॥

वृषा कर्णे महेन्द्रे ना, भवेत्तक्षा तु वर्धकौ ।

राजा प्रभौ च नृपतौ क्षत्रिये रजनीपतौ ॥ १८२ ॥

यक्षे शक्रेऽथ धन्व स्यात् स्थले चापे मरौ तु ना ।

द्युवा सूर्ये, प्रतिदिवा दिवसे कितवेऽपि च ॥ १८३ ॥

बहुत्वभेदवस्तु स्युः सप्ताष्ट

नजि जहातेः ॥ १—१५७ ॥

अहर्दिनेऽपि च ।

धन् उक्षन् पृषन् णीहन् क्लेदन् स्नेहन् मूर्धन् मज्जन् अर्यमन् विश्वप्सन्

परिजम्^१ मातरिधन् मधवन्निति ॥ १—१५८ ॥

भषके श्वा, वृषे तूक्षा, पूषा दन्तकसूर्ययोः ॥ १८४ ॥

धीहा कुक्षिभवव्याधौ, क्लेदौषधिशाशङ्कयोः ।

स्नेहा सुहृदि चन्द्रे च, मूर्धा शिरसि, मज्जया ॥ १८५ ॥

मज्जास्थिसारे, सूर्ये तु पितृदेवान्तरेऽर्थमा ।

विश्वप्सामौ च देवे च, परिज्मा वह्निचन्द्रयोः ॥ १८६ ॥

1 परिज्जन् Ujj. Perusūri says—

केचित् तु जोर्यणादेशे परिज्जेति बभाषिरे ।

न तत् साधु यतो लक्ष्यविरोधः सर्वतः स्फुटः ॥

परितो गन्तरीन्दौ तु परिज्वाथ प्रभञ्जने ।
मातरिश्वाऽथ मघवा देवेन्द्रे, दश पञ्च च ॥ १८७ ॥

नव सङ्ख्याभिधावत्सु त्रयस्त्रिषु सरूपकाः ॥

इत्युणादिकोशे

प्रथमपादीयनामसंग्रहः ॥

श्रीः

॥ अथ द्वितीयः पादः ॥

कृहभ्यामेणुः ॥ २—१ ॥

करेणुरिभ्यां स्त्री नेमे, गन्धद्रव्ये हरेणुवाक् ॥ १८८ ॥

हरेणुर्ना सतीने स्त्री^१ रेणुकाकुल्योषितोः ।

हनिकुषिनीरमिकाशिभ्यः कथन् ॥ २—२ ॥

हथो विषण्णे, कुष्ठं तु सुगन्धे पुष्करे रुजि ॥ १८९ ॥

नीथः स्तोत्रे नेतरि च, रथः स्यन्दनकाययोः ।

वेतसेऽङ्घ्राववयवे, काष्ठा दिक्स्थानमात्रयोः^२ ॥ १९० ॥

अपि दारुहरिद्रायां काल्मानप्रकर्षयोः ।

क्लीबे दारुणि

अवे भृजः ॥ २—३ ॥

अवभृथो यज्ञमेदावसानयोः ॥ १९१ ॥

1. सतां ने स्त्री A.

2. मानयोः T.

उषिकुषिगर्तिभ्यस्थन् ॥ २—४ ॥

ओष्ठोऽधरेऽथ कोष्ठस्तु स्यादात्मीयकुसूलयोः ।
 गृहमध्ये कुक्षिमध्ये कोष्ठं कुक्षौ नपुंसके ॥ १९२ ॥
 गाथा श्लोके संस्कृतान्यभाषार्याशेषवृत्तयोः ।
 अर्थोऽर्थनायां विषये धनकारणवस्तुषु ॥ १९३ ॥
 अभिधेये च शब्दानां निवृत्तौ च प्रयोजने ।
 शोधः स्यात् श्रयथौ

सर्तेर्णिञ्च ॥ २—५ ॥

सार्थो वणिक्सङ्घसमूहयोः ॥ १९४ ॥

जृषृज्भ्यामूथन् ॥ २—६ ॥

मांसे जरूथ^२ दैत्यस्य भेदे ना, अथ वरूथवाक् ।
 रथगुप्तौ नरि क्लीबे तनुत्राणे रथे गृहे ॥ १९५ ॥

पातृतुदिवचिरिचिसिचिभ्यस्थक् ॥ २—७ ॥

पीथो रवौ, वृते पीथं, तीर्थमध्वरमन्त्रिणोः ।
 क्षेत्रोपाध्याययोः शास्त्रेऽवतारोपाययोरपि ॥ १९६ ॥
 ऋषिजुष्टजले पात्रे स्यात् स्त्रीणामार्तिवेऽपि च ।
 तुत्थोऽज्जावज्जने त्वल्ली नीलीसूक्ष्मैलयोः स्त्रियाम् ॥ १९७ ॥
 उक्थं सामान्तरे, रिक्थं दायादधनगर्भतोः ।
 धने, सिक्थं मधुच्छिष्टे सिक्थो भक्तपुलाकके ॥ १९८ ॥
 ऋक्थमर्थेषु रिक्थस्य,^३

अर्तेर्निरि ॥ २—८ ॥

निर्ऋथः. सामर्हिसयोः ।

१. वारण B.

२. जरूथो T.

३. रिक्थं स्यात् T.

निशीथगोपीथावगथाः ॥ २—९ ॥

निशीथस्तु पुमानर्धरात्रे स्याद्रात्रिमात्रके ॥ १९९ ॥

तीर्थे च सोमपाने च गोपीथः, सोमपीथवाक् ।

सोमस्य पाने, अवगथः प्रातःस्नाने प्रकीर्तितः ॥ २०० ॥

प्रातः सवने

गश्चोदि ॥ २—१० ॥

उद्गीथः सामांशे प्रणवेऽपि च ।

समीणः ॥ २—११ ॥

समिथः सङ्गते वहौ सङ्गमे तत्रपुंसके ॥ २०१ ॥

तिथपृष्ठगूथयूथप्रोथाः ॥ २—१२ ॥

तिथः कामेऽनले, पृष्ठं चरमस्तोत्रभेदयो ।

देहस्य चरमे, गूथं विशि, यूथी कुरण्टके ॥ २०२ ॥

कर्णपुष्पभिदोर्यूथं स्यात्तिथिक्स्वसङ्गयोः ।

अध्वगे त्रिषु ना कट्वां प्रोथोऽस्यध्वात्यनासयोः ॥ २०३ ॥

स्फायितञ्चिचवञ्चिशकिक्षिपिक्षुदिसृपितृपिटपिवन्द्युन्दिश्विति त्यजिनीपदि -
मदिमुदिसिदिछिदिभिदिमन्दिचन्दिदहिदसिदम्भिवहि^१वसिवाशिशीङ्हसि -
सिधिशुभिभ्यो रक् ॥ २—१३ ॥

स्फारः स्यात् पुंसि निकटे करकादेश्च बुद्बुदे ।

प्रभूते त्रिषु, तक्रं तु मथिते पादवारिणि ॥ २०४ ॥

वक्रो दुष्टेऽनृजौ क्रूरे जटिले ना शनैश्वरे ।

क्लीबं पुटान्तरे, शक्रो देवेन्द्रे कुटजेऽर्जुने ॥ २०५ ॥

क्षिपं शीघ्रेऽधमक्रूरकृपणाल्पेषु तु त्रिषु ।

क्षुद्रो व्यङ्गानटीकण्टकारिकासरघासु तु ॥ २०६ ॥

1. वहि omitted in all *Pañcapādi* texts of *Unādi*; *Mahādeva* has taken it from *Daśapādi* (8—31).

चाङ्गेरीवेश्ययोर्हिसामक्षिकामात्रयोः स्त्रियाम् ।
 सृमध्वन्द्रेऽथ तृपः स्यात् पुरोडाशे नपुंसकम् ॥ २०७ ॥
 दुःखे काष्ठाज्ययोर्द्विप्रो बली, वन्दस्तु पूजके ।
 उद्रो जलचरेऽब्धौ च,^१ श्वित्रं कुष्ठेऽथ दानवे ॥ २०८ ॥
 वृत्रो रिपुघनध्वान्तशैलचक्रेष्वपि स्मृतः ।
 वीरो भटे, नीरमप्सु, सन्निवेशे तु पदवाक् ॥ २०९ ॥
 ग्रामे च, मद्रो हर्षे स्याद्देशभेदेऽपि विश्रुतः ।
 मुद्रा प्रत्ययकारिण्यां, खिद्रो रोगदरिद्रयोः ॥ २१० ॥
 छिद्रं बिलेऽशनौ^२ भिद्रं, ध्वनिभेदे तु मन्द्रवाक् ।
 चन्द्रोऽब्जे,^३ दहवागमौ, दसः स्यादाधिने खरे ॥ २११ ॥
 दभ्रः स्वल्पे दरिद्रे च, स्याद्बह्वलीवर्द उहवाक् ।
 उस्तो वृषे च किरणेष्युस्त्रार्जुन्युपचित्रयोः ॥ २१२ ॥
 वाश्रो विहङ्गदिवसपक्षिषु (?) स्यात्तु मन्दिरे ।
 चतुष्पथे न द्वयोः, स्त्री तत्र तु प्रस्नुतस्तना ॥ २१३ ॥
 शब्दयुक्ता च धेनुर्या, शीरोऽजगरवाचकः ।
 हस्रो मूर्खेऽथ सिध्रः स्यात् साधौ वृक्षान्तरेऽपि च ॥ २१४ ॥
 शुभ्रं स्यादभ्रके क्लीबेऽन्यवदुद्दीप्रशुक्लयोः ।
 मुसमश्रुणि, मिश्रं तु मिलिते, धमनौ सिरा ॥ २१५ ॥
 पुण्ड्रो दैत्यान्तरेऽथास्रं रक्तेऽश्रं त्वक्षिवारिणि ।

चकिरम्योरुचोपधायाः ॥ २—१४ ॥

चुक्रं वृक्षाम्ले, चाङ्गेर्या स्त्री, पुंस्यम्लेऽम्लवेतसे ॥ २१६ ॥
 रुद्रोऽरुणे

वौ कसेः ॥ २—१५ ॥

१. रुद्रो जलचरे ञौ च A.

२. छिद्रं चिह्ने शलौ T.

३. चन्द्रो जे B ;

विकुसस्तु चन्द्रे विकस इत्यपि ।

अमितम्योर्दीर्घश्च ॥ २—१६ ॥

आम्रो वृक्षे फले त्वाग्रं, त्वाग्रं शुल्बे भवेत्

निन्देर्नलोपश्च ॥ २—१७ ॥

शये ॥ २१७ ॥

निद्रा

अर्देर्दीर्घश्च ॥ २—१८ ॥

आर्द्रा भान्तरे क्लिप्ते त्रिषु हीबेरके तु तत् ।

शुचेर्दश्च ॥ २—१९ ॥

शङ्खः स्याद्वृषले

दुरीणो लोपश्च ॥ २—२० ॥

दूरं विप्रकृष्टेऽप्यनव्ययम् ॥ २१८ ॥

कृतेश्छकृ च ॥ २—२१ ॥

कृच्छ्रमाख्यातमाभीले पापसान्तपनादिनोः ।

कूरस्तु कठिने घोरे नृशंसे चाभिधेयवत् ॥ २१९ ॥

रोदेर्णिलुक् च ॥ २—२२ ॥

बहुलमन्यत्रापि संज्ञाच्छन्दसोः ॥ २—२३ ॥¹

ब्रह्मा विधौ, शिवे शम्भुः, स्याच्छुष्मा कृष्णवर्त्मनि ।

रुद्रे शूलधरः, चक्रधरो विष्णौ, शचीपतौ ॥ २२० ॥

वज्रधरः, शक्तिधरः स्कन्दे, दण्डधरो यमे ।

स्यात्तूदकधरो मेघे, स्यात्तु पाशधरोऽम्बुपे ॥ २२१ ॥

1. This is taken as a part of the commentary in the Calcutta Edition of Ujj.'s *Uṇādisūtravṛtti*.

स्युः पर्णशोषके पर्णमोचके पर्णरोहके ।

पर्णशुट् पर्णमुक् पर्णरुट् च शब्दाः क्रमादमी ॥ २२२ ॥

जोरी च ॥ २—२४ ॥

जीरो हयाणुखड्गेषु जरणे

सुसुधाज्गृधिभ्यः कृन् ॥ २—२५ ॥

अथ सुरोऽमरे ।

मधेऽपि चषके स्त्री स्यात्, सूरः स्यात् सूर्यवीरयोः ॥ २२३ ॥

धीरो धैर्यान्विते स्वैरे बुधे क्लीबं तु कुङ्कुमे ।

स्त्रियां श्रवणतुल्यायां, गृध्रो वै त्रिषु लोभिनि ॥ २२४ ॥

शुसिचिमीनां दीर्घश्च ॥ २—२६ ॥

यादवे सुमटे शूरः सूर्येऽथो लाङ्गलार्कयोः ।

सीरश्चीरं वल्लभेदे सीस्ते गोस्तनचूडयोः ॥ २२५ ॥

रेखायां पत्रिकाश्लिल्योश्चीरी, मीर उदन्वति ।

वाविन्धेः ॥ २—२७ ॥

वीधं तु विमलेऽमौ ना

वृधिवपिभ्यां रन् ॥ २—२८ ॥

वर्धं चर्मण्यथास्त्रियाम् ॥ २२६ ॥

वेणुक्षेत्रचये तीरे वप्रः प्राकारतातयोः ।

केदारे च पुमान्

ऋजेन्द्राग्रवज्रविप्रकुब्रचुब्रक्षुरभद्रोग्रभेरभेलशुकशुक्लगौरवनेरामालाः

॥ २—२९ ॥

ऋज्जो गतिशालिनि नायके ॥ २२७ ॥

इन्द्रः शचीपतावन्तरात्मन्यादित्ययोगयोः ।

अम्रं पुरस्तादुपरि परिमाणे पलस्य च ॥ २२८ ॥

आलम्बने समूहे च प्रान्ते च स्यान्नपुंसकम् ।
 अधिके च प्रधाने च प्रथमे चाभिधेयवत् ॥ २२९ ॥
 पविहीरकयोर्वज्रमल्ली, विप्रस्तु भूसुरे ।
 कुब्रं वने, मुखे चुब्रं, स्यात् क्षुरः केशकृन्तने ॥ २३० ॥
 गोक्षुरे कोकिलाक्षे च खुरः कोलदले^१ शफे ।
 भद्रः शिवे खञ्जरीटे वृषे मेरुकदम्बके ॥ २३१ ॥
 करिजातिविशेषे ना क्लीबं मङ्गलमुस्तयोः ।
 काञ्चने च स्त्रियां रास्नाकृष्णाव्योमनदीषु च ॥ २३२ ॥
 तिथिभेदे प्रसारिण्यां कट्फलानन्तयोरपि ।
 त्रिषु श्रेष्ठे च साधौ च न पुंसि करणान्तरे ॥ २३३ ॥
 उग्रः शूद्रासुते क्षत्राद्गुद्रे पुंसि त्रिषूत्कटे ।
 स्त्री वचाक्षुद्रयोर्भेरी दुन्दुभावथ भेलवाक् ॥ २३४ ॥
 मुनौ मणौ छवे पुंसि भीरावज्ञे च वाच्यवत् ।
 शुक्रः स्याद्वागीवे ज्येष्ठमासे वैश्वानरे पुमान् ॥ २३५ ॥
 रेतोक्षिरुग्मिदोः क्लीबे, शुक्लो योगान्तरे सिते ।
 क्लीबे तु रजते, गौरो ना चन्द्रे श्वेतसर्पिषे ॥ २३६ ॥
 गौरी त्वसंजातरजःकन्याशङ्करमार्थयोः ।
 रोचने रजनीपिङ्गाप्रियङ्गुचसुधासु च ॥ २३७ ॥
 पशिक्षियां नदीभेदे न द्वयोः पद्मकेसरे ।
 स्यात्तु पीतेऽरुणे श्वेते विशुद्धेऽप्यभिधेयवत् ॥ २३८ ॥
 अष्टवर्षा तु या दत्ता श्रुतशीलसमन्विता^२ ।
 सा गौरी, तत्सुतो यस्तु स गौरः परिकीर्तितः ॥ २३९ ॥
 वनो विभागिनि, इरा तु जले भूवाक्सुरासु च ।
 मालो जात्यन्तरे क्लीबे क्षेत्रे चोन्नतभूतले ॥ २४० ॥

स्त्रियां पृक्कासजोस्तीव्रा राजिकागण्डदूर्वयोः ।
तथैव कटुरोहिण्यां त्रिष्वत्युष्णनितान्तयोः ॥ २४१ ॥

कटौ च

समि कस उकन् ॥ २—३० ॥

अथो संकसुको दुर्जनास्थिरयोर्भवेत् ।

पचिनश्योर्णुकन्कनुमौ च ॥ २—३१ ॥

पाकुः सूपकारे स्यात्, नंशुको रेणुनाशिनोः ॥ २४२ ॥

भियः कृकन् ॥ २—३२ ॥

भीरुको भयशीले

कृन् शिल्पिसंज्ञयोरपूर्वस्यापि ॥ २—३३ ॥

अथ रजको धावके शुक्रे ।

स्यादिक्षुकुट्टकस्तस्मिन् यस्य शिल्पं गुडक्रिया ॥ २४३ ॥

चरको मुनिभिद्वन्त्रोः, शुनको भषकः शुनि ।

चषकोऽस्त्री सुरापात्रे मद्यमद्यप्रभेदयोः ॥ २४४ ॥

स्याच्छालभञ्जिका क्रीडावल्लपुत्रिकयोरपि ।

तक्षको वर्धकौ स्यातु, धुवको गर्भमोचके ॥ २४५ ॥

तर्धन्तरे त्वामलकी, चन्द्रके तु कलापकम् ।

मल्लिका पुष्पजातौ स्यात्, कनकं चापि हेमनि ॥ २४६ ॥

कटकं बलये सानौ, लटको दुर्जनेऽपि च ।

रमे रश्च लो वा ॥ २—३४ ॥

विलासिनि स्याद्रमको, लमकः स्यादृषेर्भिदि ॥ २४७ ॥

जहातेर्दे च ॥ २—३५ ॥

जहकः समये त्यागिन्यपि

ध्मो धम च ॥ २—३६ ॥

कर्मारवाचकः ।

धमको,

हनो वध च ॥ २—३७ ॥

वधको हिंसे

बहुलमन्यत्तापि ॥ २—३८ ॥

कुहको दाम्भिके भवेत् ॥ २४८ ॥

मिथ्यार्थे कृतकं, खज्ञे मिदकश्छिदकं पवौ ।

मातुलुज्ञे तु रुचकमुज्झको मेषयोगिनोः ॥ २४९ ॥

लिङ्गको वल्लभे स्यात्

कृषेर्वृद्धिश्चोदीचाम् ॥ २—३९ ॥

कार्षिकः कृषिजीविनि ।

कृषकः पुंसि फाले स्यात् कर्षके त्वभिधेयवत् ॥ २५० ॥

उदकं च ॥ २—४० ॥

उदकं के

वृश्चिकृष्योः किकन् ॥ २—४१ ॥

शूककीटे राशिभेदे च वृश्चिकः ।

फाले तु कृषिकः

प्राडि पणिकषः ॥ २—४२ ॥

प्रापणिकः स्यात् पण्यविक्रयी ॥ २५१ ॥

स्यात् प्राकषिकवाक् मायानर्तके पारदारिके ।

मुषेर्दधिश्च ॥ २—४३ ॥

मूषिको मूषके

स्यमेः सम्प्रसारणं च ॥ २—४४ ॥

वृक्षविशेषे सीमिको मतः ॥ २५२ ॥

क्रिय इकन् ॥ २—४५ ॥

क्रयिकः केतरि भवेत्

आङि पणिपनिपतिखनिभ्यः ॥ २—४६ ॥

वणिज्यापणिको भवेत् ।

इन्द्रनीले किराते चापनिकः, श्येनपक्षिणि ॥ २५३ ॥

दैवायाते चापतिकोऽथ मूषकवराहयोः ।

आखनिकः

श्यास्त्याह्वविभ्य इनच् ॥ २—४७ ॥

अय श्येनः स्यात् पाण्डुरे विहगान्तरे ॥ २५४ ॥

स्त्येनस्तेनश्च चोरेऽथ सारङ्गे हरिणो नरि ।

हरिणी हरितायां च नारीभिद्वृत्तभेदयोः ॥ २५५ ॥

सुवर्णप्रतिमायां च विशदे त्वभिधेयवत् ।

अध्वर्यावविनः

वृजेः किच्च ॥ २—४८ ॥

पापे वृजिनं चिकुरे नरि ॥ २५६ ॥

कुटिले वाच्यवत्

अजेरज च ॥ २—४९ ॥

चर्मप्यजिनं

बहुलमन्यत्रापि ॥ २—५० ॥

दिवसे दिनम् ।

छिन्नेऽथ नलिनं पद्मे कमलिन्यां नलिन्यपि ॥ २५७ ॥

कठिनमपि निष्ठुरे स्यात् स्तब्धे तु त्रिषु नपुंसकं स्थाल्याम् ।

कठिनी खटिकायामपि कठिना गुडशर्करायां च ॥ २५८ ॥

मलिनं दूषिते कृष्णे ऋतुमत्यां तु योषिति ।

कुण्डिनं नगरे नर्षी, द्रुहिणः कमलासने ॥ २५९ ॥

सुषिष्टे मसिनं, फल्यां फलिनी, बर्हिणः खगे ।

द्रुदक्षिभ्यामिनन् ॥ २—५१ ॥

• द्रविणं न द्वयोर्वित्ते काञ्चने च पराक्रमे ॥ २६० ॥

दक्षिणः सरलोदारपरच्छन्दानुवर्तिषु ।

अवामे याम्य^१दिग्भूते कुशले चापि वाच्यवत् ॥ २६१ ॥

यज्ञाद्यङ्गद्रव्यदाने तत्कर्मणि दिशि स्त्रियाम् ।

अर्तेः किदिच्च ॥ २—५२ ॥

ईरिणं चेरिणं शून्येऽप्यृषरे

वेपितुह्योर्हस्वश्च ॥ २—५३ ॥

विपिनं वने ॥ २६२ ॥

शीते तुहिनं

तलिपुलिभ्यां च ॥ २—५४ ॥

तलिनं त्वच्छेऽल्पे विरले त्रिषु ।

तटे पुलिनं

गर्वेरत उच्च ॥ २—५५ ॥

गर्भिण्यां गुर्विणी, गुर्विणो गुरौ ॥ २६३ ॥

रुहेश्च ॥ २—५६ ॥

रोहिणश्चन्दनतरौ रोहिणी गवि मे तथा ।

महेरिनण् च ॥ २—५७ ॥

माहिनं महिनं राज्ये पूजनीयेऽपि माहिनः ॥ २६४ ॥

किञ्चिप्रच्छिन्नस्रद्रुप्रज्वां दीर्घोऽसम्प्रसारणं च ॥ २—५८ ॥

वाग्वाचि स्यात्,^२ पृच्छके प्राट्, श्री तु स्यात्सरलद्रुमे ।

लक्ष्मीसरस्वतीधीतिवर्गसम्पद्विभूतिशोभासु ॥ २६५ ॥

उपकरणवेषरचनाविधासु च श्रीरपि प्रथिता ।

यज्ञोपकरणे सूः, दूः स्वर्जेऽथो कामरूपिणि ॥ २६६ ॥

कीटे कटपूः, जूरश्चे वृषभे जवनेऽम्बरे ।

पिशाच्यां वाचि

आप्नोतेर्हस्वश्च ॥ २—५९ ॥

के त्वापः, उदधित्वर्धवारिणि ॥ २६७ ॥

ऋड्भन्तभेदे, द्वाद्द्वारे,^१ वर्षर्तौ प्रावृड्च्यते ।

परौ व्रजेः षश्च पदान्ते ॥ २—६० ॥

कर्मन्दिनि परिवाट् स्यात्

हुवः श्लुवच्च ॥ २—६१ ॥

सुग्विशेषे^२ जुहूर्भवेत् ॥ २६८ ॥

सुवोः कः ॥ २—६२ ॥

सुवो द्रवावदानेऽथोत्तानपत्तनये ध्रुवः ।

चिक् च ॥ २—६३ ॥

सुग्यज्ञपात्रभेदे,

तनोतेरनश्च वः ॥ २—६४ ॥

त्वक् चर्मणि

ग्लानुदिभ्यां डौः ॥ २—६५ ॥

ग्लौर्हिमद्युतौ ॥ २६९ ॥

नौः स्यात्तर्था

च्विरव्ययम् ॥ २—६६ ॥

ग्लौकरोति

रातेर्दौः ॥ २—६७ ॥

राः स्मृतः स्वर्णवित्तयोः ।

गमेर्दौः ॥ २—६८ ॥

गौर्नादित्ये बलीवर्दे किरणक्रतुमेदयोः^१ ॥ २७० ॥

स्त्री तु स्यादिशि भारत्यां भूमौ च सुरभावपि ।

नृत्त्रियोः स्वर्गञ्जाम्बुराशिदृग्वाणलोमसु ॥ २७१ ॥

द्यौः स्त्री स्वर्गेऽन्तरिक्षे

भ्रमेश्च ह्रः ॥ २—६९ ॥

भ्रू रोमालौ नयनोपरि ।

अग्नेर्गुः सेवके

दमेर्दौसिः ॥ २—७० ॥

बाहौ दोर्

पणेरिज्यादेश्च वः ॥ २—७१ ॥

अथो नैगमे वणिक् ॥ २७२ ॥

वशः कित् ॥ २—७२ ॥

उशिर्धृताग्न्योः

भृञ उच्च^१ ॥ २—७३ ॥

भूमौ तु भुरिक्

जसिसहोरुरिन् ॥ २—७४ ॥

स्याज्जसुरिः पवौ ।

श्रान्ते क्षुधिते, सहुरिः सहिष्णूणां शुभूमिषु ॥ २७३ ॥

1. ऋतुमेदयोः T.

2. ऊच्च Sid. But भुरिक् is the word used in the Vedas.

सुयुरुवृजो युच् ॥ २—७५ ॥

सवनं त्वध्वरे स्नाने सोमनिर्दलनेऽपि च ।

चन्द्रे ना, यवनो म्लेच्छे, रवणः शब्दने खरे ॥ २७४ ॥

कोकिले चाथ वरणः प्राकारे तित्कशाकके ।

वृतौ तु वरणं

अशे रश च ॥ २—७६ ॥

काञ्च्यां जिह्वायां रशना भवेत् ॥ २७५ ॥

उन्देर्नलोपश्च ॥ २—७७ ॥

ओदनं न स्त्रियां भक्ते बलायामोदनी स्त्रियाम् ।

गमेर्गश्च ॥ २—७८ ॥

आकाशे गगनं च

बहुलमन्यत्तापि ॥ २—७९ ॥

अथो रसनं स्वदने ध्वनौ ॥ २७६ ॥

जिह्वायां तु नपुंसि स्यात् रास्नाकाञ्च्योः स्त्रियां च सा ।

स्यन्दनं तु स्त्रुतौ नीरे तिनिशे ना रथेऽस्त्रियाम् ॥ २७७ ॥

रोचना रक्तकल्हारे गोपितवरयोषितोः ।

रोचनः कूटशाल्मल्यां पुंसि स्याद्रोचके त्रिषु ॥ २७८ ॥

चन्दनोऽस्त्री मलयजे भद्रकाल्यां नपुंसकम् ।

चन्दनः कपिभेदे स्यात्, नदीभेदे तु चन्दनी ॥ २७९ ॥

असनं क्षेपणे क्लीबं पुंसि स्याज्जीवकद्रुमे ।

राजातनः क्षीरिकायां पियाले किंशुकेऽपि च ॥ २८० ॥

नयनं लोचने, दीपे द्योतनः, श्रवणस्तु मे ।

रञ्जेः क्युन् ॥ २—८० ॥

कुसुम्भे रजनं रात्रौ हरिद्रायां रजन्यपि ॥ २८१ ॥

अदातरि स्यात् कृपणो

भूधध्रस्त्रिभ्यः छन्दसि ॥ २—८१ ॥

भुवनं विष्टपे जने ।

व्योम्यप्सु, सुवनः सूर्ये, धुवनो जातवेदसि ॥ २८२ ॥

सुरते स्यान्निधुवनमम्बरीषे तु भृज्जनम् ।

कृपृवृजिमन्दिनिघाजः क्युः ॥ २—८२ ॥

किरणः पुरणो रश्मौ सरस्वति भवेत् क्रमात् ॥ २८३ ॥

अन्तरिक्षे तु वृज्जनं, मन्दनं स्तोत्र उच्यते ।

निष्ठाभृत्योः कुले नाशे निधनं, द्रविणे धनम् ॥ २८४ ॥

धृषेर्धिष च संज्ञायाम् ॥ २—८३ ॥

धिषणस्त्रिदशाचार्ये धिषणा धियि योषिति ।

(हन्तेर्धुरश्च^१ ।)

वर्तमाने पृषद्बृहन्महज्जगच्छतुवच्च ॥ २—८४ ॥

पृषंश्चित्रभृगो पुंसि बिन्दौ भूम्नि नपुंसके ॥ २८५ ॥

श्वेतबिन्दुयुते चित्रे लिप्त्वथो विपुले बृहत् ।

बृहती क्षुद्रवार्ताक्यां कण्टकार्या च वाचि च ॥ २८६ ॥

वारिधान्यां महत्यां च छन्दोवसनभेदयोः^२ ।

महती वल्लकीभेदे राज्ये तु स्यान्नपुंसकम् ॥ २८७ ॥

तत्त्वभेदे महान् श्रेष्ठेऽन्यवद्वायौ जगन्नपि ।

जगत्स्याद्विष्टपे क्लीबं जङ्गमे लिषु तद्भवेत् ॥ २८८ ॥

1. This *sūtra* found in Ujj. is omitted in Sid. also. Mahādeva does not consider this as genuine.

2. After this both B. and T. add:—

विश्ववसोस्तु बृहती तुम्बुरोस्तु कलावती ।

महती नारदस्य स्यात् सरस्वत्यास्तु कच्छपी ॥ इति वैजयन्ती ।

जगती भुवने क्षमायां छन्दोभेदे जनेऽपि च ।

संश्चतृपद्वेहत् ॥ २—८५ ॥

संश्चतु कुहकेऽथो स्यात् छल्ले ग्लौतृप्यतोस्तृपत् ॥ २८९ ॥

वेहद्गर्भोपघातिन्यां^१

छन्दस्यसानच् शुजृभ्याम् ॥ २—८६ ॥

शवसानोऽध्वगन्तृणोः ।

पुरुषे जरसानोऽथ दरसानो विदारके ॥ २९० ॥

नौकायां तरसानः स्यात्, वरसानो वरीतरि ।

ऋज्जिबृधिमन्दिसहिभ्यः कित् ॥ २—८७ ॥

ऋज्जसानो भर्जकेऽब्दे,^२ पुरुषे वृधसानवाक् ॥ २९१ ॥

अग्निजीवस्तोतृषु स्यान्मन्दसानोऽथ केकिनि ।

यज्ञे सहनशीले च सहसानो

अर्तेगुणः शुट् च ॥ २—८८ ॥

अर्शसानवाक् ॥ २९२ ॥

शतृणां हिंसकेऽग्नौ चाथार्णसानो हुताशने ।

सम्यानच् स्तुवः ॥ २—८९ ॥

वाग्मिनि स्यात् संस्तवानो जानादेव सदस्यपि ॥ २९३ ॥

युधिबुधिट्शिभ्यः किच्च ॥ २—९० ॥

रिपौ युधान आचार्यबोधयोस्तु बुधानवाक् ।

कृषाणः कर्षके कर्मकरे चाथो दृशानवाक् ॥ २९४ ॥

लोकपाल उपाध्याये विप्रे

मुचियुधिभ्यां सन्वच्च ॥ २—९१ ॥

1. B. and T. add after this:—"अथान्नायमर्षं द्वयं अग्निमं शब्दरूपं स्यात् ।"

2. भर्जकेऽग्रे B. & T.

अथ त्यागिमेघयोः ।

मुमुचानो, योद्धरि तु युयुधानः

हुर्छेस्सनो लुक् छलोपश्च ॥ २—९२ ॥

कलानिधौ ॥ २९५ ॥

कुटिले जुहुराणः

श्वितेर्दश्च ॥ २—९३ ॥

शिश्चिदानः कृष्णकर्मणि^१ ।

अकृष्णकर्मण्यपि स

तन् तृचौ शंसिक्षदादिभ्यः संज्ञायां चानिटौ ॥ २—९४ ॥

संस्ता स्तोतर्यथो जिने ॥ २९६ ॥

- शास्तान्यवच्छासके स्यात्, प्रशास्ता तु प्रशासके ।

क्षत्ता वैश्याक्षत्रियाजे शूद्राद्^२ द्वास्थे च सारथौ ॥ २९७ ॥

भुजिप्यातनयेऽपि स्यान्नियुक्ते द्रुहिणे पुमान् ।

प्रस्तोतर्तिग्विशेषेऽपि, हर्ता चोरे हरेऽपि च ॥ २९८ ॥

बहुलमन्यत्रापि ॥ २—९५ ॥

मन्ता विदुषि, हन्ता तु चोरे, धाता प्रजापतौ ।

नप्तृ नेष्टृ त्वष्टृ होतृ पोतृ भ्रातृ जामातृ मातृ पितृ दुहितृ ॥ २—९६ ॥

पौत्रदौहित्योर्नसा, नेष्टा स्यादृत्वगन्तरे ॥ २९९ ॥

त्वष्टा पुमान् देवशिल्पितक्षोरादित्यभिद्यपि ।

होता पोता याजकयोर्भ्राता तु स्यात्सहोदरे ॥ ३०० ॥

कन्याभर्तारि जामाता, माताम्नायां, पिता पुनः ।

तते, कन्यायां दुहिता^३

१. कृष्णवर्त्मनि T.

२. वैश्यात् क्षत्रियाजे शूद्राद्वा T.

३. दुहिता कन्यायां B. & T.

सुञ्जसेः ऋन् ॥ २—९७ ॥

भगिन्यां तु स्वसा भवेत् ॥ ३०१ ॥

यतेर्वृद्धिश्च ॥ २—९८ ॥

याता देवरभार्यायां

नञि च नन्देः ॥ २—९९ ॥

भगिन्यां स्वामिनः पुनः ।

ननन्दा च ननान्दा

दिवेः ऋः ॥ २—१०० ॥

अथो देवा पतिसहोदरे ॥ ३०२ ॥

नयतेर्ङिच्च ॥ २—१०१ ॥

पुरुषे णा

सव्ये स्थल्लन्दसि ॥ २—१०२ ॥

अथ सव्येष्ठा सारथौ छान्दसः स च ।

अर्तिसुधृधम्यम्यश्यवितृभ्योऽनिः ॥ २—१०३ ॥

अरणिर्वहिमन्ये ना द्वयोर्निर्मन्थदारुणि ॥ ३०३ ॥

सरणिर्मार्गपङ्क्त्योः स्त्री, शरणिर्हिसनेऽपि च ।

वसुन्धरायां धरणिर्धरणी, धमनी तथा ॥ ३०४ ॥

सिराहट्टविलासिन्योः, गतावमनिवाग्भवेत्^१ ।

स्त्रीपुंसयोः स्यादशनिश्चललायां पवावपि ॥ ३०५ ॥

अवनिः कौ, ना तरणिर्ब्रध स्त्री नौहरिद्वयोः ।

रजनी नीलिनीरात्रिकुमारीजतुकासु च ॥ ३०६ ॥

रजनी रजनी राज्यां, दरणिः स्याद्विदारके ।

आङि शुभेः सनश्छन्दसि ॥ २—१०४ ॥

आशुशुक्षणिरमौ स्याद्वाते

कृषेरादेश्च चः^१ ॥ २—१०५ ॥

अथो चर्षणिर्जने ॥ ३०७ ॥

भर्षणिर्वृषबन्धवयोः

अदेमुट् च ॥ २—१०६ ॥

अन्ननिर्हयशुष्मणोः ।

वृतेश्च ॥ २—१०७ ॥

वर्तनिर्वर्त्मनिमार्गे

क्षिपेः किञ्च ॥ २—१०८ ॥

क्षिपणिः क्षेप आयुधे ॥ ३०८ ॥

अर्चिशुचिहुसृपिच्छादिछर्दिभ्य इमिः ॥ २—१०९ ॥

ज्वालायामर्चिः, शोचिस्तु दीप्तौ, होम्ये हविर्भवेत् ।

सर्पिर्धृतेऽथ पटले छदिः, छर्दिस्तु रुग्मिदि ॥ ३०९ ॥

बृहेर्नलोपश्च ॥ २—११० ॥

बर्हिर्न स्त्री कुशे नाम्नौ

द्युतेरिसिन्नादेश्च जः ॥ २—१११ ॥

ज्योतिरमौ दिवाकरे ।

पुमान् नपुंसकं दृष्टौ स्यान्नक्षत्रप्रकाशयोः ॥ ३१० ॥

वसौ रुचेः संज्ञायाम् ॥ २—११२ ॥

वसुरोचिर्थज्ञभेदे, रोचिर्ज्वाले

भुवः कित् ॥ २—११३ ॥

अर्णवे भुविः ।

॥ २—११४ ॥

सधिस्त्वनडुहि प्रोक्तो, यज्ञे स्तोतरि च स्तुविः ॥ ३११ ॥

पिबतेस्थुक् च ॥ २—११५ ॥

चक्षुस्समुद्रयोः पाथिः

जनेरुसिः ॥ २—११६ ॥

जनुर्जन्यां, मुनौ मनुः ।

मनेर्धश्छन्दसि ॥ २—११७ ॥

मधुः पवित्रे

अतिपृथपियजितनिधनितपिभ्यो नित् ॥ २—११८ ॥

इर्मेऽरुः, पर्युन्थौ, वपुस्तनौ ॥ ३१२ ॥

शस्ताकृतौ चाथ यजुर्मन्त्रभेदे, तनौ तनुः ।

धनुः प्रियाले ना न स्त्री राशिभेदे शरासने ॥ ३१३ ॥

धनुर्धरे वाच्यवत्स्यात् तपुः सूर्याग्निशत्रुषु ।

एतेर्णिच्च ॥ २—११९ ॥

आयुर्जीवितकाले

चक्षेः शिच्च ॥ २—१२० ॥

अक्षिण चक्षुः

मुहेः किच्च ॥ २—१२१ ॥

अप्यसकृन्मुहुः ॥ ३१४ ॥

बहुलमन्यत्रापि ॥ २—१२२ ॥

आचक्षुः परिचक्षुश्च विचक्षणस्त्रयो बुधे ।

कृगृशृशृज्चतिभ्यः ष्वरच् ॥ २—१२३ ॥

कर्बरो यातुनि व्याघ्रे चाहङ्कारे तु गर्वरः ॥ ३१५ ॥

शर्वरी स्त्रीरजन्योः स्याद्वर्बरो नीवृदन्तरे ।

पामरे केशविन्यासे फञ्जिकायां तु वै द्वयोः ॥ ३१६ ॥

शाकपुष्पभिदोः स्त्री स्यात् , चत्वरः स्थण्डिलेऽङ्गणे ।

नौ सदेः ॥ २—१२४ ॥

निषद्वरः सरे पङ्के निशायां तु निषद्वरी ॥ ३१७ ॥

इत्युणादिकोशे

द्वितीयपादीयनामसंग्रहः ॥

श्रीः

॥ अथ तृतीयः पादः ॥

छित्त्वरछत्त्वरधीवरपीवरमीवरचीवरतीवरनीवरगह्वरकट्टरसंयद्वराः-

॥ ३—१ ॥

छित्त्वरश्छेदनद्रव्ये^१ धूर्ते वैरिणि च त्रिषु ।

छत्वरः कुञ्जगृहयोः, कैवर्ते धीवरो भवेत् ॥ ३१८ ॥

पीवरः कच्छपे स्थूले, मीवरो व्याघ्रहिंस्रयोः ।

चीवरं भिक्षुवस्त्रे स्यात्, तीवरो लुब्धकेऽम्बुधौ ॥ ३१९ ॥

स्यात्रीवरो वाणिजके भिक्षुवास्तव्ययोरपि^२ ।

गह्वरं तु गुहादम्भनिकुञ्जगहनेष्वपि ॥ ३२० ॥

कट्टरं व्यञ्जने तक्ने न द्वयोः कुत्सितेऽन्यवत् ।

संयद्वरो वाग्यते च नृपे, सम्पद्वरो नृपे ॥ ३२१ ॥

१. छेदने द्रव्ये A.

२. वास्तव्ययोरपि A. B. & T.

उपह्वरं समीपे स्यादेकान्तेऽपि रथे तु ना ।

इण्सिञ्जिदीडुष्यविभ्यो नक् ॥ ३—२ ॥

इनः सूर्ये नृपे पत्यौ, सिनः काणे, जिनोऽर्हति ॥ ३२२ ॥

बुद्धेऽथ जित्वरे वाच्यतुल्यो, दीनाखुयोषिति ।

कातरे दुर्गते दीनः, उण्णो ग्रीष्मे पुमान् भवेत् ॥ ३२३ ॥

दक्षेऽशीते त्रिषु, ऊनस्तु^१ हीने

फेनमीनौ ॥ ३—३ ॥

फेनस्तु डिण्डिरे ।

मीनो राश्यन्तरे मत्स्ये

कृषेर्वर्णे ॥ ३—४ ॥

कृष्णः काकेऽर्जुने हरौ ॥ ३२४ ॥

व्यासेऽथ द्रौपदीनीलीकणाद्राक्षासु योषिति ।

मेचके वाच्यलिङ्गः स्यात् क्लीबे मरिचलोहयोः ॥ ३२५ ॥

बन्धेर्वधिवुधी च ॥ ३—५ ॥

ब्रधः सूर्ये च मूले च, बुधो ना मूलरुद्रयोः ।

धापृवस्यज्यतिभ्यो नः ॥ ३—६ ॥

धाना भृष्टयवे प्रोक्ता धान्याकेऽभिनवोद्धिदि ॥ ३२६ ॥

पर्णं पत्रे किंशुके ना, वस्नं वेतनवस्त्रयोः ।

अवक्रये पुमान्, वेनो वायुलुण्टाकधातृषु ॥ ३२७ ॥

नृपभेदे मनोः पुत्रेऽथाल आदित्यवातयोः ।

घृणा कृपायां, श्रोणस्तु पङ्गौ, स्योनोऽर्यमोक्षयोः ॥ ३२८ ॥

लक्षेरट् च ॥ ३—७ ॥

लक्षणं नाम्नि चिह्ने च सौमित्रौ नाथ योषितोः ।

हंससारसयोः स्त्री स्यात्, लक्ष्मणं नामचिह्नयोः ॥ ३२९ ॥

सौमित्रौ नाथ भार्यायां सारसस्यौषधीभिदि ।

स्त्रियां त्रिषु स्यात्सश्रीके

वनेरिञ्चोपधायाः ॥ ३—८ ॥

वेन्ना विन्नापगामिदि ॥ ३३० ॥

सिवेष्टेर्यं च ॥ ३—९ ॥

स्यूनः स्याच्चण्डकिरणे

कवृजसिद्रूपन्यनिखपिभ्यो नित् ॥ ३—१० ॥

कर्णः कुन्तीसुते श्रुतौ ।

सुवर्णालौ, अथो भेदेऽक्षरे रूपे विलेपने ॥ ३३१ ॥

वर्णोऽस्त्री ना तु शुक्लादौ द्विजादौ यशसि स्तुतौ ।

कथायां च गुणे चापि, जर्णो जीर्णद्वेन्दुषु ॥ ३३२ ॥

सेना चम्वाभथो द्रोणः कृष्णकाके कृपीपतौ ।

आढके तच्चतुष्के च^१ न स्त्री, स्त्री नीवृदन्तरे ॥ ३३३ ॥

तथा काष्ठाम्बुवाहिन्यां गवां घासभुजि स्थितौ ।

पन्नो नीचैर्गतौ सर्पेऽथान्नं स्याद्भक्तभुक्तयोः ॥ ३३४ ॥

स्वप्नः स्वापे प्रसुप्तस्य विज्ञाने दर्शने पुमान् ।

घेट इच्च ॥ ३—११ ॥

धेनः समुद्रनदयोः स्त्री तु वाचि नदीभिदि ॥ ३३५ ॥

धीनः समुद्रे

तृषिगुषिरसिभ्यः कित् ॥ ३—१२ ॥

तृष्णा तु पिपासालिप्सयोर्भवेत् ।

शुण्णः सूर्ये हुताशे च, रस्नं स्याद्रस्यवस्तुनि ॥ ३३६ ॥

सुजो दीर्घश्च ॥ ३—१३ ॥

सूनं स्यात् प्रसवे पुष्पे रणोद्योगे पुमान् वृणौ ।

सूना पुत्र्यां वधस्थानगलशुण्डिकयोर्भवेत् ॥ ३३७ ॥

रमेस्त च ॥ ३—१४ ॥

रत्नं स्वजातिश्रेष्ठेऽपि मणावपि नपुंसकम् ।

रास्नासास्नास्थूणावीणाः ॥ ३—१५ ॥

रास्ना तु स्याद्भुजङ्गाक्ष्यामेलापथ्यामपि स्त्रियाम् ॥ ३३८ ॥

गोकण्टकम्बले सास्ना, स्थूणा स्तम्भे गृहस्य च ।

प्रतिमायां च वीणा तु बल्लव्यामपि विद्यति ॥ ३३९ ॥

गादाभ्यामिष्णुच्च ॥ ३—१६ ॥

गेष्णुर्नटे गायने च, देष्णुर्दातरि दुर्दमे ।

कृत्यशूभ्यां क्स्नः ॥ ३—१७ ॥

कुक्षौ सर्वाम्बुनोः कृत्स्नं, अस्वण्डे त्वक्ष्णमिष्यते ॥ ३४० ॥

तिजेर्दीर्घश्च ॥ ३—१८ ॥

तीक्ष्णं सामुद्रलवणे विषलोहाजिमुष्कके ।

क्लीवं यवाग्रके पुंसि तिग्मात्मत्यागिनोस्त्रिषु ॥ ३४१ ॥

श्लिषेरच्चोपधायाः ॥ ३—१९ ॥

श्लक्ष्णं तु मसृणे

यजिमनिशुन्धिदसिजनिभ्यो युच् ॥ ३—२० ॥

यज्युरध्वर्यौ, स्यात् कतौ कृधि ।

दैत्ये मन्युः, शुन्ध्युरभौ, दस्युस्तस्करवैरिणोः ॥ ३४२ ॥

जन्युः प्राण्यभिर्विधिषु भवेत्

भुजिमृडभ्यां युक्त्युक्त्वा ॥ ३—२१ ॥

भुज्यस्तु भाजने^१ ।

दैवे यमे मृतौ मृत्युः

सर्तेरयुः^२ ॥ ३—२२ ॥

सरयुः सरयूर्नदी ॥ ३४३ ॥

पानीविषिभ्यः पः ॥ ३—२३ ॥

पापं त्वधर्मे तद्युक्ते त्रिषु, नेपः पुरोहिते ।

नीपः कदम्बबन्धूकनीलाशोकेषु धन्विनि ॥ ३४४ ॥

वेष्पो जले

च्युवः किच्च^३ ॥ ३—२४ ॥

च्युपो वक्त्रे, चुप्पः स्यान्मन्दगन्तरि ।

स्तुवो दीर्घश्च ॥ ३—२५ ॥

स्तूपः समूहे चैतन्ये

सुशृभ्यां निच्च ॥ ३—२६ ॥

सूपो व्यञ्जनसूदयोः ॥ ३४५ ॥

प्रस्फोटने सूर्पशूर्पे

कुयुभ्यां च ॥ ३—२७ ॥

कूपोऽन्धुगुणवृक्षयोः ।

मृन्माने कूपके गर्ते, यूपस्तु पशुबन्धने ॥ ३४६ ॥

खष्पशिल्पशष्पबाष्परूपपर्पतल्पाः ॥ ३—२८ ॥

खष्पः क्रोधे बलात्कारे, शिल्पं कौशल इष्यते ।

शष्पं बालवृणे ना तु प्रतिभायाः क्षयेऽपि सः ॥ ३४७ ॥

1. भाजने T.

2. सर्तेरयुः । Reading noted by Perusūri

3. चुप्पेः कित् । Daśapādi (7—8)

बाष्पं तूष्माश्रुणोरस्त्री, रूपमाकारपद्ययोः ।

ग्रन्थावृत्तौ नाटकादौ सुन्दरत्वस्वभावयोः ॥ ३४८ ॥

ना शब्दपशुकेशेषु, पर्प वाणतृणे गृहे^१ ।

तल्पं शय्याद्विदारेषु, पम्पा स्यात् सरसीभिदि ॥ ३४९ ॥

चम्पा तु नगरीभेदे

स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्यो णेरित्तुच् ॥ ३—२९ ॥

स्तनयित्तुर्वलाहके ।

तद्ध्वनौ रोगमृगयोः, हर्षयित्तुस्तु काञ्चने ॥ ३५० ॥

सुतेऽथ पोषयित्तुः स्यात् परपुष्टे द्विजेऽपि च ।

गदयित्तुः पुमान् कामे जल्पाके कामुकेऽपि च ॥ ३५१ ॥

मदयित्तुः पुमान् कामदेवे मद्ये नपुंसकम् ।

कृहनिभ्यां क्तुः ॥ ३—३० ॥

कृत्तुः शिल्पिनि, हत्तुस्तु व्याधौ शस्त्रे च हन्तरि ॥ ३५२ ॥

गमे सन्वच्च ॥ ३—३१ ॥

जिगत्तुर्गन्तरि, कृणुः कर्तर्यथ हनुः स्मृतः ।

वक्तावयवभेदेऽथ जिगनुरपि गन्तरि ॥ ३५३ ॥

दाभाभ्यां नुः ॥ ३—३२ ॥

दानुर्दातरि विक्रान्ते, भानुः किरणसूर्ययोः ।

वचेर्गश्च ॥ ३—३३ ॥

वग्नूर्वक्तरि

धेट इच्च ॥ ३—३४ ॥

धेनुस्तु नवसूतौ गवि स्मृता^२ ॥ ३५४ ॥

1. पुंगुपीठे भवेत् पर्प तथा बालतृणे गृहे । T.

2. The order of the two halves of the verse is reversed in T.

सुवः कित् ॥ ३—३५ ॥

सूनुः पुत्रेऽनुजे सूर्ये

जहातेर्देऽन्तलोपश्च ॥ ३—३६ ॥

जहुर्ऋष्यन्तरे हरौ ।

स्थो णुः ॥ ३—३७ ॥

स्थाणुः कीले स्थिरे शम्भौ ध्रुवे त्वस्त्री

अजिवृरीभ्यो निच्च ॥ ३—३८ ॥

नृपान्तरे ॥ ३५५ ॥

वंशे च वेणुर्वर्णस्तु स्याद्देशनदभेदयोः ।

रेणुः स्त्रीपुंसयोर्धूलौ पुंलिङ्गः पर्पटे पुनः ॥ ३५६ ॥

विषेः किच्च ॥ ३—३९ ॥

विष्णुर्हरौ

कृदाधाराचिकलिभ्यः कः ॥ ३—४० ॥

अथो कर्कः शुक्लाश्वे दर्पणे घटे ।

वह्नौ कर्कटके चाथ दाको दातर्यथोक्षिणि ॥ ३५७ ॥

आधारेऽपि च धाकः स्यादथ राका नदीभिदि^१ ।

कच्छूनवरजःकन्यापूर्णेन्दुतिथिषु स्त्रियाम् ॥ ३५८ ॥

अर्कोऽर्कपर्णे स्फटिके रवौ ताम्रे दिवस्पतौ ।

कल्कोऽस्त्री वृत्ततैलादिशेषे दम्भे विभीतके ॥ ३५९ ॥

विट्किट्टयोश्च पापे च त्रिषु पापाशये पुनः ।

लङ्का रक्षःपुरीशाखाशाकिनीकुलटासु च ॥ ३६० ॥

फलको विशोधिताङ्के स्याद् रङ्गः कृपणमन्दयोः ।

1. वह्नौ कर्कटके, दाको भवेदातरि, धाकवाक् ।

आधारे वृषभे च स्यादथ राका नदीभिदि ॥ B.

T. omits portion ' दातर्यथोक्षिणि....स्यादथ '

सृष्टृभृशुषिमुषिभ्यः कक् ॥ ३—४१ ॥

सृक्: सरणशीले स्याद्वाते बाणे तथोत्पले ॥ ३६१ ॥

वृक्: काके धापदे च, भूकं विवरकालयोः ।

शुष्कं तु नीरसे, मुष्कः सङ्घेऽण्डे मोक्षके तथा ॥ ३६२ ॥

राशिस्थाने भवेदोको, मूको वाग्रहिते पुनः ।

शुकवल्कोल्काः ॥ ३—४२ ॥

शुको व्याससुते कीरे रावणस्य च मन्त्रिणि ॥ ३६३ ॥

शिरीषपादपे पुंसि ग्रन्थिपर्णे नपुंसकम् ।

वल्कं तु वल्कलेऽथोल्का ज्वालायां स्याद्विभावसोः ॥ ३६४ ॥

इण् भीकापाश्ल्यतिमर्चिभ्यः कन् ॥ ३—४३ ॥

एकः सङ्ख्यानन्तरे श्रेष्ठे केवलेतरयोस्त्रिषु ।

सङ्खयायां त्वेकवचनी, मेको मण्डूकमेघयोः^१ ॥ ३६५ ॥

काकः स्याद्वायसे वृक्षप्रभेदे पीठसर्पिणि ।

शिरोवक्षालने मानप्रभेदद्वीपभेदयोः ॥ ३६६ ॥

काका स्यात्काकनासायां काकोलीकाकजङ्घयोः ।

रक्तिकायां मल्यवां च काकमाच्यां च योषिति ॥ ३६७ ॥

काकं सुरतबन्धे स्यात् काकानामपि संहतौ ।

पाकः शिशौ परिणतौ स्थाल्यादौ पचनेऽपि च ॥ ३६८ ॥

केशस्य जरसा शौक्ल्ये, शल्कं शकलवल्कयोः ।

भवेदप्रियवाचायामपि काष्ठत्वचि स्मृतम् ॥ ३६९ ॥

अत्कः शरीरावयवे पथिकासन्नयोरपि ।

मर्कः शरीरे वायौ च, शाको द्वीपान्तरेऽपि च ॥ ३७० ॥

1. मेघयोः A & T. But see Hemacandra: मेको मेघमण्डूक-भीरुषु । and the commentary thereon मेघे - मेकाश्छेका केकिकेकाक्रियासु ।

शक्तौ द्रुमविशेषे च पुमान् हरितके स्त्रियाम् ।

साकं सहार्थेऽव्ययं स्यात्

नौ हः ॥ ३—४४ ॥

निहाका गोधिका भवेत् ॥ ३७१ ॥

नौ सदेर्डिच्च ॥ ३—४५ ॥

निष्कमस्त्री साष्टहेमशते दीनारकर्षयोः ।

वक्षोलङ्कारणे हेममात्रे हेमपलेऽपि च ॥ ३७२ ॥

स्यमेरीट् च^१ ॥ ३—४६ ॥

स्यमीकः स्यमिको नाकौ वृक्षे स्त्री नीलिकार्थकः ।

अजियुधूनीभ्यो दीर्घश्च ॥ ३—४७ ॥

वीकः स्वरे पक्षिवाय्वोः, स्याद्यूका जन्तुशिद्यपि ॥ ३७३ ॥

धूको वायौ च धूर्ते च, स्यात्रीको वृक्षमिद्यपि ।

ह्रियो रश्च लो वा ॥ ३—४८ ॥

हीका ह्रीका च लज्जायां

शकेरुनोन्तोन्त्युनयः ॥ ३—४९ ॥

शकुनः पक्षितद्विदोः ॥ ३७४ ॥

शुभशंसिनिमित्ते तु शकुनं स्यान्नपुंसकम् ।

शकुन्तः कीटभेदे स्याद्वासपक्षिविहङ्गयोः ॥ ३७५ ॥

शकुन्तिर्वी, शकुनिर्वी सौबले करणान्तरे ।

कुन्ती पाण्डुप्रियायां च सल्लक्यां गुग्गुलुद्रुमे ॥ ३७६ ॥

श्रुवो श्लिच् ॥ ३—५० ॥

भवन्तिः स्याद्वर्तमानकाले, लटि भवन्त्यपि ।

अवन्त्यवन्त्यौ पूर्वेदे, किंवदन्ती जनश्रुतौ ॥ ३७७ ॥

1. स्यमेरिट् च is another reading. See Perusūri.

कन्युच् क्षिपेच्च ॥ ३—५१ ॥

क्षिपण्युरायुधे काले वायौ देहवसन्तयोः ।

भुवन्युरीश्वरे भानौ ज्वलने शशलाञ्छने ॥ ३७८ ॥

अनुङ् नदेश्च ॥ ३—५२ ॥

नदनुर्जलदे वायौ क्षिपणुः

कृष्टदारिभ्य उनन् ॥ ३—५३ ॥

करुणो रसे ।

तरावथ कृपायां स्त्री, वरुणः सूर्यपाशिनोः ॥ ३७९ ॥

तरुप्रभेदे सलिले स्याद्, अथो दारुणं भये ।

भयानकरसे पुंसि त्रिषु तु स्याद्भयङ्करे ॥ ३८० ॥

तो रश्च लो वा ॥ ३—५४ ॥

तरुणः^१कुब्जपुष्पे ना रुचके यूनि तु त्रिषु ।

तल्लनस्त्रिषु यूनि स्यात्

क्षुधिपिशिमिथिभ्य कित् ॥ ३—५५ ॥

क्षुधुनो म्लेच्छमिद्यपि ॥ ३८१ ॥

पिशुनं वानरमुखे कुङ्कुमे वायसे तु ना ।

वाच्यवत् सूचके क्रूरे पृक्कायां तु स्त्रियां भवेत् ॥ ३८२ ॥

मिथुनं न द्वयो राशिभेदे स्त्रीपुंसयुग्मके ।

फलेर्गुक् च ॥ ३—५६ ॥

फल्गुनस्तु गुडाकेशे नदीजार्जुनभूरुहोः ॥ ३८३ ॥

फल्गुनी स्यादक्षभेदे, फाल्गुनोऽप्यर्जुने भवेत् ।

तपस्यसंज्ञमासे तत्पूर्णिमायां तु फाल्गुनी ॥ ३८४ ॥

अशेर्लशश्च ॥ ३—५७ ॥

लशुनं स्यान्महाकन्दे

अर्जेणिलुक् च ॥ ३—५८ ॥

तृणाख्यायां चित् ॥ ३—५९ ॥

अर्जुनः ककुभपार्थयोः ।

मातुरेकसुते स्कन्दे मयूरे धवले पुनः ॥ ३८५ ॥

त्रिषु क्लीबे नेत्ररोगतृणयोरर्जुनी गवि ।

उषायां बाहुदानद्यां कुट्टन्यामपि च कचित् ॥ ३८६ ॥

अर्तेश्च ॥ ३—६० ॥

अरुणोऽव्यक्तरागेऽर्के सन्ध्यारागेऽर्कसारथौ ।

निश्शब्दे कपिले कुष्ठभेदे ना गुणिनि त्रिषु ॥ ३८७ ॥

अरुणातिविषाश्यामामञ्जिष्ठात्रिवृतासु च ।

अजियमिश्रीङ्म्यश्च ॥ ३—६१ ॥

वयुनं स्याद्देवगृहेऽपि प्रज्ञानप्रशस्ययोः ॥ ३८८ ॥

यमुना तु नदीभेदे, शयुनोऽजगरे मतः ।

वृत्तवदिह्निकमिकषिभ्यः सः ॥ ३—६२ ॥

वर्षोऽस्त्री भारतादौ स्याज्जम्बूद्वीपाब्दवृष्टिषु ॥ ३८९ ॥

प्रावृषि स्त्री भूम्नि, वर्सोऽप्येवं, तर्षः प्लवे भवेत् ।

उदन्यालिप्सयोर्वत्सः पुत्रादौ तर्णकाब्दयोः ॥ ३९० ॥

क्लीबे तु वक्षसि भवेत्, हंसः स्यान्मानसौकसि ।

निर्लोभ^१नृपविष्ण्वर्कपरमात्मसु मत्सरे ॥ ३९१ ॥

योगभेदे मन्त्रभेदे शारीरमरुदन्तरे ।

तुरङ्गमप्रभेदे च, कंसो दैत्ये स्त्रियां तु सः ॥ ३९२ ॥

कांस्ये च कांस्यपात्रे च तैजसे मानभिद्यपि ।

कक्षा स्यादन्तरीयस्य पश्चादञ्चलपल्लवे ॥ ३९३ ॥

स्पर्धायां ना तु दोर्मूलकच्छवीरुतृणेषु च ।

लाक्षा वृक्षस्य निर्यासे, योषा जोषा स्त्रियां स्त्रियाम् ॥ ३९४ ॥

प्लुषेरच्चोपधायाः ॥ ३—६३ ॥

ल्लक्षो द्वीपविशेषे स्यात्पर्कटीगर्दभाण्डयोः ।

पिप्पले द्वारपार्श्वे च गृहस्य परिकीर्तितः ॥ ३९५ ॥

मनेर्दीर्घश्च ॥ ३—६४ ॥

मांसं स्यादामिषे मांसी कक्कोलीजटयोर्मता^१ ।

अशेर्देवने ॥ ३—६५ ॥

अक्षो ज्ञानात्मशकटव्यवहारेषु पाशके ।

रुद्राक्षेन्द्राक्षयोः सर्पे विभीतकतरावपि ॥ ३९६ ॥

चक्रे कर्षेऽक्षं तु तुल्ये स्यात्सौवर्चल इन्द्रिये ।

स्तुवश्चिकृत्यृषिभ्यः कित् ॥ ३—६६ ॥

स्तुषा पुत्रस्य भार्यायां, तरौ वृक्षोऽथ वारिणि ॥ ३९७ ॥

पापे च कृत्स्नं सर्पे ना,

अपेर्जातौ ॥ ३—६७ ॥

स्यादक्षः पर्वतान्तरे ।

भल्लुके शोणके वाच्यवत्तु स्यात् कृतवेधने ॥ ३९८ ॥

नपुंसकस्तु नक्षत्रे

उन्दिगुधिकुषिभ्यश्च ॥ ३—६८ ॥

उत्सः प्रस्रवणे मतः ।

गुत्सः स्यात्स्तवके स्तम्बे हारभिद्रन्थिपर्णयोः ॥ ३९९ ॥

1. This line is omitted in A. जटयोः स्त्रियाम् T.

कुक्षः कुक्षौ

गृधिपण्योर्दकौ च ॥ ३—६९ ॥

सरे गृत्सः, पक्षो मासार्धपार्श्वयोः ।

ग्रहे साध्ये विरोधे च बले सखिसहाययोः ॥ ४०० ॥

चुलीरन्ध्रे पतत्रे च देहाङ्गे राजकुञ्जरे ।

अशेः सरन् ॥ ३—७० ॥

अक्षरं त्वस्त्रियां वर्णे मोक्षे ना परमात्मनि ॥ ४०१ ॥

वसेश्च ॥ ३—७१ ॥

सपूर्वाचित^१ ॥ ३—७२ ॥

संवत्सरो वत्सरोऽब्दे पञ्चके परिवत्सरः ।

कृधूमदिभ्यः कित् ॥ ३—७३ ॥

तिलौदने स्यात् कृसरो, धूसर^२ त्रिषु पाण्डरे ।

खरे ना स्त्री तु किन्नर्या, मत्सरः कृपणेऽन्यवत् ॥ ४०२ ॥

असह्यान्यसमृद्धौ च हर्षहेतौ च ना तु सः ।

मात्सर्यकोधयोः स्त्री तु मक्षिकायां

पते रश्च लः ॥ ३—७४ ॥

अथो पथि^३ ॥ ४०३ ॥

पत्सलः

तन्युषिभ्यां वसरन् ॥ ३—७५ ॥

1. सपूर्वाचित is another reading. *Bālaṃmanoramā* on *Sid.* supports the reading सपूर्वित्.

2. धूसरत्रिषु T. The portion 'धूसरं....किन्नर्या' is omitted in A.

3. भुवि. T.

तसरः सूत्रवेष्टने सूत्रभिद्यपि ।

ऋक्षरं तोयधारायां ना तु स्यात् कण्टकत्विजोः ॥ ४०४

पीयूष्कणिभ्यां कालन् ह्रस्वः सम्प्रसारणं च ॥ ३—७६ ॥

राजादने पियालः स्यात्, कुणालो देशभिद्यपि ।

भगालं स्यान्नृशिरसि

कठिकुषिभ्यां काकुः ॥ ३—७७ ॥

कठाकुः स्याद्विहङ्गमे ॥ ४०५ ॥

कुषाकुरकं कप्यग्न्योः कुषाकुः शस्त्र इष्यते ।

कुषाकुर्मषिकायां स्यात्

सर्तेर्दुक् च ॥ ३—७८ ॥

सृदाकुर्नानिले मृगे ॥ ४०६ ॥

आपगायां च वज्रे^१ च ज्वलने प्रतिसूर्यके ।

वृतेर्वृद्धिश्च ॥ ३—७९ ॥

वार्ताकुरपि वृन्ताके वार्ताकी तत्र पुंसि न ॥ ४०७ ॥

पर्देर्निट् सम्प्रसारणमल्लोपश्च ॥ ३—८० ॥

पृदाकुर्वृश्चिके व्याघ्रे सर्पचित्रकयोः पुमान् ।

सूयुवचिभ्योऽन्युजागूजकनुचः ॥ ३—८१ ॥

सरण्युस्तु पुमान् मेघे वायौ स्यात् शीघ्रगामिनि ॥ ४०८

यवागूरुष्णिकायां स्याद्वचक्रुर्विप्रवाग्मिनोः ।

ऋषिभेदे

आनकः शीङ्भियः ॥ ३—८२ ॥

अथाजगरे भवेदपि शयानकः ॥ ४०९ ॥

भयानकः स्मृतो व्याघ्रे रसे राहौ भयङ्करे ।

आणको लघुशिङ्घिधाज्भ्यः ॥ ३—८३ ॥

लवाणकं भवेदात्रे, पवमाने धवाणकः ॥ ४१० ॥

शिङ्घाणकः श्लेष्मणि स्यात्, शिङ्घाणं नासिकामले ।

काचपात्रे लोहमले ना तु फेने प्रकीर्तितः ॥ ४११ ॥

धाणको दीनारभागे

उल्मुकदर्विहोमिनः ॥ ३—८४ ॥

ज्वलदङ्गार उल्मुकम् ।

परिवेषणपात्रे स्याद्विर्होमी तु होतरि ॥ ४१२ ॥

ह्रियः कुक् रश्च लो वा ॥ ३—८५ ॥

हीकुः हीकुः सत्रपे स्यात्

हसिमृग्रिण्वामिदमिल्लघुर्विभ्यस्तन् ॥ ३—८६ ॥

स्याद्वस्तः करशुण्डयोः ।

ऋक्षे केशात्परो व्राते सप्रकोष्ठे करेऽपि^१ च ॥ ४१३ ॥

मर्तो भूलोके, गर्तस्तु स्यात्त्रिगर्तान्तरेऽवटे ।

कुकुन्दरे चैतशब्दो भवेत् कर्बुर आगते ॥ ४१४ ॥

वातः समीरणेऽथान्तं स्वरूपेऽनशने तु ना ।

शेषे न स्यन्तिके वाच्यलिङ्गो, दन्तो भवेद्रदे ॥ ४१५ ॥

कुञ्जेऽद्रिकटके, लोतो मेषे स्याच्चोरिताश्रुणोः ।

पोतः शिशौ वहित्रे च, स्याद्धूर्तस्तु शठे^२ त्रिषु ॥ ४१६ ॥

ल्लीबे तु खण्डलवणे धुस्तूरे नाथ तूस्तवाक् ।

स्याज्जटीभूतकेशेषु पापे धूलौ नपुंसके ॥ ४१७ ॥

नञ्याप इट् च ॥ ३—८७ ॥

केशकर्तनशिल्पे तु नापितः स्यात्

तनिमृङ्म्यां किञ्च ॥ ३—८८ ॥

ततं पुनः ।

वीणादिवाद्ये ना वायौ स्याद्व्याप्ते विस्तृतेऽन्यवत्^१ ॥ ४१८ ॥

मृतं तु याचिते मृत्यौ क्लीबं मृत्युमति त्रिषु ।

अञ्जिघृसिभ्यः क्तः ॥ ३—८९ ॥

परिच्छिन्नेऽक्तमाज्ये के घृतं दीप्तेऽभिधेयवत् ॥ ४१९ ॥

सितमवसिते च बद्धे धवले त्रिषु शर्करायां स्त्री ।

ऋतमुञ्छशिले^२ सत्ये जले दीप्ते च पूजिते ॥ ४२० ॥

मुहूर्तोऽस्त्री घटीयुग्मे

दुतनिभ्यां दीर्घश्च ॥ ३—९० ॥

दूतः प्रेष्ये द्वयोर्भिवेत् ।

तातोनुकम्प्ये जनके, शीता लाङ्गलपद्धतौ ॥ ४२१ ॥

स्वर्गगङ्गारामपत्न्योः हिमस्पर्शे नपुंसकम् ।

त्रिषु तद्वति मन्दे च बहुवारतरौ तु ना ॥ ४२२ ॥

सीता लाङ्गलपद्धतिवैदेहीस्वर्गगङ्गासु ।

जैर्मूट् चोदात्तः ॥ ३—९१ ॥

जीमूतः स्याद्वृत्तिकरे शक्रेऽद्रौ घोषके घने ॥ ४२३ ॥

लोष्टपलितौ ॥ ३—९२ ॥

लोष्टोऽस्त्री मृत्तिकापिण्डे, पलितं पङ्कतापयोः^३ ।

शैलजे केशपाके च

हृश्याभ्यामितन् ॥ ३—९३ ॥

दूर्वायां हरिता स्त्रियाम् ॥ ४२४ ॥

१. विस्तृते B.

२.मुञ्छे शिले A, & T,

३. पिण्डतापयोः T.

हरिद्वर्णयुते वाच्यलिङ्गः, श्येतस्तु पाण्डुरे ।

रुहे रश्च लो वा ॥ ३—९४

रोहितं कुङ्कुमे रक्ते ऋजुशक्रशरासने ॥ ४२५ ॥

पुंसि स्यान्मीनमृगयोर्भेदे रोहितकुङ्कुमे ।

लोहितं रक्तगोशीर्षिकुङ्कुमाजिकुचन्दने ॥ ४२६ ॥

पुमान्नदान्तरे भौमे वर्णे च त्रिषु तद्वति ।

पिशेः किञ्च ॥ ३—९५

भवेत्तु पिशितं मांसे जटामांस्यां तु तत् स्त्रियाम् ॥ ४२७ ॥

श्रुदक्षिस्पृहृगृहिभ्य आय्यः ॥ ३—९६ ॥

श्रवाय्यः स्याच्चज्ञपशौ श्रवणीयेऽपि कीर्त्यते ।

दक्षाय्यो गरुडे गृद्धे, स्पृहयाय्यः स्पृहावति ॥ ४२८ ॥

गृह्याय्यो गृहपतौ

दिधिषाय्यः^१ ॥ ३—९७ ॥

दिधिषाय्यस्तु धारके ।

दधिषाय्यं भवेदाज्ये

वृज एण्यः ॥ ३—९८ ॥

वरेण्यः श्रेष्ठ इष्यते ॥ ४२९ ॥

स्तुवः कसेय्यश्छन्दसि^२ ॥ ३—९९ ॥

स्तुषेय्यः स्तवनीये स्यात्, स्तुवेय्यः स्तावकेन्द्रयोः ।

राजेरन्यः ॥ ३—१०० ॥

राजन्यः स्याद्वीतिहोत्रे दीप्तिक्षत्रिययोरपि ॥ ४३० ॥

शूरम्योश्च ॥ ३—१०१ ॥

१. दधिषाय्यः Ujj.

२. केय्यश्छन्दसि Ujj.

शरण्यः शरणार्हे स्याद्, रमण्यो रमणीयके ।

अर्तेर्निच्च ॥ ३—१०२ ॥

वने त्वरण्यं

पर्जन्यः ॥ ३—१०३ ॥

पर्जन्यो मेघे तच्छब्दशक्योः ॥ ४३१ ॥

वदेरान्यः ॥ ३—१०४ ॥

वदान्यो वाग्मिनि त्यागिनि

अमिनक्षियजिवधिपतिभ्योऽतन् ॥ ३—१०५ ॥

अथामत्रं तु भाजने ।

नक्षत्रं मे, यजत्रं तु स्याद्यष्टव्यामिहोत्तयोः ॥ ४३२ ॥

वधत्तं शस्त्रविपयोः, पतत्रं तु तनूरुहे ।

गडेरादेश्च कः ॥ ३—१०६ ॥

कडत्रं च कलत्रं च भवेतां श्रोणिभार्ययोः ॥ ४३३ ॥

वृजश्चित् ॥ ३—१०७ ॥

वरत्रा तु भवेद्वर्ध्या

सुविदेः कत्रन् ॥ ३—१०८ ॥

सुविदत्रं कुटुम्बके ।

कृतेर्नुम् च ॥ ३—१०९ ॥

लाङ्गले चाथ कृन्तत्रं छेदने वेष्टने वने ॥ ४३४ ॥

भृमृदृशियजिपर्विपच्यमितमिनमिहर्येभ्योऽतच् ॥ ३—११० ॥

रामानुजे तु दौष्यन्तौ नाट्यशास्त्रे मुनौ नटे ।

भरतो, मरतो मृत्यौ, दर्शतः सोमसूर्ययोः ॥ ४३५ ॥

यजतो यजमानर्त्विग्यष्टव्येष्वथ पर्वतः ।

देवर्षिभेदे शैलेऽग्रे शाकमत्स्यप्रभेदयोः ॥ ४३६ ॥

पचतो वह्निरव्योः स्यादमतो मृत्युरोगयोः ।

तृष्णापरे स्यात्तमतो, नमतः प्रह्वशब्दयोः ॥ ४३७ ॥

हर्थतः पवने सर्वैः स्पृहणीये हयेऽपि च ।

दरतस्त्वादरवति, शयतः शयितर्थपि ॥ ४३८ ॥

पृषिरञ्जिभ्यां कित् ॥ ३—१११ ॥

पृषतो बिन्दुमृगयोः श्वेतबिन्दुयुते त्रिषु ।

रजतं त्रिषु शुक्ले स्यात् क्लीबं दुर्वर्णहारयोः ॥ ४३९ ॥

खलतिः ॥ ३—११२ ॥

अकेशमूर्ध्नि खलतिः

शीङ्शपिरुगमिवश्चिजीविप्राणिभ्योऽथः ॥ ३—११३ ॥

शयथोऽजगरे वृणौ ।

विश्वासहेतौ शपथो, रवथः कोकिले मतः ॥ ४४० ॥

गमथः पथिके मार्गे, वञ्चथः क्रोष्टृधूर्तयोः ।

वन्दथः स्तोतरि स्तुत्ये, आयुष्मति तु जीवथः ॥ ४४१ ॥

प्राणथः स्याद्बलवति क्लान्तौ तु क्लमथो मतः^१ ।

भृजश्चित् ॥ ३—११४^२ ॥

भरथो लोकपाले स्यात्

रुदिविदिभ्यां डित् ॥ ३—११५ ॥

रुदथः शिश्वसत्वयोः ॥ ४४२ ॥

कौलेयके स्याद्द्रवथो, विदथो ज्ञातरि स्मृतः ।

उपसर्गे वसेः ॥ ३—११६ ॥

1. After this B. adds the line 'दमथस्तु दमे दण्डे रामथः शान्तिमन्त्रिणोः ।'

2. This Sūtra comes after 115 and 116 according to Ujj.

भवेदावसथो गेहे, ग्रामे संवसथो भवेत् ॥ ४४३ ॥

अत्यविचमितमिनमिरभिलभिनभितपिपतिपनिपणिमहिभ्योऽसच्—

॥ ३—११७ ॥

अतसस्त्वात्मवाय्वोः स्यात् क्षुमायामतसी भवेत् ।

अवसो राज्ञि सूर्ये च, चमसः सोमभाजने ॥ ४४४ ॥

न स्त्री स्यात् पिष्टके तु स्त्री, तमसः स्यात्तमस्यपि ।

अनुकूले तु नमसो, रभसो वेगहर्षयोः ॥ ४४५ ॥

लभसो धनयाचित्रोराकाशे नभसो भवेत् ।

तपसो विहगे चन्द्रे, पतसः पक्षिचन्द्रयोः ॥ ४४६ ॥

पनसः कण्टकिफले कण्टके वानरान्तरे ।

स्त्रियां रोगप्रभेदे स्यात्, पणसः पण्यवस्तुनि ॥ ४४७ ॥

ज्ञाने तु महसं

वेजस्तुट् च ॥ ३—११८ ॥

वृक्षभेदे स्याद्वेत्तसः पुमान् ।

स्वातु तामरसं पद्मे, साध्वसं प्रतिभाक्षये ॥ ४४८ ॥

कीकसं त्वस्थिनि भवेत्, तरसं मांस इष्यते ।

वहियुभ्यां णित् ॥ ३—११९ ॥

वाहसोऽजगरे ख्यातो, यावसस्तृणसंहतौ ॥ ४४९ ॥

वयश्च ॥ ३—१२० ॥

वायसः करटे ख्यातो

दिवः कित् ॥ ३—१२१ ॥

दिवसं वासरेऽस्त्रियाम् ।

कृशूलिकलिगर्दिभ्योऽभच् ॥ ३—१२२ ॥

करभो मणिबन्धादाकनिष्ठे चोष्टतज्जयोः ॥ ४५० ॥

शरभः पशुराजे^१ स्यात्करभे वानरान्तरे ।
 पतङ्गे शलभो, हस्तिशावके कलभोऽपि च ॥ ४५१ ॥
 गर्दभं श्वेतकुमुदे ना तु गन्धान्तरे खरे ।
 रोगमित्क्षुद्रजन्त्वोः स्त्री

ऋषिवृषिभ्यां कित् ॥ ३—१२३ ॥

ऋषभस्त्वौषधान्तरे ॥ ४५२ ॥

स्वरभिद्वृषयोः कर्णरन्ध्रगर्दभपुच्छयोः ।
 उत्तरस्थः स्मृतः श्रेष्ठे, स्त्री नराकारयोपिति ॥ ४५३ ॥
 शूकशिम्ब्यां शिरालायां विधवायां क्वचिन्मता ।
 वृषभः श्रेष्ठवृषयोः

रुषेर्नित् लुप् च ॥ ३—१२४ ॥

लुषभो मत्तदन्तिनि ॥ ४५४ ॥

रासिवल्लिभ्यां च ॥ ३—१२५ ॥

रासभो गर्दभे प्रोक्तो, वल्लभः स्वामिनि प्रिये ।
 सलक्षणहये च

जृविशिभ्यां झच् ॥ ३—१२६ ॥

अथो जरन्तो महिषे मत्तः ॥ ४५५ ॥

वेशन्तः पल्लवलेऽर्हन्तो जिने

रुहिनन्दिजीविप्राणिभ्यः षिदाशिषि ॥ ३—१२७ ॥

रोहन्तवाक् तरौ ।
 नन्दन्तस्तनये प्रोक्तो, भवेज्जीवन्त औषधे ॥ ४५६ ॥
 प्राणन्तस्तु भवेद्वाते

तृभूवहिवसिभासिसाधिगडिमण्डिजिनन्दिभ्यश्च ॥ ३—१२८ ॥

तरन्तः स्यात्सरस्वति ।

नावि स्त्रियां, भवन्तस्तु काले, वायौ^१ वहन्तवाक् ॥ ४५७ ॥

वसन्तः पुष्पसमये, भासन्तस्तूष्णदीधितौ ।

साधन्तः स्यात्परित्राजि, गण्डयन्तस्तु वारिदे ॥ ४५४ ॥

मण्डयन्तो भूषणे स्याज्जयन्तस्तु शचीसुते ।

नन्दयन्तो नन्दके स्यात्

हन्तेष्टुट् हि च ॥ ३—१२९ ॥

हेमन्त ऋतुभिद्यपि ॥ ४५९ ॥

भन्देर्नलोपश्च ॥ ३—१३० ॥

भदन्तः स्यात् प्रव्रजिते

ऋच्छेरः ॥ ३—१३१ ॥

ऋच्छरा वारयोषिति ।

जर्जरं शैवले शक्रध्वजे त्रिषु जरन्तरे ॥ ४६० ॥

झर्झरो जर्झरस्तुर्थयुगे वाद्ये नदान्तरे ।

कदरः स्याद्विट्खदिरे, कर्कन्ध्वां बदरी भवेत् ॥ ४६१ ॥

मन्दरः पर्वतेऽथाम्बुकणभेदेषु शीकरः ।

कन्दरागगुहायां स्यात्, शबरो म्लेच्छभिद्यपि ॥ ४६२ ॥

कर्परं मृद्विकारे स्यात्, समरो युद्धकर्मणि ।

अम्बरं वस्त्र आकाशे, पिञ्जरं^२ पिङ्गले मतः ॥ ४६३ ॥

उपकरणबाहुल्यदर्शे त्वाडम्बरो भवेत् ।

अर्तिकमिभ्रमिचमिदेविवासिभ्यश्चित् ॥ ३—१३२ ॥

छदे कपाटेऽरं स्यात्, कमरः कार्मुकेऽपि च^३ ॥ ४६४ ॥

1. वासे & A. T.

2. पिञ्जरः, B.

3. कार्मुके भवेत् T.

भ्रमरः कामुके भृङ्गे, चमरं चामरे भवेत् ।

स्त्री मञ्जरीमृगभिदोः, देवरः पतिसोदरे ॥ ४६५ ॥

वासरोऽस्त्री च दिवसे, वाशरः कोकिले मतः ।

कुवः क्ररन् ॥ ३—१३३ ॥

कुररः पक्षिभेदेः

अङ्गिमदिमन्दिभ्य आरन् ॥ ३—१३४ ॥

अथास्त्रियामङ्गार उल्मुके ॥ ४६६ ॥

ना भौमेऽथ मदारः स्याद्वाराहे हस्तिधूर्तयोः ।

मन्दारः स्यादेववृक्षे^१ पारिभद्रार्कपर्णयोः ॥ ४६७ ॥

पारिभद्रे तु मन्दारुः

गडेः कङ् च ॥ ३—१३५ ॥

कडारः कपिलेऽपि च ।

शृङ्गारभृङ्गारौ ॥ ३—१३६ ॥

शृङ्गारः सुरते नाट्ये रसे च गजमण्डने ॥ ४६८ ॥

नपुंसकं लवङ्गेऽपि नागसम्भवचूर्णयोः ।

भृङ्गारी शिलिकायां स्यात् कनकालौ पुनः पुमान् ॥ ४६९ ॥

कञ्जिमृजिभ्यां चित् ॥ ३—१३७ ॥

कञ्जारोऽर्कमुनिब्रह्मोदरवारणकेकिषु ।

व्यञ्जने चाथ मार्जार ओतुखट्वाङ्गयोरपि ॥ ४७० ॥

कमेः किदुच्चोपधायाः ॥ ३—१३८ ॥

कुमारः स्याच्छुके स्कन्दे युवराजेऽश्ववारके ।

बालके वरुणद्रौ ना न द्वयोर्जात्यकाञ्चने ॥ ४७१ ॥

कुमारी शैलतनयावनमाल्योर्नदीमिदि ।

सहापराजिताकन्याजम्बुद्वीपेषु च स्त्रियाम् ॥ ४७२ ॥

1. The portion रिभद्रा....कपिलेऽपि च omitted in B.

तुषारादयश्च ॥ ३—१३९ ॥

हिमे तुषारः, सरसि कासारोऽथ सहारवाक् ।

आम्रभेदे

दीडो नुद् च ॥ ३—१४० ॥

अथ दीनारः सुवर्णाभरणे मतः ॥ ४७३ ॥

सर्तेरपः पुक् च ॥ ३—१४१ ॥

सर्षपः स्यात्सरिषपः सिद्धार्थे

उषिकुटिदलिकचिखजिभ्यः कपन् ॥ ३—१४२ ॥

अथोषपोऽनले ।

रवौ च, कुटपो मानभाण्डे, दलप आयुधे ॥ ४७४ ॥

कचपं शाकपत्रे स्यात्, खजपं वार्धताप्नु च ।

क्वणेः सम्प्रसारणं च ॥ ३—१४३ ॥

कपश्चाक्रवर्मणस्य ॥ ३—१४४ ॥

कुणपः शवे दुर्गन्धे

विटपविष्टपविशिपोलपाः ॥ ३—१४५ ॥

विटपस्तु विटाधिपे ॥ ४७५ ॥

विस्तारे पल्लवे स्तम्बे शाखायामपि न स्त्रियाम् ।

विष्टपं पिष्टपं स्यातां भुवने, विशिपं गृहे ॥ ४७६ ॥

उलपस्तृणभेदे स्याद्गुल्मिन्यां त्वस्त्रियां भवेत् ।

वृतेस्तिकन् ॥ ३—१४६ ॥

वर्तिका शकुनेर्भेदे

कृतिभिदिलतिभ्यः कित् ॥ ३—१४७ ॥

कृतिका ऋक्षमिद्यपि ॥ ४७७ ॥

मितौ तु मितिका प्रोक्ता, निहाकायां तु लतिका ।

इष्यशिभ्यां तकन् ॥ ३—१४८ ॥

इष्टका मृद्विकारे स्यादष्टका पितृदैवते ॥ ४७८ ॥

इणस्तशन्तशसुनौ ॥ ३—१४९ ॥

एतशश्चैतशाध्वापि विभे स्यात्

वीपतिभ्यां तनन् ॥ ३—१५० ॥

वेतनं भृतौ ।

पत्तनं नगरे

दृदलिभ्यां भः ॥ ३—१५१ ॥

दर्भः कुशेऽथ ऋषिचक्रयोः ॥ ४७९ ॥

दल्भो भवेत्

अर्तिगृभ्यां भन् ॥ ३—१५२ ॥

अथार्भः स्यात्पोते सूक्ष्मेऽपि दृश्यते ।

गर्भो ब्रूणेऽर्भके कुक्षौ सन्धौ पनसकण्ठके ॥ ४८० ॥

इणः कित् ॥ ३—१५३ ॥

इभः स्तम्भेरमे

असिसज्जिभ्यां क्थिन् ॥ ३—१५४ ॥

अथास्थि धातावरौ तु सक्थि च ।

प्लुषिकुषिशुषिभ्यः क्सिः ॥ ३—१५५ ॥

प्लुक्षिः कृशानाबुदरे कुक्षिः, शुक्षिः प्रभञ्जने ॥ ४८१ ॥

अशेर्नित् ॥ ३—१५६ ॥

अक्षि नेत्रे भवेत्

इषेः क्सुः ॥ ३—१५७ ॥

इक्षुर्मधुरद्रव्यकारणे ।

अवितृस्तृतन्त्रिभ्यः ईः ॥ ३—१५८ ॥

अवी रजस्वलायां स्यात्तरीः स्यान्नावि भाजने ॥ ४८२ ॥

स्तरीर्धूमाब्दयोस्तन्त्रीर्गुणे वीणादिकस्य च ।

शुष्कस्त्रायौ च वादिते

यापोः किद् द्वे च ॥ ३—१५९ ॥

ययीरश्वापवर्गयोः ॥ ४८३ ॥

पपीः सोमे च सूर्ये च

लक्षेर्मुट् च ॥ ३—१६० ॥

लक्ष्मीः सम्पत्तिशोभयोः ।

ऋद्धौ वृद्धौ च पद्मायां फलिन्यां लक्ष्म्यपीप्यते ॥ ४८४ ॥

इत्युणादिकोशे

॥ तृतीयपादीयनामसंग्रहः ॥

श्रीः

॥ अथ चतुर्थः पादः ॥

वातप्रमीः ॥ ४—१ ॥

वातप्रमीर्वातमृगे द्वयोर्वातप्रमी स्त्रियाम् ।

ऋतन्यज्जिवन्यञ्ज्यर्पिमद्यत्यङ्गिकुयुकृशिभ्यः कतिज्यतुजलिजिष्ठुजिष्ठजिसन्
स्यनिथिनुल्यसासानुकः^१ ॥ ४—२ ॥

बद्धमुष्टिकरे रलिः, अरलिः प्रसृताङ्गुलौ ॥ ४८५ ॥

तन्यतुर्वायुरात्र्योः स्यान्मेघगर्जितयोः पवौ ।

अञ्जलिस्तु पुमान् हस्तसंपुटे कुडवेऽपि च ॥ ४८६ ॥

वनिष्ठु स्थविरान्ते स्यादपमानेऽपि कीर्त्यते ।

अञ्जिष्ठध्वण्डकिरणे, तत्राञ्जिष्णुरपीष्यते ॥ ४८७ ॥

अर्पिसस्त्वग्रमांसे स्यान्मत्स्यः स्यान्मीनदेशयोः ।

अतिथिः कुशपुत्रे^२ स्यात् पुमानागन्तुके त्रिषु ॥ ४८८ ॥

अङ्गुलिः करशाखायां कर्णिकायां गजस्य च ।

कवसोऽपि च सन्नाहे भवेत्कण्टकभिद्यपि ॥ ४८९ ॥

कवचो गर्दभाण्डे च सन्नाहे पर्पटेऽपि च ।

दुःस्पर्शायां यवासोऽथ कृशानुः कृष्णवर्त्मनि ॥ ४९० ॥

श्रः करन् ॥ ४—३ ॥

शर्करा खण्डविकृतानुपलाकर्परांशयोः ।

-
1. इण्णच् instead of इष्ठच्. See Perusūri. In the Calcutta edition of Ujj इण्णच् is wrongly given for इष्ठच् thereby taking वनिष्णु instead of वनिष्ठु
 2. कुशपत्ने T

शर्करान्वितदेशे च रुग्मेदे^१ शकलेऽपि च ॥ ४९१ ॥

पुषः कित् ॥ ४—४ ॥

पुष्करं खाम्बुपद्मेषु शुण्डाग्रे कुष्ठकाण्डयोः ।

तूर्यवक्त्रे खङ्गफले तीर्थद्वीपभिदोरपि ॥ ४९२ ॥

ना ^२रोगनागविहगनृपभेदेषु वारुणौ ।

कलंश्च ॥ ४—५ ॥

पूर्णे श्रेष्ठे पुष्कलः स्यात्

गमेरिनिः ॥ ४—६ ॥

भविष्यद्गमने गमी ॥ ४९३ ॥

आडि णित् ॥ ४—७ ॥

भाव्यागमन आगामी

भुवश्च ॥ ४—८ ॥

स्यात् भवी भविष्यति ।

प्रे स्थः ॥ ४—९ ॥

प्रस्थाथी गन्तुमनसि

परमे कित् ॥ ४—१० ॥

परमेष्ठी पितामहे ॥ ४९४ ॥

मन्थः ॥ ४—११ ॥

मन्था मन्थनदण्डे च वज्रे^३ वातेऽपि च स्मृतः ।

पतस्य च ॥ ४—१२ ॥

1. ऋग्मेदे A, B & T. But see *Mañkhakośa* 'रोगमेदश्च शर्करा' (741)

2. राग A, B & T. For the correct reading रोग see *Anekārthasaṅgraha*

3. वज्रे A, B, T. See *Perustūri* IV, 48

पन्था मार्गे, ऋभुक्षास्तु शक्रे

खजेराकः ॥ ४—१३ ॥

अथो बन्धकीजने ॥ ४९५ ॥

विहगेऽपि खजाकः स्त्री दर्व्या, मन्दाकमिष्यते ।

स्तोले स्रोतसि च क्लीबे

बलाकादयश्च ॥ ४—१४ ॥

बलाकस्तु बके मतः ॥ ४९६ ॥

कासुकीविसकण्ठयोश्च बकपङ्क्तावपि स्त्रियाम् ।

शलाका शल्यमदनशारिकासल्लकीषु च ॥ ४९७ ॥

सूच्यामञ्जनयष्टौ च, पताकाङ्के ध्वजेऽपि च ।

सौभाग्ये वैजयन्त्यां च, मनाकेभ्यां प्रकीर्तिता ॥ ४९८ ॥

पिनाकादयश्च ॥ ४—१५ ॥

पिनाकोऽस्त्री रुद्रचापे पांसुवर्षत्रिशूलयोः ।

प्रभायां तु तडाका स्यात्, पिण्याकस्तिलकल्कके ॥ ४९९ ॥

वालहीके सिल्हके हिङ्गुद्रव्ये, व्योम्नि नभाकवाक् ।

पटाका पक्षिजातौ स्यात्, श्यामाको धान्यभिद्यपि ॥ ५०० ॥

कषिदूषिभ्यामीकन् ॥ ४—१६ ॥

कषीका पक्षिजातौ स्याद्, दूषीका नेत्रयोर्मले ।

अनिहृषिभ्यां किञ्च ॥ ४—१७ ॥

अनीकोऽस्त्री रणे^१ सैन्ये, हृषीकमपि चेन्द्रिये ॥ ५०१ ॥

चङ्कणः कङ्कण च ॥ ४—१८ ॥

घण्टिकायां कङ्कणीका

शृपुवृजां द्वे रुक् चाभ्यासस्य ॥ ४—१९ ॥

शर्करीकस्तु हिंसके ।

पर्परीकोऽर्थमि, वक्रकेशो^१ स्याद्वर्षरीकवाक् ॥ ५०२ ॥

पर्परीकादयश्च ॥ ४—२० ॥

पर्परीकं किसलये स्याद्विदारयितर्यपि ।

पालके पूरयितरि, वादिते दर्दरीकवाक् ॥ ५०३ ॥

झर्झरीकं शरीरे स्यात्, तन्तिडीकस्तरोर्भिदि ।

मर्मरीको हीनजने, चञ्चरीकस्त्वलौ मतः ॥ ५०४ ॥

भवेच्च कर्करीकालौ, पुण्डरीकं तु भेषजे ।

सितच्छते सिताम्भोजे पुंसि व्याघ्रेऽग्निदिग्गजे ॥ ५०५ ॥

कोशकारविशेषे

इषेः कित्, ह्रस्वश्च ॥ ४—२१ ॥

अथो इषीका वीरणाग्रके ।

भवेच्छरशलाकायां

ऋजेश्च ॥ ४—२२ ॥

उपहते त्वृजीकवाक् ॥ ५०६ ॥

सर्तेर्नुक् च^२ ॥ ४—२३ ॥

लालायां तु सृणीका स्यात्

मृडः कीकक्कणौ^३ ॥ ४—२४ ॥

मृडीकोऽपि मृगे मतः ।

मृडक्कणः शिशौ प्रोक्तः, कक्कणं करभूषणे ॥ ५०७ ॥

1. वक्रकेशे T.

2. इम् च Sid. उ च Śv. & Nārāyaṇa

3. कीकक्कणौ Sid.

अलीकादयश्च ॥ ४—२५ ॥

अलीकमप्रिये भाले वितथे दिवि च स्मृतम् ।

व्यलीकमप्रियाकार्थवैलक्ष्येष्वपि पीडने ॥ ५०८ ॥

ना नागरे, वलीकं तु पटलप्रान्त इष्यते ।

वल्मीकं वामलरेऽस्त्रि, वाहीकोऽश्वे^१ तथा गवि ॥ ५०९ ॥

सुप्रतीको दिग्गजे स्याच्छमीक ऋषिमिद्यपि ।

कृतृभ्यामीषन् ॥ ४—२६ ॥

करीषस्तु भवेच्छुष्कगोमये, नावि तु लुवे ॥ ५१० ॥

तरीतरि तरीषः स्यात्

शृपृभ्यां किञ्च ॥ ४—२७ ॥

शिरिषस्तरुमिद्यपि ।

गूथे पुरीषः^२स्यात्

अर्जेर्ऋजश्च ॥ ४—२८ ॥

पिष्टपचने तु ऋजीषवाक् ॥ ५११ ॥

स्यादुद्धृतरसे सोमलताशेषेऽपि तद्ववेत् ।

अम्बरीषः ॥ ४—२९ ॥

अम्बरीषं रणे भ्राष्ट्रे क्लीबं पुंसि नृपान्तरे ॥ ५१२ ॥

नरकस्य प्रभेदे च किशोरे भास्करेऽपि च ।

आम्रातकेऽनुतापे च पुंस्यपि भ्राष्ट्र इष्यते^३ ॥ ५१३ ॥

कृशृपृकटिपटिशौटिभ्य ईरन् ॥ ४—३० ॥

वंशाङ्कुरे करीरोऽस्त्री वृक्षगिद्धटयोः पुमान् ।

करीरा चीरिकायां च दन्तमूले च दन्तिनाम् ॥ ५१४ ॥

१. वाहीकश्च T.

२. पुरीषं B,

३. भ्राष्ट्र इत्यपि. T.

शरीरमस्त्री देहे स्यात्, परीरं तु फले भवेत् ।
 भवेज्जननदेशे च कटीरः^१ कन्दरेऽपि च ॥ ५१५ ॥
 पटीरश्चन्दने कामे कन्दुके, त्यागिवीरयोः ।
 तु शौटीरोऽथ^२ हिण्डीरो डिण्डीरोऽब्धिकफे भवेत् ॥ ५१६ ॥
 किर्मीरो नागरङ्गे च कर्बुरे राक्षसान्तरे ।

वशः कित् ॥ ४—३१ ॥

उशीरमस्त्री नलदे

कशेरुद च ॥ ४—३२ ॥

कश्मीरो देशभिद्यपि ॥ ५१७ ॥

कुज उच्च ॥ ४—३३ ॥

कुरीरं मैथुनेऽथो स्यात् कुलीरः कर्कटेऽपि च ।

घसेः किच्च ॥ ४—३४ ॥

क्षीरं दुग्धेऽप्सु

गभीरगम्भीरौ ॥ ४—३५ ॥

निम्ने तु गम्भीरं सगभीरकम् ॥ ५१८ ॥

विषा विहा ॥ ४—३६ ॥

विषा बुद्धौ, विहा स्वर्गे स्वभावादव्यये इमे ।

पच एलिमच् ॥ ४—३७ ॥

पचेलिमो वह्निरव्योः

शीडो धुग्लग्वलज्वालनः ॥ ४—३८ ॥

शीधु मध्ये^३ऽस्त्रियां भवेत् ॥ ५१९ ॥

शीलं स्वभावे सद्वृत्ते, जलनील्यां तु शैवलः ।

१. कटीरं T.

३. मध्ये T.

२. शौटीरोप्यथ T.

अस्त्री क्लीबं पद्मकाष्ठे जलनील्यां पुनर्द्वयम् ॥ ५२० ॥

शेवालम्पि शेपालं

मृकणिभ्यामृकोकणौ ॥ ४—३९ ॥

मरुको मृग इष्यते ।

काणूकः काके

वलेरूकः ॥ ४—४० ॥

वल्को विहगोत्पलमूलयोः^१ ॥ ५२१ ॥

उलूकादयश्च ॥ ४—४१ ॥

उलूकः पुंसि काकाराविन्द्रे भारतयोधिनि ।

वावदूको वक्तरि स्याद्, भलूको भल्लुकोऽपि च ॥ ५२२ ॥

भालूकश्च त्रयोऽप्यक्षे, शम्बूकः शम्बुकस्तथा ।

भवेत्करट्टिकुम्भान्ते शूद्रतापसघोष्ठयोः ॥ ५२३ ॥

जम्बूकः फेरवे नीचे पश्चिमाशापतावपि ।

बन्धुकं बन्धुजीवे स्यात् पुल्लिङ्गः पीतसारके ॥ ५२४ ॥

मधूको वृक्षभेदे स्याद्, वास्तूकः शाकमिद्यपि ।

शलिमण्डिभ्यामृकण् ॥ ४—४२ ॥

मूले सौगन्धिकादीनां शालकं कन्दमिद्यपि ॥ ५२५ ॥

मण्डूको दर्दुरे

नियो मिः ॥ ४—४३ ॥

नेमिस्तिनिशे नास्त्रियां पुनः ।

कूपत्रिकायां चक्रान्ते, यामिः स्वस्त्युल्लिखियोः ॥ ५२६ ॥

जामिश्च

अर्तेरूच्च ॥ ४—४४ ॥

अथ द्वयोरूर्मिर्वीच्यां भङ्गप्रकाशयोः ।

वस्त्रसङ्कोचरेखायां वेदनापीडयोर्जवे^१ ॥ ५२७ ॥

भुवः कित् ॥ ४—४५ ॥

भूमिर्वसुन्धरायां स्यात्स्थानमात्रे च भूम्यपि ।

अश्नाते रश्च ॥ ४—४६ ॥

रश्मिः पुमान् दीधितौ स्यात्पक्षप्रग्रहयोरपि ॥ ५२८ ॥

दल्मिः^२ ॥ ४—४७ ॥

वीज्याज्वरिभ्यो निः ॥ ४—४८ ॥

वेणिर्वेणी च विन्यासे केशानां देवताडके ।

नद्यादेरन्तरे चाथ, प्रवेणी केशबन्धने ॥ ५२९ ॥

ज्यानिः स्रवन्त्यां हानौ च, जूर्णिः स्त्री रुजि कीर्त्यते ।

क्षोणिः क्षोणी पृथिव्यां स्यात्, क्रेणिः क्रेणी क्रयेऽपि च ॥ ५३० ॥

सृष्टृषिभ्यां कित् ॥ ४—४९ ॥

सृणिर्द्वयोरङ्कुशे स्याद्, वृष्णिर्यादवमेषयेः ।

पाषण्डचण्डयोश्च

अङ्गेर्नलोपश्च ॥ ४—५० ॥

अथो अग्निर्वह्नौ च चित्रके ॥ ५३१ ॥

वह्निश्चिन्नुद्रुग्लाहात्वरिभ्यो नित् ॥ ४—५१ ॥

वह्निर्मौ चित्रके च, श्रेणिः पङ्क्तौ द्वयोर्भवेत् ।

समानशिल्पिसङ्घाते, निश्रेणिस्त्वधिरोहणे ॥ ५३२ ॥

कटौ श्रोणिर्द्वयोर्योनिराकरे सरमन्दिरे ।

द्रोणिर्देशे च सेचन्यां, ग्लानिर्दीर्बल्य इष्यते ॥ ५३३ ॥

हानिः क्षयापचययोः, तूर्णिर्माने भवेदपि ।

म्लानिर्ग्लानौ, शिनिः क्षत्रे

घृणिपृश्निपार्णिचूर्णिभूर्णि ॥ ४—५२ ॥

अथांशौ ज्वालातरङ्गयोः ॥ ५३४ ॥

घृणिः, पृश्निस्त्वल्पतनौ, पार्णिः स्यादुन्मदस्त्रियाम् ।

स्त्रियां द्वयोः सैन्यपृष्ठे पादग्रन्थधरेऽपि च ॥ ५३५ ॥

चूर्णिः कपर्दकशते महाभाष्ये कपर्दके ।

धारके पोषके पृथ्व्यां भूर्णिः

वृद्धभ्यां विन् ॥ ४—५३ ॥

वर्विस्तु घस्मरे ॥ ५३६ ॥

सूपकारोपकरणे दर्विः

जृशृस्तृजागृभ्यः क्विन् ॥ ४—५४ ॥

जीर्विः पशौ भवेत् ।

शीर्विर्हिंस्रे भवेत्, स्तीर्विर्ध्वर्यौ, जागृविर्नृपे ॥ ५३७ ॥

दिवो दीर्घश्चाभ्यासस्य ॥ ४—५५ ॥

दीदिविर्धिषणे स्वर्गे ^१ भक्षे नात्रे तु सोऽस्त्रियाम् ।

द्योतमाने त्रिषु

कृविघृष्विछविस्थविकिकीदिवि ॥ ४—५६ ॥

कृविस्तन्तुवायस्य वस्तुनि ॥ ५३८ ॥

घृष्विर्वराहे कामानां वर्षकेऽथ छविः स्त्रियाम् ।

शोभारुच्योः स्थविस्तन्तुवाये, अथ किकीदिविः ॥ ५३९ ॥

किकिदीविः किकिदिविश्चापे व्याघ्रे

पातेडंतिः ॥ ४—५७ ॥

1. The portion स्वर्गे....छविः स्त्रियाम् (539) is missing in T.

पतिर्धवे ।

ना त्रिष्वीशे

शकेऋतिन् ॥ ४—५८ ॥

शकृद्गुथे, कालखण्डे यकृद्भवेत् ॥ ५४० ॥

अमेरतिः ॥ ४—५९ ॥

अमतिर्ना विधौ काले

वहिवस्यतिभ्यश्चित् ॥ ४—६० ॥

वहतिः सचिवे गवि ।

पवने, वसतिस्तु स्याद्वासे रात्रौ निकेतने ॥ ५४१ ॥

क्रोधेऽरतिः

अञ्चेः को वा ॥ ४—६१ ॥

अथो वायौ भवेदङ्कतिरञ्चतिः ।

हन्तेरह च ॥ ४—६२ ॥

अंहतिश्चांहितिर्दाने

रमेर्नित् ॥ ४—६३ ॥

रमतिः कालकामयोः^१ ॥ ५४२ ॥

मालती पुष्पभेदे स्याद्, वल्ल्यां तु व्रततिर्भवेत् ।

स्थपतिः स्वामिनि भवेदलतिर्गृहमातृका ॥ ५४३ ॥

सूडः क्रिः ॥ ४—४६ ॥

सूरिः सूरी पण्डिते स्यात्

अदिशदिभूशुभिभ्यः क्रिन् ॥ ४—६५ ॥

अद्रिः शैले द्रुमे रवौ ।

शद्रिस्तु शर्करायां स्याद्, भूरिर्विष्णौ विधौ हरे ॥ ५४४ ॥

1. B. adds 'रमतिर्निधिवेऽपि स्यात् रमतिर्नागिके च ना ।'

नपुंसकः सुवर्णे च प्राज्ये स्याद्वाच्यलिङ्गकः ।

शुभ्रिर्ब्रह्मणि

वङ्कचादयश्च ॥ ४—६६ ॥

वङ्किस्तु वाद्यभिद्रुहदारुणोः ॥ ५४५ ॥

पार्श्वोऽस्मिन् वपिः क्षेत्रे स्यादंहिरङ्गिर्भवेत्पदे ।

निद्राप्रमीलयोर्मोहे तन्दिर्वाद्ये तु भेरिवाक् ॥ ५४६ ॥

राशदिभ्यां त्रिप् ॥ ४—६७ ॥

रात्री रजन्यां, शत्रिर्ना मेघकुञ्जरजिष्णुषु ।

राजर्षिभेदे च भवेत्

अदेस्त्रिनिच्च^१ ॥ ४—६८ ॥

अत्री भक्षकपापयोः ॥ ५४७ ॥

अत्रिर्ऋषौ

पतेरतिन् ॥ ४—६९ ॥

पतत्रिस्तु विहगे

मृकणिभ्यामीचिः ॥ ४—७० ॥

अथ मरीचिवाक् ।

कृपणे रश्मिदीप्त्योश्च मुनिभेदेऽपि दृश्यते ॥ ५४८ ॥

वल्लव्यां पुष्पितल्लागुञ्जयोर्निन्देऽनसि ।

कणीचिः स्त्री

श्वयतेश्चित् ॥ ४—७१ ॥

श्वयीचिस्तु व्याधौ

वेजो डिच्च ॥ ४—७२ ॥

वीचिः सुखाल्पयोः ॥ ५४९ ॥

1. अदेस्त्रिन् Ujj. For a discussion of the correct reading see *Prauḍha manoramā*

अवकाशं तरङ्गे चावीचिस्तु नरकान्तरे ।

ऋहनिभ्यामूषन् ॥ ४—७३ ॥

स्यादरूषश्चण्डरश्मौ, हनूषो राक्षसेऽपि च ॥ ५५० ॥

पुरः कुषन् ॥ ४—७४ ॥

पुरुषः पुरुषे साङ्ख्यज्ञे च पुन्नागपादपे ।

पूनहिकलिभ्य उषच् ॥ ४—७५ ॥

परुषं कवुरे रूक्षे निन्दुरोक्तौ च वाच्यवत् ॥ ५५१ ॥

नहुषो राजभेदे स्यान्नागभेदेऽपि च स्मृतः ।

कलुषं त्वाविले पापे

पीयेरूषन् ॥ ४—७६ ॥

पीयूषममृते भवेत् ॥ ५५२ ॥

सप्तरात्रावधिक्षीरे, क्षीरे पेयूषवाङ् नवे ।

मस्जेर्तुम् च ॥ ४—७७ ॥

मञ्जूषा पेटके

गण्डेश्च ॥ ४—७८ ॥

अथो स्याद्गण्डूषः प्रसृतोन्मिते ॥ ५५३ ॥

मुखपूर्ताम्भसि तथा पुष्करे न नपुंसके ।

अर्तेररुः ॥ ४—७९ ॥

अरस्त्वायुधे शत्रौ

कुटः किञ्च ॥ ४—८० ॥

कुटर्बुध्नमन्दिरं ॥ ५५४ ॥

शकादिभ्योऽटन् ॥ ४—८१ ॥

शकटोऽनसि न स्त्री स्यात्, सत्ताहे कङ्कटो भवेत् ।

देवदः शिल्पिनि भवेत्, करटो निन्द्यजीविनि ॥ ५५५ ॥

एकादशाहादिश्राद्धे कुसुम्भगजगण्डयोः ।
 वायसे दुर्दुरूटेऽपि, वरटः कीटतद्विदोः ॥ ५५६ ॥
 वरटा हंसयोषायां, सरटः कृकलासके ।
 मायायां कपटं न स्त्री, कक्खटं कठिने भवेत् ॥ ५५७ ॥
 कर्कटः कचरे राशौ, मर्कटो वानरे मतः ।
 पर्पटो माषविकृतौ, कर्पटं खर्परे मतम् ॥ ५५८ ॥
 प्रसादे मयटः प्रोक्तश्चपेटाचपटौ तले ।

कृकदिकडिकटिभ्योऽम्बच् ॥ ४—८२ ॥

करम्बो मिश्रिते बान्तो, भान्तस्तु दधिसक्तुषु ॥ ५५९ ॥
 कदम्बं निकुरुम्बे स्यात् नीपसर्षपयोः पुमान् ।
 कलम्बः शाकभेदे स्यात् कदम्बशरयोः पुमान् ॥ ५६० ॥
 कडम्बस्त्वग्रभागे स्याद्वादित्रे तु कटम्बवाक् ।

कदेर्णित्पक्षिणि ॥ ४—८३ ॥

कादम्बः स्यात् पुमान् पक्षिविशेषे सायकेऽपि च ॥ ५६१ ॥

कलिकर्घोरमः ॥ ४—८४ ॥

कलमः पुंसि लेखन्यां शालौ पाटच्चरेऽपि च ।
 पङ्के पापे कर्दमः स्यात्

कुणिपुल्योः किन्दच् ॥ ४—८५ ॥

कुणिन्दः शब्द इष्यते ॥ ५६२ ॥

पुलिन्दः शबरेऽलिन्दो भवनावयवान्तरे ।

कुपेर्वा वश्च ॥ ४—८६ ॥

स्यात् कुविन्दः कुपिन्दश्च तन्तुवाये

नौ षज्जेर्घथिन् ॥ ४—८७ ॥

निषद्घथिः ॥ ५६३ ॥

आलिङ्गके

उद्यतेश्वित् ॥ ४—८८ ॥

अथोदरथिः सिन्धौ

सर्तेर्णिच्च ॥ ३—८९ ॥

क्षत्तरि सारथिः ।

खर्जिपिञ्जादिभ्य ऊरोलचौ ॥ ४—९० ॥

खर्जूरं रूप्यफलयोः^१ खर्जूरः कीटवृक्षयोः ॥ ५६४ ॥

कर्पूरं घनसारोऽस्त्री, वल्लूरं शुष्कमांसके ।

मण्डूरं स्यालोहमले, शालूरो दर्दुरे मतः ॥ ५६५ ॥

कस्तूरी स्यान्मृगमदे, धुस्तूरः^२ कनकाह्वये ।

पिञ्जूलं कुशवर्ती स्याल्लाङ्गूलं पुच्छरोफसोः ॥ ५६६ ॥

धान्याधारे कुसूलः स्यात्, ताम्बूलं क्रमुके भवेत् ।

ताम्बूली नागवल्यां स्याच्छार्दूलो राक्षसान्तरे ॥ ५६७ ॥

व्याघ्रे च पशुभेदे च सत्तमे तूत्तरः स्थितः ।

कुकूलं शङ्कुसङ्कीर्णश्च^३ ना तु तुषानले ॥ ५६८ ॥

दुकूलं श्लक्ष्णवसने क्षौमे चापि प्रकीर्तितम् ।

कञ्जूलमस्त्रियां चापि स्त्री गात्राभरणे भवेत् ॥ ५६९ ॥

कुवश्चट् दीर्घश्च ॥ ४—९१ ॥

चित्तलेखनिकायां स्यात् कूची ना स्तनहस्तिनोः ।

समीणः ॥ ४—९२ ॥

समीचस्तु समुद्रे स्यात् समीची हरिणस्त्रियाम् ॥ ५७० ॥

सिवेष्टेरू च ॥ ४—९३ ॥

सूचो दर्भाङ्कुरे सूची सीवनेऽभिनयान्तरे ।

१. कलयोः A.

२. धतूरः T.

३. सङ्कीर्णे श्वभ्रे T. सङ्कीर्णश्वभ्रेषु ना A.

शमेर्षन् ॥ ४—९४ ॥

शम्भः स्यान्मुसलाग्रस्थलोहमण्डलके पवौ ॥ ५७१ ॥

शुभान्विते त्रिषु

उल्बादयश्च ॥ ४—९५ ॥

उल्बस्तु गर्भे गर्भाशयेऽपि च ।

शुल्वं ताम्रे यज्ञकर्मण्याचारे जलसन्निधौ ॥ ५७२ ॥

बिम्बस्तु प्रतिबिम्बे स्यान्मण्डले पुंनपुंसकम् ।

बिम्बी वृक्षे फले क्लीवं कृकलासे पुनः पुमान् ॥ ५७३ ॥

पङ्के जम्बस्तरौ निम्बो, धन्वं धनुषि चेप्यते ।

स्थः स्तोऽम्बजवक्रौ ॥ ४—९६ ॥

स्तम्बो गुल्मे ^१लतादीनामप्रकाण्डद्रुमेऽपि च ॥ ५७४ ॥

स्तवकः पुष्पगुच्छे स्यात्

शाशपिम्यो दन् ॥ ४—९७ ॥

शादः कर्दमशप्पयोः ।

शब्दो निनादे

अब्दादयश्च ॥ ४—९८ ॥

अब्दो वर्षे मुस्तायां जलदे पुमान् ॥ ५७५ ॥

कुन्दो माध्येऽस्त्री मुकुन्दभ्रमिनिध्यन्तरेषु ना ।

वृन्दं समूहे, कन्दस्तु सूरणेऽथ महोदरे ॥ ५७६ ॥

तुन्दं, ककन्दस्तु नृपविशेषे च प्रयुज्यते ।

वल्लिमलितनिभ्यः कयन् ॥ ४—९९ ॥

वल्लयः कण्ठरोगे ना कङ्कणे पुंनपुंसकम् ॥ ५७७ ॥

मलयो देश आरामे शैलांशे पर्वतान्तरे ।

लिवृतायां स्त्री,^१ तनयः पुत्रे पुत्र्यां स्त्रियां भवेत् ॥ ५७४ ॥

रुज्यामयः, किसलयं पल्लवे, गवयो मृगे ।

वृहोः पुण्डुकौ च ॥ ४—१०० ॥

आश्रये वृषयः, स्वान्ते हृदयं

मीपीभ्यां रुः ॥ ४—१०१ ॥

हेमपर्वते ॥ ५७९ ॥

मेरुः, सूर्ये^२ पेरुपारू

जन्वादयश्च ॥ ४—१०२ ॥

सन्धौ स्कन्धस्य जत्रु च ॥

शिग्रुः शोभाञ्जनतरौ, वितद्रुस्तु नदीमिदि ॥ ५८० ॥

कद्रुर्वर्णविशेषे स्यात्, चमूरुर्मृगभिद्यपि ।

रुशातिभ्यां क्रुन् ॥ ४—१०३ ॥

रुरुर्दित्ये मृगे, शत्रुररौ

जनिदाच्युसृष्टमदिषमिनमिभृज्भ्यः इत्वन्त्वन्लण्क्रिन्शक्स्वहडटाटचः

॥ ४—१०४ ॥

पित्रोर्जनित्ववाक् ॥ ५८१ ॥

यज्ञकर्मणि दात्वं स्यात् पुमान् दातरि च स्मृतः ।

च्यौलो गन्तर्यण्डजे च क्षीणपुण्ये तथा गतौ ॥ ५८२ ॥

सृणिश्चन्द्रेऽङ्कुशे वायौ, वृशो मूलक आर्द्रके ।

मत्स्यो मीनेऽथ षण्डस्तु भवेदकृतदारके ॥ ५८३ ॥

रज्जोपजीविनि नटो, भरटो भृतकेऽपि च ।

कुलाले

अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ॥ ४—१०५ ॥

पेत्वममृतेऽथात्यर्थे भृशमिष्यते ॥ ५८४ ॥

प्रभञ्जने स्यात् सरटश्चिन्तायां ध्यात्वमिष्यते ।

होबो यष्टरि, लनिस्तु व्रीहौ, कच्छस्तटे भवेत् ॥ ५८५ ॥

कुसेरुम्भोमेदेताः ॥ ४—१०६ ॥

कुसुम्भं हेमनि महारजने ना कमण्डलौ ।

कुसुमं स्त्रीरजोनेत्ररोगयोः फलपुष्पयोः ॥ ५८६ ॥

कुसीदं जीवने वृध्या क्लीवं त्रिषु कुसीदके ।

^१कुसिदमपि तद्वत्स्यात्, कुसितो नीवृति स्मृतः ॥ ५८७ ॥

सानसिर्वर्णसिपर्णसितण्डुलाङ्कुशचपालेखलपल्लवधिष्यशल्याः ॥

॥ ४—१०७ ॥

सानसिः काञ्चने प्रोक्तो, वर्णसिः सलिले भवेत् ।

धर्णसिलोकपाले स्यात्, पर्णसिर्वागृहेऽपि च ॥ ५८८ ॥

तण्डुलः स्याद्विडङ्गे च धान्यादिनिकरे पुमान् ।

अङ्कुशोऽस्त्री सृणौ, यूपकटे तु चपालवाक् ॥ ५८९ ॥

इल्वला तारकाभेदे^२ ना भेदे दैत्यमत्स्ययोः ।

पल्लवं त्वल्पसरसि, धिष्यं स्थानर्क्षसङ्गसु ॥ ५९० ॥

शक्तावस्त्री तु बह्वी स्यात्, शल्यं क्ष्वेडे च तोमरे ।

इषौ शङ्खौ त्वस्त्रियां स्यान्ना श्वाविन्मदनद्रुमे ॥ ५९१ ॥

मूङ्शक्यविभ्यः क्लृः ॥ ४—१०८ ॥

मूलं शिफाद्ययोर्मूलवित्तेऽन्तिक उदाहृतम् ।

शक्लः प्रियंवदेऽम्बुस्तु भवेत्साम्लो रसान्तरे ॥ ५९२ ॥

अम्ली चाङ्गेरिकायां स्यात्

1. कुसीत B. & T.

2. 'भेदे...स्वस्त्रियां' (593) is omitted in T.

माछाससिम्भ^१भ्यो यः ॥ ४—१०९ ॥

मायः पीताम्बरेऽसुरे ।

शाम्बर्या छद्मबुध्योः स्त्री, छाया सूर्यस्य योषिति ॥ ५९३ ॥

प्रतिबिम्बेऽनातपे च पालनोत्कोचदीप्तिषु ।

सच्छोभायां च पङ्क्तौ च, सस्यं गुणे फलेऽपि च ॥ ५९४ ॥

सस्यं वामे दक्षिणे च प्रतीपे चान्यवद्भवेत् ।

इतरस्मिन् भवेदन्यः, समस्या पूर्तिकाङ्क्षिणि ॥ ५९५ ॥

जनेर्यक् ॥ ४—११० ॥

जन्यं हट्टे^२ परीवादे सङ्गामे च नपुंसकम् ।

जन्या मातृवयस्यायां जन्यः स्याज्जनके पुमान् ॥ ५९६ ॥

त्रिषूत्पाद्यजनित्रोश्च नवोढाज्ञातिभृत्ययोः ।

वरस्त्रिग्वेऽथ भार्यायां जाया

अघ्नयादयश्च ॥ ४—१११ ॥

अघ्न्यस्तु प्रजापतौ ॥ ५९७ ॥

गवि स्यथ स्त्रियां कन्या कुमार्योषधिराशिषु ।

कन्ध्यस्त्वफलवृक्षादौ स्त्रियां स्यादप्रजस्त्रियाम् ॥ ५९८ ॥

सन्ध्या पितृप्रसूनद्योश्चिन्तामर्यादयोरपि ।

प्रतिज्ञायां च सन्धाने युगसन्धिप्रसूनयोः ॥ ५९९ ॥

कुड्यं भित्तावन्तराले मध्योऽहल्या मुनिस्त्रियाम् ।

स्नामदिपद्यतिपृशकिभ्यो वनि^३ ॥ ४—११२ ॥

स्नावा स्याद्रसिके मद्वा शिवे, पद्वा पथि स्मृतः ॥ ६०० ॥

अर्वा तुरङ्गमे पुंसि कुत्सिते वाच्यलिङ्गकः ।

पर्वं क्लीबं महे ग्रन्थौ प्रस्तावे लक्षणान्तरे ॥ ६०१ ॥

1. स omitted in Sid. and Perusūri,

2. हट्टे A.

दर्शप्रतिपदोः सन्धौ विषुवत्प्रभृतिष्वपि ।

शका हस्तिन्यथाङ्गुल्यां नदीमेखलयोरपि ॥ ६०२ ॥

छन्दोभेदे शकरी स्यात्

शीङ्कृशिरुहिजिक्षिसृष्टभ्यः क्वनिप् ॥ ४—११३ ॥

शीवा त्वजगरे भवेत् ।

गोधायां शीवरी कुश्वा क्रोष्टौ, रुहा महीरुहि ॥ ६०३ ॥

जित्वा जयिनि, वायौ तु क्षित्वा, सृत्वा प्रजापतौ ।

धृत्वा विष्णौ

ध्याप्योः सम्प्रसारणं च ॥ ४—११४ ॥

कर्मकरे धीवा, पीवाकृशे मतः ॥ ६०४ ॥

मत्स्याधान्यां धीवरी च, तरुण्यां पीवरी भवेत् ।

अदेर्धं च ॥ ४—११५ ॥

अध्वा मार्गे भवेत्

प्र ईरशदोस्तुट् च ॥ ४—११६ ॥

प्रेर्त्वा प्रशत्वा चापि सागरे ॥ ६०५ ॥

उभौ नद्यां स्त्रियां स्यातां प्रेर्त्वरी च प्रशत्वरी ।

सर्वधातुभ्य इन् ॥ ४—११७ ॥

पचिरमौ भवेत्, तुण्डिरुदरेऽथ वलिर्वली ॥ ६०६ ॥

तदेकदेशेऽथ वटिरुदरे, याजके यजिः ।

यतिः स्त्री पदविच्छेदे निकारयतिनोः पुमान् ॥ ३०७ ॥

काशिर्देशे, लताभेदे मल्लिः, पत्ताञ्जने मसिः ।

क्रीडायां केलिरुद्दिष्टा, हेलिः सूर्ये पुमान् भवेत् ॥ ६०८ ॥

कोटिः स्त्री धनुषोऽग्नेश्चौ सङ्ख्याभेदप्रकर्षयोः ।

बोधिः पुंसि समाधेश्च भेदे पिप्पलपादपे ॥ ६०९ ॥

नन्दिर्द्युताङ्ग आनन्दे स्त्रियां ना नन्दिकेश्वरे ।

कलिः स्त्री कलिकायां ना शूराज्योः कलहे युगे ॥ ६१० ॥

विपणिः पण्यवीथौ स्यात्, जटायां तु भवेज्जटिः ।

हृषिषिरुहिवृतिविदिलिदिकीर्तिभ्यश्च ॥ ४—११८ ॥

हरिश्चन्द्रार्कवाताश्वशुकभेकयमाहिषु ॥ ६११ ॥

कपौ सिंहे हरेऽजेंऽशौ शके लोकान्तरे पुमान् ।

पिङ्गे हरितवर्णे च वाच्यनिम्नो भवेदयम् ॥ ६१२ ॥

पेषिरिन्द्रायुधे प्रोक्तो, रोहिर्ब्रतिनि कीर्त्यते ।

वर्तिर्भेषजनिर्माणे नयनाङ्गनलेखयोः ॥ ६१३ ॥

गात्रानुलेपनीदीपदशादीपेषु योषिति ।

वेदिरङ्गलिमुद्रायां परिष्कृतभुवि स्त्रियाम् ॥ ६१४ ॥

ना पण्डितेऽथ छेदिः स्याच्छेदके वर्धकावपि ।

कीर्तिः प्रसादयशसोः विस्तारे कर्दमेऽपि च ॥ ६१५ ॥

इगुपधात् कित् ॥ ४—११९ ॥

ऋषिर्वेदे वसिष्ठादौ दीधितौ च पुमानयम् ।

शुचिर्भ्रीष्मामिशृङ्गारेष्वाषाढे शुद्धमन्त्रिणि ॥ ६१६ ॥

लिपिलिंविश्व वर्णानां विन्यासे कर्षणे कृषिः ।

तूलिः कूर्च्यौ, रुचिर्दीप्तौ

अमेः सम्प्रसारणं च ॥ ४—१२० ॥

भूमिर्भ्रमणशीलिनि ॥ ६१७ ॥

वायौ, अमिस्तु अमणे

क्रमितमिश्रतिस्तम्भामत इच्च ॥ ४—१२१ ॥

क्रिमिर्ना कृमिले खरे ।

लाक्षायां च, कृमिस्तद्वत्, तिमिः स्यान्मत्स्यभिद्यपि ॥ ६१८ ॥

शितिः पुमान् भूर्जतरौ त्रिषु स्यादसिते सिते ।

स्तिम्भिः सिम्भौ

मनेरुच ॥ ४—१२२ ॥

मुनिर्वज्जसेनवृक्षे जिने मुनौ ॥ ६१९ ॥

वर्णेर्वलिश्चाहिरण्ये ॥ ४—१२३ ॥

वर्लिर्दित्यप्रभेदे च करचामरदण्डयोः ।

उपहारे पुमान् स्त्री तु जरया श्लथचर्मणि ॥ ६२० ॥

गृहदारुप्रभेदे च जठरावयवेऽपि च ।

वर्णिः सुवर्णे

वसिषपियजिराजित्रजिसदिहनिवाशिवादिवारिभ्य इञ् ॥ ४—१२४ ॥

अथ भवेद्वासिश्छेदनवस्तुनि ॥ ६२१ ॥

वापिः स्यादुदकाधारे, याजिर्यष्टरि कीर्तितः ।

रेखापङ्क्तयोः स्त्रियां राजिर्वातालौ त्राजिरिण्यते ॥ ६२२ ॥

सादिस्तु सारथौ प्रोक्तो, निघातिर्लोहघातिनि ।

वाशिश्छेदनवस्त्वग्न्योः, वादिर्विदुषि वाचके ॥ ६२३ ॥

वारिर्वाग्माजवन्धन्योः स्त्री क्लीबेऽम्बुनि बालके^१ ।

वारी घटीभवन्धनोर्हारिः पथिकसन्ततौ ॥ ६२४ ॥

द्यूतादिभङ्गे स्त्रीलिङ्गस्तथा खाटिरसङ्गहे ।

किणे शवरथेऽपि स्यात्

नहो भश्च ॥ ४—१२५ ॥

नाभिस्तु क्षत्रिये पुमान् ॥ ६२५ ॥

चक्रमध्ये मुख्यनृपेऽथो प्राप्यवयवे द्वयोः ।

स्त्रियां कस्तूरिकायां स्यात्

कृषेवृद्धिश्छन्दसि ॥ ४—१२६ ॥

कार्षिच्छन्दसि पावके ॥ ६२६ ॥

1. द्विवरे बालकेऽम्बुनि B. & T. क्लीबेऽम्बुर्न बालके A.

श्रः शकुनौ ॥ ४—१२७ ॥

शारिर्नाक्षोपकरणे स्त्रियां शकुनिकान्तरे ।

युद्धार्थगजपर्याणे व्यवहारान्तरेऽपि च ॥ ६२७ ॥

शालिस्तु कल्मादौ च गन्धमार्जारके पुमान् ।

कृज उदीचां कारुषु ॥ ४—१२८ ॥

कारिः स्त्रियां क्रियायां स्याद्वाच्यलिङ्गस्तु शिल्पिनि ॥ ६२८ ॥

जनिघसिभ्यामिण् ॥ ४—१२९ ॥

जनिर्जनी च सधवावध्वोर्जनन ओषधौ ।

घासिर्भक्षे कृष्णवर्त्मनि

अज्यतिभ्यां च ॥ ४—१३० ॥

आजिर्युद्धे समावनौ ॥ ६२९ ॥

आतिर्गन्तरि वौ

पादे च ॥ ४—१३१ ॥

पङ्गे पदाजिः सपदातिकः ।

अशिपणाय्यो रुडायलुकौ च ॥ ४—१३२ ॥

राशिः स्यात्पुञ्जमेषाद्योः, करे पाणिः

वातेर्डिच्च ॥ ४—१३३ ॥

विरण्डजे ॥ ६३० ॥

प्रे हस्तेः कूपे ॥ ४—१३४ ॥

प्रहिः कूपे

नौ न्यो यलोपः पूर्वस्य च दीर्घः ॥ ४—१३५ ॥

अथ मूलस्वे वस्त्रग्रन्थौ च नीविवाक् ।

समाने ख्यः स चोदात्तः ॥ ४—१३६ ॥

सखा मित्रे सहाये

आङि श्रिहनिभ्यां ह्रस्वश्च ॥ ४—१३७ ॥

अश्रिः ^१कोणेऽहिर्वृत्रसर्पयोः ॥ ६३१ ॥

अच इः ॥ ४—१३८ ॥

रविः सूर्ये, पविर्वज्रे, कविर्वाल्मीकिशुक्रयोः ।

सूरौ काव्यकरे पुंसि स्याद्वल्लीने^२ तु योषिति ॥ ६३२ ॥

अरिः शत्रौ, तर्निर्नावि स्यादलिर्भ्रमरेऽपि च ।

खनिकष्यज्जयसिवसिवनिसनिध्वनिग्रन्थिचरिभ्यश्च ॥ ४—१३९ ॥

खनिः खानिध्याकरे स्यात्, कषिर्हिंसेऽथ गन्तरि ॥ ६३३ ॥

अज्जिः प्रोक्तस्तथा क्षेपणकेऽपि परिकीर्तितः^४ ।

असिः खड्गे, वसिर्वज्रे, वनिः पावकयाच्चयोः ॥ ६३४ ॥

सनिर्दानाध्येषणयोर्भक्तौ, शब्दे पुनर्ध्वनिः ।

ग्रन्थिर्ना पर्वणि, चरिश्चलिश्चापि भवेत्पशौ ॥ ६३५ ॥

वृतेश्छन्दसि ॥ ४—१४० ॥

भुजेः किञ्च ॥ ४—१४१ ॥

भुजिरभौ

कृगृशृपृकुटिभिदिछिदिभ्यश्च ॥ ४—१४२ ॥

किरिः कोले, गिरिर्ना नेत्ररुग्भिदि ।

अद्रौ गिरियके योषिद्दीर्णौ पूज्ये पुनलिषु ॥ ६३६ ॥

शिरिः शलभहन्त्रोः स्यात्, पुरी राज्ञि नदीपुरोः ।

कुटिः कुटी कुम्भदास्यां सुरायां चित्रगुच्छके ॥ ६३७ ॥

1. कोले B.

2. स्यात् खलीने T.

3. चलिभ्यश्च Sid

4. A reads “भ्रमरेऽलिरथाकरे । खनिः खानिः, कषिर्हिंसेऽथाज्जिः प्रेषणिकार्थकः ॥”

शालाशरीरयोर्वज्रे तु भिदिः, परशौ छिदिः ।
तित्तिरिः पक्षिभेदे स्यात्

कुठिकम्प्योर्नलोपश्च ॥ ४—१४३ ॥

कुठिः पर्वतवृक्षयोः ॥ ६३८ ॥

कुडिर्देहे, कपिर्ना स्यात् सिल्हके वानरे हरौ ।

सर्वधातुभ्यो मनिन् ॥ ४—१४४ ॥

कर्म व्याप्ये क्रियायां च पुंनपुंसकयोर्मितम् ॥ ६३९ ॥

चर्म कृतौ च फलके, भसिते भस्म, शर्म के ।

जन्मोत्पत्तौ, स्थाम बले, मायायां छद्म कीर्त्यते ॥ ६४० ॥

सुखमापि च सूत्रामा शक्रे, हेम तु काञ्चने ।

कफे श्लेष्मा बाष्प ऊष्मा, सन्दाने दाम पुंसि न ॥ ६४१ ॥

यूपस्याग्ने तर्भ भवेत्

बृहेर्नोऽच्च ॥ ४—१४५ ॥

ब्रह्मा विधे प्रजापतौ ।

ऋत्विग्योगभिदोस्तत्त्वतपोवेदेषु न द्वयोः ॥ ६४२ ॥

अशिशकिभ्यां छन्दसि ॥ ४—१४६ ॥

पाषाणेऽश्मा, वृष्णि शक्मा

हभृष्टृस्तृश्म्य इमनिच् ॥ ४—१४७ ॥

हरिमानेहसि स्मृतः ।

कुटुम्बे भरिमा, रूपे धरिमा, सरिमानिले ॥ ६४३ ॥

तल्पे तु स्तरिमा, सूतौ शरिमापि सवीमना ।

दीर्घमध्या अपीप्यन्ते पञ्चैते हरिमादयः ॥ ६४४ ॥

जनिमृड्भ्यामिमनिन् ॥ ४—१४८ ॥

जनिमा जन्मनि भवेत्, मृत्यौ तु मरिमा मतः^१ ।

वेजः सर्वत्र ॥ ४—१४९ ॥

वेमास्त्रियां वायदण्डे

नामन् सीमन् व्योमन् रोमन् लोमन् पाप्मन् ध्यामन्^२ ॥ ४—१५० ॥

संज्ञायां नाम कीर्त्यते ॥ ६४५ ॥

सीमसीमे स्त्रियां स्यातामवधौ, व्योम पुष्करे ।

गात्रकेशे रोम, लोम, पाप्मा स्यात् पुंसि किल्बिषे ॥ ६४६ ॥

परिमाणे तेजसि च ध्याम, यक्ष्मा क्षये मतः ।

यज्ञद्रव्ये च चन्द्रे च सोमा, होमापि चाहुतौ ॥ ६४७ ॥

धाम देहे गृहे रश्मौ स्थाने जन्मप्रभावयोः ।

मिथुने मनिः ॥ ४—१५१ ॥

सुशर्मा राजभेदे स्यात्, सुधर्मा क्षत्रिये मतः ॥ ६४८ ॥

सातिभ्यां मनिन्मनिणौ ॥ ४—१५२ ॥

साम क्लीबमुपायस्य भेदे वेदान्तरेऽपि च ।

आत्मा पुंसि स्वभावेऽपि प्रयत्नमनसोरपि ॥ ६४९ ॥

धृतावपि मनीषायां शरीरब्रह्मणोरपि ।

हनिमशिभ्यां सिकन् ॥ ४—१५३ ॥

हंसिका हंसयोषायां, भम्भराल्यां तु मक्षिका ॥ ६५० ॥

कोररन् ॥ ४—१५४ ॥

कवरः पाठके, केशविन्यासे कवरी मता ।

गिर उडच् ॥ ४—१५५ ॥

गरुडो वैन्तेये स्यात्

1. B. & T. add " शक्माया मरिमान्ताः स्युः शब्दाश्छन्दसि साधवः । "

2. धामन् Sid

इन्देः कमिन्नलोपश्च^१ ॥ ४—१५६ ॥

सन्निकृष्टे त्विदं लिपु ॥ ६५१ ॥

कायतेर्डिमिः ॥ ४—१५७ ॥

किं जिज्ञास्ये तथा क्षेपे

सर्वधातुभ्यः घृन् ॥ ५—१५८ ॥

वसने वस्त्रमस्त्रियाम् ।

अस्त्रं प्रहरणे चापे करवाले नपुंसकम् ॥ ६५२ ॥

श्रुतिस्मृतिपुराणेषु शास्त्रं न्यायादिषट्स्वपि ।

छत्रं स्यादातपत्वेऽस्त्री, पात्रं तीरद्वयान्तरे ॥ ६५३ ॥

योग्येऽमात्ये सुवादौ च, पात्र्यमत्ते त्रिषु स्मृता ।

पत्रं तु वाहने पर्णे स्यात्पक्षे शरपक्षिणोः ॥ ६५४ ॥

गन्त्री शकट्यां दंष्ट्रा तु दन्ते, राष्ट्रं तु नीवृत्ति ।

अस्त्रिजगमिनमिहनिविश्यशां वृद्धिश्च ॥ ४—१५९ ॥

भ्राष्ट्रोऽम्बरीषे, शकटे गान्त्रं, स्तोत्रे तु नान्तवाक् ॥ ६५५ ॥

हन्त्रं मृतौ, विष्टपे तु वैष्ट्रमाष्ट्रं विहायसि ।

दिवेर्द्युच्च ॥ ४—१६० ॥

द्यौत्वं उग्रोत्तिषि

उषिखनिभ्यां कित् ॥ ४—१६१ ॥

अथोष्टः स्यान्मये, खात्रं खनित्रके ॥ ६५६ ॥

जलाधारविशेषे च

सिविमुच्योष्टेरू च ॥ ३—१६२ ॥

सूत्रं तन्तुव्यवस्थयोः ।

भवेच्च सूचनाग्रन्थे, मूत्रं तु प्रस्रावे^१ भवेत् ॥ ६५७ ॥

अमिचिमिदिशसिभ्यः क्तः ॥ ४—१६३ ॥

अन्तं तूदरनाड्यां स्यात्, चित्रं कर्बुर अद्भुते ।
तद्युक्ते तु त्रिषु क्लीबे तिलकालेख्ययोर्भवेत् ॥ ६५८ ॥
चित्राखुपर्णीगोडुम्बासुभद्रादन्तिकासु च ।
मायायां सर्पनक्षत्रनदीभेदेषु च स्मृता ॥ ६५९ ॥
मित्रं सुहृदि सूर्ये ना, शस्त्रं लोहास्त्रयोर्भवेत् ।
छुरिकायां स्त्रियां

पुवो ह्रस्वश्च ॥ ४—१६४ ॥

पुत्रस्तनये

स्त्यायतेर्ङ् ॥ ४—१६५ ॥

स्त्री तु योषिति ॥ ६६० ॥

गुधृवीपचित्रचियमिसदिक्षदिभ्यस्तः ॥ ४—१६६ ॥

गोत्रा भूगव्ययोगोक्तः शैले, गोत्रं कुलाख्ययोः ।
सम्भावनीयबोधे च काननक्षेत्रवर्त्मसु^१ ॥ ६६१ ॥
धर्मं गृहे, लताभेदे वेत्रं, पक्त्वं, भवेत्पुनः ।
गार्हपत्ये, मुखे वक्त्वं, कर्मकाष्ठे तु यन्त्रवाक् ॥ ६६२ ॥
सत्रं यज्ञे सदादाने वनाच्छादनयोर्मिषे ।
क्षत्रं स्यात् क्षत्रिये

हुयामाश्रुभसिभ्यस्तन् ॥ ४—१६७ ॥

होतृं हविष्यृत्विति तु स्त्रियाम् ॥ ६६३ ॥

याता तु ^२यापनेऽपि स्याद्गमनोत्सवयोः स्त्रियाम् ।
मात्रा कर्णादिभूषायां वित्ते माने परिच्छदे ॥ ६६४ ॥

१. वर्त्मनि T.

२. यातनेऽपि B. & T.

अक्षरावयवे स्वल्पे मालं कात्स्न्यैवधारणे ।

श्रोत्रं कर्णे, तत्र भस्त्रा या स्याच्चर्मप्रसेविका ॥ ६६५ ॥

गमेरा च ॥ ४—१६८ ॥

स्तम्बेरमाग्रजङ्घादिविभागेऽङ्गे कलेबरे ।

गालं

दादिभ्यच्छन्दसि ॥ ४—१६९ ॥

दात्रं छिदाद्रव्ये, क्षेत्रं भूमिकलत्रयोः ॥ ६६६ ॥

केदारे च

भूवादिगृभ्यो णित्त्वं ॥ ४—१७० ॥

अथ भावितं लोकलय उदाहृतम् ।

वादितं तु भवेद्वाद्ये, स्याच्च गारित्रमोदने ॥ ६६७ ॥

चरेर्वृत्ते ॥ ४—१७१ ॥

चारितं वृत्ते

अशिन्नादिभ्य इत्तोत्रौ ॥ ४—१७२ ॥

अशिन्त्रं तु चरौ, याने वहित्रवाक् ।

मह्नां धरिष्यथ लोतं स्मृतं प्रहरणे तथा ॥ ६६८ ॥

वरुत्तं स्यात् प्रावरणे, वधितं मन्मथे मतम् ।

कटितं ^१चर्मभेदे स्यात्, लोतं चोरस्य लक्ष्मणि ॥ ६६९ ॥

अमेर्द्विषति चित् ॥ ४—१७३ ॥

शलावमित्रः

आः समिणनिकषिभ्याम् ॥ ४—१७४ ॥

समयां, निकषा, सविधेऽव्यये ।

दोषा रात्रौ, दिवारालौ, स्वधा स्यात् पितृतर्पणे ॥ ६७० ॥

चितेः कणः कश्च ॥ ४—१७५ ॥

चिक्कणं मसृणे

सूचेः सन् ॥ ४—१७६ ॥

सूक्ष्मं ^१कतकेऽध्यात्म इष्यते

वाच्यवत्स्वरूपे

पातेडुस्सुन् ॥ ४—१७७ ॥

पुमांस्तु पुरुषे मतः ॥ ६७१ ॥

रुचिभुजिभ्यां किष्यन् ॥ ४—१७८ ॥

रुचिष्यमिष्टे भुजिष्यः स्वतन्त्रे हस्तसूत्रके ।

दासे स्त्री गणिकादास्योः

वसेस्तिः ॥ ४—१७९ ॥

वस्तिर्नाभेरधो द्वयोः ॥ ६७२ ॥

निरुहेऽयो वस्तयः स्युर्वसनस्य दशासु च ।

अगस्तिः कुम्भयोर्नौ स्याद्वङ्गसेनतरौ पुमान् ॥ ६७३ ॥

शस्तिः स्याद्राजदण्डे च, यष्टिस्ताडनसाधने ।

पुलस्तिर्ऋषिभेदे स्यात्

सावसेः ॥ ४—१८० ॥

कल्याणे स्वस्ति चाव्ययम् ॥ ६७४ ॥

नौ तसेः ॥ ४—१८१ ॥

अङ्गुष्ठे सकनिष्ठे स्याद्विस्तृतिर्द्वादशाङ्गुले ।

पदिप्रतिभ्यां नित् ॥ ४—१८२ ॥

पतिः पदातौ, प्रथितिः प्रख्यातौ च भवेत्

दृणातेर्ह्रस्वश्च ॥ ४—१८३ ॥

दृतिः ॥ ६७५ ॥

मत्स्ये चर्मपुटे पुंसि

कृतृकृपिभ्यः कीटन् ॥ ४—१८४ ॥

किरीटो मुकुटेऽस्त्रियाम् ।

नपुंसके वेष्टनेऽथ शिरोवेष्टनलोभ्रयोः ॥ ६७६ ॥

तिरीटं ना कूलवृक्षे, कृपीटमुदरेप्सु च ।

कपीटमपि तद्वत् स्यात्

रुचिवचिकुचिकुटिभ्यः^१ कितच् ॥ ४—१८५ ॥

रुचितं मिष्ट इष्यते^२ ॥ ६७७ ॥

उचितं तु भवेन्यस्ते मिते ज्ञाते^३ समञ्जसे ।

कुचितं स्यात्परिमिते, कुटितं कुटिलेऽपि च ॥ ६७८ ॥

कुटिकुषिभ्यां कमलन् ॥ ४—१८६ ॥

कुङ्मलो मुकुले पुंसि न द्वयोर्नरकान्तरे ।

कुम्भलं छादने चाप्युत्कुले

कुषेर्लश्च ॥ ४—१८७ ॥

पापे तु कुल्ललम् ॥ ६७९ ॥

सर्वधातुभ्योऽमुन् ॥ ४—१८८ ॥

चेतः स्वान्ते, तडाके तु सरः, स्थूले सरस्यपि ।

पयः क्षीरे च नीरेऽथ सभायां पुंसि नो सदः ॥ ६८० ॥

वर्चो नपुंसकं रूपे विष्टायामपि तेजसि ।

पुंसि चन्द्रस्य तनये, तपो लोकान्तरेऽपि च ॥ ६८१ ॥

1. कुटि omitted in Sid.

2. मिष्टवस्तुनि T.

3. ज्ञाते A.

चान्द्रायणादौ धर्मे च पुमान् शिशिरमाघयोः ।

सहो बले ज्योतिषि च पुंसि हेमन्तमार्गयोः ॥ ६८२ ॥

तमो ध्वान्ते गुणे शोके क्लीबं वा ना विधुन्नुदे ।

रोदश्च रोदसी चापि दिवि भूमौ पृथक् पृथक् ॥ ६८३ ॥

सहप्रयोगेऽप्यनयो रोदस्यावपि रोदसी ।

वयः पक्षिणि बाल्यादौ यौवने च नपुंसकम् ॥ ६८४ ॥

महस्तेजस्युत्सवेऽनः शकटेऽत्रे च तत्स्थले ।

अयो लोहेऽथ माः मासि चन्द्रे च बहुह्रस्वनि ॥ ६८५ ॥

रपेरत एच्च ॥ ४—१८९ ॥

रेपोऽवद्ये

अशेर्देवने युट् च ॥ ४—१९० ॥

यशः कीर्तिं

उब्जेर्बले बलोपश्च ॥ ४—१९१ ॥

ओजो दीप्तिप्रकाशयोः ।

अवष्टम्भे बले च

श्वेः सम्प्रसारणां च ॥ ४—१९२ ॥

अथ मृतदेहे बले शवः ॥ ६८६ ॥

ऊधो गोस्तनविस्तारे

श्रयतेः स्वाङ्गे शिरः किञ्च ॥ ४—१९३ ॥

शिरः स्यान्मस्तकेऽपि च ।

अर्तेरुच्च ॥ ४—१९४ ॥

वक्षस्युरः

व्याधौ शुट् च ॥ ४—१९५ ॥

पायुरोगे त्वर्शो

उदके नुट् च ॥ ४—१९६ ॥

अर्णस्तु भवेज्जले ॥ ६८७

इण आगसि ॥ ४—१९७ ॥

एनः पापे भवेत्

रिचेर्धने घित् किच्च^१ ॥ ४—१९८ ॥

रेक्णो रेको, रिच्चश्च काञ्चने ।

चायतेरन्ने हस्वश्च ॥ ४—१९९ ॥

अन्ने चनश्चणो

वृड्शीड्भ्यां स्वरूपाङ्गयोः पुट् च ॥ ४—२०० ॥

रूपे वर्पो वर्षश्च कीर्तितौ ॥ ६८८ ॥

शेषः शेषश्च गुह्येऽण्डे

सुरीभ्यां तुट् च ॥ ४—२०१ ॥

स्रोतोऽब्बेगे तथेन्द्रिये ।

रेतः शुके पारदे च

पातेर्बले जुट् च ॥ ४—२०२ ॥

पाजः पाय उभे बले ॥ ६८९ ॥

उदके थुट् च ॥ ४—२०३ ॥

अन्ने च ॥ ४—२०४ ॥

पाथो जलान्नयोः

अदेर्नुम् धौ च ॥ ४—२०५ ॥

अन्धस्त्वन्ने

स्कन्देश्च स्वाङ्गे ॥ ४—२०६ ॥

स्कन्धोऽङ्गमिद्यपि ।

आपः कर्माख्यायां ह्रस्वो जुद् च वा¹ ॥ ४—२०७ ॥

यज्ञकर्मण्यपश्चाप्नो, जले त्वापः प्रकीर्तितम् ॥ ६९० ॥

रूपे जुद् च ॥ ४—२०८ ॥

अब्जो रूपे

उदके नुम्भौ च ॥ ४—२०९ ॥

जले त्वम्भो

नहेर्दिवि भश्च ॥ ४—२१० ॥

नभो व्योम्नि पुमान् घने ।

घ्राणश्रावणवर्षासु विस्तन्तौ पतद्गृहे ॥ ६९१ ॥

इण आगोऽपराधे च ॥ ४—२११ ॥

आगः पापेऽपराधे

अमेर्हुक् च ॥ ४—२१२ ॥

अंहः पापे

रमेश्च ॥ ४—२१३ ॥

रंहो भवेज्जवे ।

देशे ह च ॥ ४—२१४ ॥

रहस्तत्वे रते गुणे

अश्चयञ्जिथुजिभृजिम्यः कुश्च ॥ ४—२१५ ॥

अथाङ्गश्चिह्नशरीरयोः ॥ ६९२ ॥

अङ्गः पक्षिणि, योगस्तु समाधौ समयेऽपि च ।

भर्गस्तेजःप्रजापत्योः, ओको मन्दिर आश्रये ॥ ६९३ ॥

1. ह्रस्वो जुद् च वा taken as part of the explantion in
Sid. ह्रस्वजुद् च वा Ujj.

भूरज्जिभ्यां कित् ॥ ४—२१६ ॥

भुवोऽव्ययं चान्तरिक्षे, रजः क्लीबं गुणान्तरे ।

आर्तिवे च परागे च रेणुमात्रेऽपि दृश्यते ॥ ६९४ ॥

वसेर्णित् ॥ ४—२१७ ॥

वासो वस्त्रे भवेत्

चन्देगदेश्च छः ॥ ४—२१८ ॥

छन्दः स्वैराचाराभिलाषयोः^१ ।

पचिवचिभ्यां सुद् च ॥ ४—२१९ ॥

पक्षः पक्षे पत्रे च कत्सरार्धे छदावपि ॥ ६९५ ॥

वक्षस्तूरसि

वहिहाधाज्ञभ्यश्छन्दसि ॥ ४—२२० ॥

अथोक्षिण स्याद्वक्षा, हासाः कलानिधौ ।

धासास्तु पर्वते, वाहा हाया धाया क्रमादभी ॥ ६९६ ॥

बोढरि त्याजके धर्तरि^२

इण आसिः ॥ ४—२२१ ॥

अयाः स्यात्पावकेऽव्ययम् ।

मिथुनेऽसिः पूर्ववच्च सर्वम् ॥ ४—२२२ ॥

सुपयाः स्यात्संपिबति, सुस्रोताः संस्रवत्यपि ॥ ६९७ ॥

नञ्याहन^३ एह च ॥ ४—२२३ ॥

कालेऽनेहा भवेत्

विधाजो वेध च ॥ ४—२२४ ॥

वेधा बुधे विष्णौ प्रजापतौ ।

1. B. & T. add “ पद्यप्रभेदेऽपि तथादन्तमेनं प्रचक्षते । ”

2. B. & T. add: “ एते वेदे प्रकीर्तिताः । वक्षःप्रभृतयः शब्दाः ”

3. नञि इह Sid.

नुवो धुद् च ॥ ४—२२५ ॥

नोधा ऋषौ

गतिकारकयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम्^१ ॥ ४—२२६ ॥

चन्द्रे मो डित् ॥ ४—२२७ ॥

चन्द्रमास्तु भवेत्तुहिनदीधितौ ॥ ६९८ ॥

वयसि घाजः ॥ ४—२२८ ॥

वयोधास्तरुणे प्रोक्तः

पयसि च ॥ ४—२३९ ॥

पयोधा जलदेऽर्णवे^२ ।

पुरसि च ॥ ४—२३० ॥

पुरोहिते पुरोधाः स्यात्

पुरूरवाः ॥ ४—२३१ ॥

बुधपुत्रे पुरूरवाः ॥ ६९९ ॥

राजर्षिभेदे च भवेद् द्वयोः पुरूरवा अपि ।

चक्षेर्बहुलं शिञ्च ॥ ४—२३२ ॥

विचक्षाः स्यादुपाध्याये नृचक्षा राक्षसे मतः ॥ ७०० ॥

आख्याः प्रख्या अब्जयोनौ

उषः कित् ॥ ४—२३३ ॥

उषो मलयकल्ययोः ।

कर्णरन्ध्रे

दमेरुनसिः ॥ ४—२३४ ॥

दमूनास्तु दमुना आशुशुक्षणौ ॥ ७०१ ॥

१. कारकोपपदयोः प्रकृतिस्वरत्वं च । Sid.

२. जलदेऽम्बुधौ T.

अङ्गिराः^१ ॥४—२३५ ॥

अङ्गिरा ऋषिभेदे स्यात्

अप्सराः^२ ॥ —४—२३६ ॥

उर्वश्यादौ तथाप्सराः ।

विदिशुजिभ्यां विश्वे ॥ ४—२३७ ॥

वशेः कनसिः ॥ ४—२३८ ॥

विश्ववेदा, विश्वभोजा उशनामीन्द्रयोः कवौ ॥ ७०२

इत्युणादिकोशे ।

॥ चतुर्थपादीयनामसंग्रहः ॥

—:—

1. अङ्गतेरसिरिङागमश्च । Sid

2. सर्वेऽप्यर्वादिभिः Sid.

श्रीः

॥ अथ पञ्चमः पादः ॥

अदि भुवो इतच् ॥ ५—१ ॥

अद्भुतं स्मृतमाश्चर्ये

गुधेरूमः ॥ ५—२ ॥

गोधूमो व्रीहिभिद्यपि ।

ओषधौ नागरङ्गे

मसेरूमन् ॥ ५—३ ॥

अथ मसूरो व्रीहिवेश्ययोः ॥ ७०३ ॥

वा पुमान् स्यान्मसूरी तु पापरोगोपधानयोः ।

स्थः किञ्च ॥ ५—४ ॥

स्थूरः स्थिरे मनुष्ये च

पातेरति ॥ ५—५ ॥

पातिः^१ स्वामिनि कीर्त्यते ॥ ७०४

संपातिः पक्षिराजे स्यात्

वार्तेर्नित् ॥ ५—६ ॥

वातिरादित्यसोमयोः ।

अर्तेश्च ॥ ५—७ ॥

भवेदरतिरुद्वेगे

तृहेः ऋ हलोपश्च ॥ ५—८ ॥

तृणं शप्ते प्रकीर्तितम् ॥ ७०५ ॥

वृञ्छुटितनिताडिभ्य उलच् ॥ ५—९ ॥

वरुलो जातिभेदे स्यात्, लुटुलः पक्षिणि स्मृतः ।

तनुल्लु भवेत्सूक्ष्मे, ताडुलश्चौर इष्यते ॥ ७०६ ॥

दंसेष्टनौ न आत्^१ ॥ ५—१० ॥

दासः शूद्रे दानपात्रे भृत्यधीवरयोरपि ।

चेटिकायां तु दासी स्यात्,

दंशेश्च ॥ ५—११ ॥

द्वयोर्दाशोऽपि धीवरे ॥ ७०७

उदि चेडैसिः ॥ ५—१२ ॥

उच्चैर्महति

नौ दीर्घश्च ॥ ५—१३

नीचे स्यादमहत्यव्यये उभे ।

सौ रमः क्तो दमे पूर्वपदस्य च दीर्घः ॥ ५—१४ ॥

सूरतस्तूपशान्ते स्यात् कृपालौ चापि कीर्त्यते ॥ ७०८ ॥

पूडो यण्णक् ह्रस्वश्च ॥ ५—१५ ॥

पुण्य मनोज्ञेऽभिहितं तथा सुकृतधर्मयोः ।

संसेः शिः कुट् किच्च ॥ ५—१६ ॥

शिक्यं स्याद्रज्जुविकृतौ

अर्तेः क्युजुच्च^२ ॥ ५—१७ ॥

मेषे तूरण इष्यते ॥ ७०९ ॥

हिंसेरीरनीरचौ ॥ ५—१८ ॥

दुष्टे व्याघ्रे च हिंसीरः

१. न आ च Sid

२. क्युरुच्च Sid.

उदि दृणातेरलचौ^१ पूर्वपदान्त्यलोपश्च ॥ ५-१९ ॥

उदरं जठरे मतम् ।

डित् खनेष्टुट् चोदात्तः ॥ ५-२० ॥

मुखं निःसरणे वक्त्रे प्रारम्भोपाययोरपि ॥ ७१० ॥

सन्ध्यन्तरे नाटकादेः शब्देऽपि च नपुंसकम् ।

अमेः सन् ॥ ५-२१ ॥

अंसः स्कन्धे विभागे च

मुहेः खो मूर्च ॥ ५-२२ ॥

भवेन्मूर्खस्तु बालिशे ॥ ७११ ॥

नहेर्हलोपश्च ॥ ५-२३ ॥

नखः कररुहे षण्ठे^२ गन्धद्रव्ये नखं नखी ।

शीङो ह्रस्वश्च ॥ ५-२४ ॥

शिखा शाखा बर्हिचूडा लाङ्गलिक्यग्रमात्रके ॥ ७१२ ॥

चूडामात्रे शिफायां च ज्वालायां प्रपदेऽपि च ।

माङ ऊखो मय् च ॥ ५-२५ ॥

मयूखस्त्विट्किरणयोर्ज्वालायां

कलिगलिभ्यां फगस्योच्च ॥ ५-२६

अथ कुल्फवाक् ॥ ७१३ ॥

शरीरावयवे रोगे, पादग्रन्थौ तु गुल्फवाक् ।

स्पृशेः श्वण्शुनौ पृ च ॥ ५-२७ ॥

पार्श्व कक्षाधरे चक्रोपान्ते पर्शुगणेऽपि च ॥ ७१४ ॥

पर्शुः स्यादायुधे

1. रजलौ Sid.

2. षण्ठे A. & T.

अमनि श्रयतेर्दुन् ॥ ५—२८ ॥

अमश्च प्रभूतमुखरोमसु ।

अश्वाद्यश्च ॥ ५—२९ ॥

अश्च दृग्वारिणि

जनेष्टन् लोपश्च ॥ ५—३० ॥

जटा स्याल्लम्बकचमूलयोः ॥ ७१५ ॥

जटामांस्यां जटी प्लक्षे

अच् तस्य जङ्घ च ॥ ५—३१ ॥

जङ्घा तु प्रसृतार्थिका ।

हन्तेः शरीरावयवे द्वे च ॥ ५—३२ ॥

जघनं च स्त्रियाः श्रोणिपुरोभागे कटावपि ॥ ७१६ ॥

क्लिशेरन् लो लोपश्च ॥ ५—३३ ॥

केशः स्यात् पुंसि वरुणे ह्रीवरे कुन्तलेऽपि च ।

फलेरितजादेश्च पः ॥ ५—३४ ॥

पलितं शैलजे तापे केशपाके च कर्दमे ॥ ७१७ ॥

कृत्रादिभ्यः संज्ञायां वुन् ॥ ५—३५ ॥

करकस्तु पुमान् पक्षिविशेषे दाडिमेऽपि च ।

द्वयोर्मधोपले न स्त्री करङ्के च कमण्डलौ ॥ ७१८ ॥

कटको वलये सानौ, नरको निरयेऽसुरे ।

सरकोऽस्त्री शीघ्रपात्रे शीघ्रपानेक्षुशीघ्रनोः ॥ ७१९ ॥

ह्रीवेष्वरे, कोरकोऽस्त्री कक्कोलकमृणालयोः ।

कुड्मले^१ऽथापवरको भित्तिकल्पितभूतले ॥ ७२० ॥

चीकयतेराद्यन्तविपर्ययश्च ॥ ५—३६ ॥

कीचको दैत्यभिद्राताहतसखनवंशयोः ।

पचिमच्योरिच्च^१ ॥ ५—३७ ॥

पेचको गजलाङ्गूलमूलोपान्ते च कौशिके ॥ ७२१ ॥

मेचकस्तु मयूरस्य चन्द्रके श्यामले पुमान् ।

तद्युक्ते वाच्यवत् क्लीबं स्रोतोऽज्ञानान्धकारयोः ॥ ७२२ ॥

पुनपुंसकयोस्तु स्यादलकच्चूर्णकुन्तले ।

जनेरगृ च ॥ ५—३८ ॥

जठरो न स्त्रियां कुक्षौ बद्धकक्कटयोस्त्रिपु ॥ ७२३ ॥

वचिमनिभ्यां चिच्च ॥ ५—३९ ॥

वठरः कुक्कुटे वण्ठे, मठरो मुनिशौण्डयोः ।

ऊर्जि दृणातेरलचौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च ॥ ५—४० ॥

ऊर्दरो राक्षसे शूरे

कृदरादयश्च ॥ ५—४१ ॥

कूसूले कृदरो भवेत् ॥ ७२४ ॥

भवेच्च सृदरः सर्पे, सृदरो विलसत्यपि ।

हन्तेर्युन्नाद्यन्तयोर्धत्वतत्त्वे ॥ ५—४२ ॥

घतनो मारके

क्रमिगमिक्षमिभ्यस्तुन् वृद्धिश्च ॥ ५—४३ ॥

कान्तुर्विहगे, गान्तुरध्वगे ॥ ७२५ ॥

मूषके मशके क्षान्तुः

हर्यतेः कन्यन् हिर च ॥ ५—४४ ॥

हिरण्यं द्रव्यरेतसोः ।

स्वर्णे वराटे^१ मानस्य भेदेऽकुप्येऽक्षयेऽपि च ॥ ७२६ ॥

कृजः पासः ॥ ५—४५ ॥

कर्पासोऽपि च कार्पासः सस्यभिद्वल्वीजयोः ।

जनेस्तु रश्च ॥ ५—४६ ॥

योनौ हस्तिनि जर्तुः स्यात्

ऊर्णोतेर्डः ॥ ५—४७ ॥

ऊर्णा मेषादिलोमनि ॥ ७२७ ॥

भ्रूमध्यावर्ते

दधातेर्यन्नुट् च ॥ ५—४८ ॥

धान्यं तु धान्याके व्रीहिषु स्मृतम् ॥

जीर्यतेः क्रिन् रश्च वः ॥ ५—४९ ॥

जित्रिः प्रकीर्तितो विज्ञैः समये विहगेऽपि च ॥ ७२८ ॥

मन्यतेर्यलोपो मश्चापतुट् चालः ॥ ५—५० ॥

ममापताले विषये

ऋजेः क्रीकन् ॥ ५—५१ ॥

ऋजीकस्त्विन्द्रधूमयोः ।

तनोतेर्डउः सन्वच्च ॥ ५—५२ ॥

तितउस्त्वल्लियां छत्रे चालन्यामपि च स्मृतः ॥ ७२९ ॥

अर्भकपृथुकपाकः वयसि ॥ ५—५३ ॥

अर्भकः कथितो बाले मूर्खेऽपि च कृशेऽपि च ।

पृथुकः पुंसि चिपिटे शिशौ स्यादभिधेयवत् ॥ ७३० ॥

पाकः शिशौ परिणतौ स्थाल्यादौ पचनेऽपि च ।

केशस्य जरसा शौक्ल्ये

अवद्यावमाधमार्चरेफाः कुत्सिते ॥ ५—५४ ॥

गर्ह्येऽवद्यावमाधमाः ॥ ७३१ ॥

अर्वा तुरङ्गमे पुंसि कुत्सिते वाच्यलिङ्गकः ।

रेफो रवर्णे पुंसि स्यात् कुत्सिते पुनरन्यवत् ॥ ७३२ ॥

लीङ्ग्रीङोर्ह्रस्वश्च पुट् तरौ श्लेषणकुत्सनयोः ॥ ५—५५ ॥

लिप्तं विषाक्ते भुक्ते च वाच्यवत्स्याद्विलेपिते ।

रिप् गर्ह्ये

किलशेरीच्चोपधायाः कन् लोपश्च लोनाम् च ॥ ५—५६ ॥

अथ कीनाशो यमे त्रिषु तु कर्षके ॥ ७३३ ॥

उपांशुघातिनि क्षुदे

अश्नोतेराशुकर्मणि वरट् च ॥ ५—५७ ॥

अधेश्वरो मन्मथे शिवे ।

नाधे स्वामिन्यन्यवत् स्यादुमायामीश्वरीश्वरा ॥ ७३४ ॥

हन्तेरन् घ च ॥ ५—५७ A¹ ॥

घरो गृहे

चतेरुन् ॥ ५—५८ ॥

अथ चत्वारः संख्यायां

प्राततेरन् ॥ ५—५९ ॥

प्रातरन्ययम् ।

कालभेदे

1. This Sūtra is taken from the *Daśapādi* (8—104) It is not found in the *Uṇādi* text followed by Ujj., S'vet., or Bhaṭṭoji.

अमेस्तुद् च ॥ ५—६० ॥

अथ मध्येऽन्तः

दहेर्गो लोपो दश्च नः ॥ ५—६१ ॥

व्याले सूर्यागयोर्नगः ॥ ७३५ ॥

सिचेः संज्ञायां हनुमौ कश्च ॥ ५—६२ ॥

सिंहः कण्ठीरवे राशौ सत्तमे चोत्तरः स्थितः ।

सिंही क्षुद्रावृहत्योः स्याद्वासके राहुमातरि ॥ ७३६ ॥

व्याडि घ्रातेश्च जातौ ॥ ५—६३ ॥

व्याघ्रः स्यात्पुंसि शार्दूले रक्तैरण्डकरज्जयोः ।

श्रेष्ठे नराद्युत्तरस्थः कण्टकार्या च योषिति ॥ ७३७ ॥

हन्तेरच् घुर च ॥ ५—६४ ॥

घोरो हरेऽन्यवद्भीमे

क्षमेरुपधालोपश्च ॥ ५—६५ ॥

क्ष्मा पृथिव्यां

तरतेर्ङिः ॥ ५—६६ ॥

अथ तयः ।

आद्ये बहुत्वे

ग्रहेरनिः ॥ ५—६७ ॥

ग्रहणिग्रहण्यौ तु र्गन्तरे ॥ ७३८ ॥

प्रथेरमच् ॥ ५—५४ ॥

आद्ये प्रधाने प्रथमः

चरेश्च ॥ ५—६९ ॥

चरमः पश्चिमेऽन्तिमे ।

मङ्गलम् ॥ ५—७० ॥

मङ्गला सितदूर्वायामुमायां पुंसि भूमिजे ॥ ७३९ ॥

नपुंसकं तु कल्याणे सेवार्थे रक्षणेऽपि च ॥

इत्युणादिकोशे निजविनोदाभिधे

वेदान्तिमहादेवविरचिते

पञ्चमः पादः ॥

॥ संपूर्णः ॥

—: * :—

GLOSSARIAL INDEX

OF WORDS IN THE UṆĀDIKOŚA WITH THEIR
DERIVATION AND MEANINGS

— o —

[The derivation is given within brackets immediately after each word; the Sanskrit numerals refer to the chapter and number of the Sūtra. The letter *c* is added when the word is found only in the commentary (of Ujjvaladatta). The Arabic numerals at the end refer to the number of the verse in the *Uṇādikōśa*. *m* *f* and *n* stand for the masculine, feminine and neuter genders respectively. Other abbreviations are *sing.* for singular, *pl.* for plural and *ind.* for indeclinable.]

अ

अंस (अम् + सन् ५ - २१)

m. the shoulder; a portion 711

अंहति (हन् + अतिः ४ - ६२)

f. a gift 542

अहस् (अम् + असुन् ४ - २१२)

n. sin 692

अंहिति same as अंहति

अंहि (अह् + क्रिन् ४ - ६६)

m. foot 546

अक्त (अक्त् + क्तः ३ - ८९)

m/f/n. determined 419

अक्ष (अश् + सः ३ - ६५)

m. knowledge; soul; cart; lawsuit, accounts (व्यवहारः आयव्ययादिन्यायः-
Mahendra in his commentary on Hemacandra's *Anekārtha-
saṅgraha*), string; *Rūdrākṣa*; *Indrākṣa* (?) (seeds of which rosaries
are made); a snake; Beleric Myrobalan (the seed of which
is used as a die in gambling); a wheel; a weight called *Kārṣa*;
n. blue vitriol; sochal salt; an organ of sense 396-7

अक्षर (अश् + सरन् ३ - ७०)

mn. letter, syllable. Mokṣa (final beatitude); *m.* the supreme spirit 401

अक्षि (अश् + क्सिः ३ - १५६)

n. eye 482

अक्ष्ण (अश् + कक्षः ३ - १७)

mfn. entire, whole 340

अगस्ति (अग = अस् + तिः ४ - १७९०)

m. the sage Agastya; the *Vaṅgasena* tree 673

अग्नि (अङ्ग + निः ४ - ५०)

m. fire; the *Citraka* plant (*Plumbago Zeylanica*) 531

अग्र (अङ्ग + रन् २ - २९)

ind. in front; above; *n.* a weight equal to a *pala*; support; multitude; the foremost point; *mfn.* much; important; first 228-9

अग्रेगू (अग्रे + गम् + डूः २ - ६९०)

m. an attendant 272

अध्न्य (अ + हन् + यक् ४ - १११)

m. Brahman; *f.* a cow 597-8

अङ्कति (अङ्ग + अतिः ४ - ६१)

m. the wind 542

अङ्कस् (अङ्ग + असुन् ४ - २१५)

n. a mark; the body 692

अङ्कुर (अङ्ग + उरच् १ - ३९)

m. the blood; hair; water; a sprout; a germin 42-3

अङ्कुश (अङ्ग + उशच् ४ - १०७)

mn. a goad 589

अङ्ग (अम् + गन् १ - १२२)

ind. a vocative particle; *n.* the body; a subdivision or part; an expedient; *m (pl.)* a particular country. *n (sing)* subordinate *mfn.* having divisions; that which is near 141-42

अङ्गस् (अङ्ग + असुन् ४ - २१५)

n. a bird 693

अङ्गार (अङ्ग + आरन् ३ - १३४)

mn. a fire-brand; the planet Mars 466-7

अङ्गिरस् (अङ्ग + असिः ४ - २३५)

m. name of a sage 702

अङ्गुलि (अङ्ग + उलि ४ - २)

m. finger; the tip of an elephant's trunk 489

अङ्घ्रि (अङ्घ + किन् ४ - ६६)

m. foot 546

अजिन (अज् + इनच् २ - ४९)

n. skin 257

अजिर (अज् + किरच् १ - ५४)

n. a court, a yard; the body; any object of sense; a frog; air, wind 58

अञ्चति same as अङ्कति

अञ्जलि (अञ्ज् + अलिच् ४ - २)

m. the open hand slightly hollowed and placed side by side; a measure equal to a Kudava (sufficient to fill both hands when placed side by side) 486

अङ्गि (अङ्ग + इः ४ - १३९)

mfn. one who goes; sender 634

अङ्गिष्ठ (अङ्ग + इष्ठच् ४ - २)

m. the sun 487

अङ्गिष्णु (अङ्ग + इष्णुच् ४ - २)

m. the sun 487

अणु (अण् + उः १ - ८)

m. a bit, a small part 12

अणु (अण् + उः १ - १०)

m. a variety of rice (Panicum Miliaceum) 13

अण्ड (अम् + ङः १ - ११३०)

mn. a testicle; an egg 123

अतस (अत् + असच् ३ - ११७)

m. soul; wind; *f.* flax, lin 444

अतिथि (अत् + इथिन् ४ - २)

m. name of Kuśa's son; *mfn.* a guest 488

अत्कः (अत् + कन् ३ - ४३)

m. a limb; traveller; nearness 370

अल (अत् + नः ३ - ६)

m. the sun ; the wind, air 328

अत्रि (अद् + त्रिन् ४ - ६८)

m. name of a sage 548

अत्रिन् (अद् + त्रिन् ४ - ६८८)

mfn. a devourer ; wicked 547

अदः (अद् + गन् १ - १२२)

m. a sacrificial cake (made of rice) 141

अद्भुत (अद् + भू + डुतच् ५ - १)

n. surprise, wonder 703

अघ्ननि (अद् + अनिः २ - १०६)

m. a horse ; the fire 308

अद्रि (अद् + क्रिन् ४-६५)

m. a mountain ; a tree : the sun 544

अधम (अव् + अमः ५ - ५४)

mfn. contemptible 731

अध्वन् (अद् + कनिप् ४-११५)

m. a road, path 605

अनस् (अन् + असुम् ४-१८८)

n. a cart ; cooked rice ; kitchen 685

अनिल (अन् + इलच् १-५५)

m. the wind, air 61

अनीक (अन् + ईकन् ४-१७)

mn. army ; battle 501

अनेहस् (न + हन् + असिः ४-२२३)

m. time 698

अन्त (अम् + तन् ३-८६)

mn. the natural form ; *m.* destruction ; *mfn.* near 415

अन्तर् (अम् + अरन् ५-६०)

ind. in the middle 735

अन्त (अम् + क्तः ४-१६३)

n. the entrails 658

अन्दू (अन्द् + कः १-९५)

f. a chain (of an elephant according to Amara) ; intelligence : a kind of ornament (chain worn on the ankle) 90

अन्धस् (अद् + असुन् ४-२०५)

n. cooked rice 690

अन्धु (अम् + कुः १-२८)

m. a well 28

अन्न (अन् + नः ३-१०)

n. cooked rice ; food 334

अन्य (अन् + यः ४-१०९८)

mf n. another 595

अपवरक (अप + वृ + वुन् ५-३५)

m. an inner apartment (having walls on all sides) 720

अपष्ठुः (अप + स्था + कुः १-२६)

m. a boy ; *mf n.* contrary ; left 25-26

अपस् (आप् + असुन् ४-२०७)

n. sacrificial act 690

अप्तुः (आप् + तुः १-७५)

m. the body 82

अमस् same as अपस्

अप्सरस् (अप + सृ + असिः ४-२३६)

f. a divine nymph (like Urvaśi) 702

अण्जस् (आप् + असुन् ४-२०८)

n. form, figure 691

अब्द (अव् + दः ४ - ९८)

m. a year ; the Mustā grass (Cyperus Rotundus) ; a cloud 575

अमत् (अम् + अतच् ३ - ११०)

m. death ; disease 437

अमति (अम् + अतिः ४-५९)

n. the moon ; the time 541

अमत्र (अम् + अलन् ३-१०५)

n. a vessel 432

अमनि (अम् + अनि २-१०३)

f. going 305

अमित्र (अम् + इत्रः ४-१७३)

m. an enemy 670

अभीवं (अम् + वन् १-१५४)

n. grief, sorrow ; sin 180

अम्बर (अम् + अरः ३-१३१८)

n. dress; the sky 463

अम्बरीष (अम् + ईषन् ४-२९)

n. battle; a frying pan; *m.* name of a king; name of a hell. (Jain); a colt; the sun; the hog-plum plant (Spondias Magnifera); remorse; a frying pan 512-13

अम्बु (अम् + क्लृः ४-१०८) same as अम्ल

अम्भस् (आप् + असुन् ४-२०९)

n. water 691

अम्ल (अम् + क्लृः ४-१०८)

m. sour taste; *f.* (-ī) wood sorrel (Oxalis Corniculata) 592-3

अयस् (इ + असुन् ४-१८८)

n. iron 685

अयास् (इ + आसिः ४-२२१)

ind. fire 697

अरणि (ऋ + अनिः २ १०३)

m. kindling fire by friction. *mf.* the piece of wood used for kindling fire 303

अरण्य (ऋ + अन्यः ३-१०२)

n. a forest 431

अरति (ऋ + अतिः accent on last syllable ४-६०)

m. anger 542

अरति (अरति (ऋ + अति accent on first syllable ५ ७)

f. anxiety 705

अरत्नि (see रत्नि)

n. cubit (measure from the elbow to the tip of the little finger) 485

अरर (ऋ + अरः ३-१३२)

n. a covering; the leaf of a door 464

अररु (ऋ + अरुः ४-७९)

m. a weapon; enemy 554

अरि (ऋ + इः ४-१३८)

m. an enemy 633

अरुण (ऋ + उनन् ३-६०)

mf. pale red; *m.* the sun; red colour of the morning or evening; name of the charioteer of the sun; *mf.* dumb, silent;

reddish brown, tawny; *m.* a kind of leprosy; *f. (ā).* *Atiṣā* plant (*Aconitum Ferox*). the *śyāmā* plant; the *Mañjiṣṭhā* plant (which yields the red and black berry used for the jeweller's weight); the *Triyā* plant (*Ipomoea Turpethum*) 387-8

अरुस् (ऋ + उसि: २-११८)

n. a wound 312

अरुष (ऋ + ऊषन् ४-७३)

m. the sun 550

अर्क (अर्च् + क: ३-४०)

m. the *Arka* plant (*Calotropis Gigantea*); crystal; the sun; copper; name of Indra 359

अर्चिस् (अर्च् + इसि: २-१०९)

f. flame 309

अर्जुन (अर्ज् + उनन् ३-५८, ५९)

m. the *Arjuna* tree; name of Pritha's son (third of the Pāṇḍava princes); the only son of his mother; god Subrahmanya a peacock; *mfn.* white; *n.* a particular disease of the eye; a kind of grass (substituted for the Soma plant); *f(-i).* cow; dawn the river Bāhudā; a procuress 385-6

अर्णस् (ऋ + असुन् ४-१९६)

n. water 687

अर्णसान (ऋ + असानच् २-८८)

m. Agni 293

अर्थ (ऋ + थन् २-४)

m. a request; object of senses; wealth; cause; thing; meaning of words; prevention; purpose 193-94

अर्पिस् (ऋ + इस् ४ २)

m. the heart 488

अर्म (ऋ + मन् ३-१५२)

m. a child; *mfn.* small 480

अर्मक (ऋ + कुन् ५-५३)

m. a boy; *mfn.* foolish; thin, slender 730

अर्म (ऋ + मन् १-१३९)

m. an eye disease 153

अर्थमन् (अर्थ + मा + कनिन् १-१५८)

m. the sun; one of the Manes 186

अर्वन् (ऋ + वनिप् ४-११२; ऋ + वन् ५-५४)

m. a horse ; *mfn.* low, inferior 60r, 732

अर्शस् (ऋ + असुन् ४-१९५)

n. piles 687

अर्शसान (ऋ + असानच् २-८८)

mfn. one who destroys the enemies ; Agni 292-93

अर्हन्त (अर्ह + श्च् ३-१२६ c)

m. Jina 456

अलक (अल् + तुन् ५-३५ c)

mn. curled hair 723

अलति (अल् + अतिः ४-६० c)

f. गृहमातृका (गीतमातृका ?) ६43

अलाबू (अ + लम् + ऊः १-८९)

f. the bottle gourd 88

अलि (ऋ + इः ४-१३८)

m. a bee 633

अलिन्द (अल् + किन्दच् ४-८५ c)

m. terrace before a house-door 563

अलीक (अल् + कीकन् ४-२५)

n. anything unpleasant ; heaven ; the forehead ; falsehood 508

अवगथ (अव + गा + थक् २-९)

mfn. one who has bathed early in the morning ; the morning libation of Soma 200-1

अवद्य (न + वद् + यत् ५-५४)

mfn. contemptible 731

अवनि (अव् + अनिः २-१०३)

f. the earth 306

अवन्ति (अव् + शित् ३-५० c)

f. name of a city (Ujjain) 37

अवन्ती (अव् + शित् ३-५० c)

f. name of a city [same as Ujjain] 377

अवभृथ (अव + भृ + कथन् २-३)

m. a kind of (supplementary) sacrifice ; end of a sacrifice 191

अवम (अव् + अमः ५-५४)

mfn. contemptible 731

अवस (अव् + असच् ३-११७)

m. a king; the sun 444

अविन (अव् + इनच् २-४७)

m. the Adhvaryu priest 256

अविष (अव् + टिषच् १-४६)

m. the ocean; a king. *f.* (-i) a river 47-48

अवी (अव् + ईः ३-१५८)

f. a woman in her courses 482

अवीचि (see वीचि)

m. name of a particular hell 550

अव्यथिष (अ + व्यथ् + टिषच् १-५०)

m. the sun; the ocean; *f.* (-i) the earth; the night 51

अशनि (अश् + अनिः २-१०३)

m.f. lightning; thunderbolt 305

अशित्र (अश् + इत्रः ४-१७२)

n. a kind of oblation 668

अशिर (अश् + किरच् १ - ५३)

m. fire; a demon; the sun 57

अश्मन् (अश् + मनिन् ४-१४६)

m. a stone 643

अश्र (अश् + रक् २-१३०)

n. tear 216

अश्रि (आ + श्रि + इण् ४-१३७)

f. corner, edge 631

अश्रु (अश् + रुट् ५-२९)

n. tear 715

अश्व (अश् + कन् १-१५१)

m. a particular kind of man (a kind of lover, horselike in strength); a horse 171

अष्टन् (अश् + कनिन् १-१५६०)

eight 184

अष्टका (अश् + तकन् ३-१४८)

f. a sacrifice offered to the Pitr̥s on the eighth day after full moon of the Hemanta and śisira months 478

असन (अस् + युच् २-७९०)

n. throwing; *m.* the jivaka plant 280

असि (अस् + इः ४-१३९)

m. a sword 634

असु (अस् + उः १-११)

m. (*pl.*) life 14-15

असुर (अस् + उरन् १-४३)

m. a demon 47

अस्त्र (अस् + ष्ट्रन् ४-१५८)

n. a weapon ; bow ; sword 652

अस्थि (अस् + विथिन् ३-१५४)

n. one of the constituent parts of the body, (bone) 481

असद् see अहम्

अस्र (अस् + रक् २-१३८)

n. blood 216

अहन् (न + हा + कनिन् १-१५७)

n. the day 184

अहम् (अस् + मदिक् १-१३८)

I (The individual) 152

अहल्या (अ + हल् + यक् ४-१११८)

f. name of the wife of a sage (Gautama) 600

अहि (आ + हन् + इण् ४-१३७)

m. name of the demon Vṛtra ; a snake 631

आ

आखनिक (आ + खन् + इकन् २-४६)

m. a rat, mouse ; a boar 254

आखु (आ + खन् + कुः १-३४)

m. a boar ; a rat, a mouse 32

आख्यास् (आ + चक्ष् + असिः ४-२३२)

m. Brahman, the Creator 701

आगस् (इ + असुन् ४-२११)

n. sin ; fault 692

आगामिन् (आ + गम् + इनिः ४-७)

mf n. coming (in the near future) 494

आचक्षुस् (आ + चक्ष् + उतिः २-१२२)

mf n. learned 315

आजि (अज् + इण् ४-१३०)

m. fight; even ground 629

आडम्बर (३-१३१८)

m. show of too much paraphernalia 464

आइ (अण् + ऊः १-८८)

f. something that floats on water (a raft?) 88

आति (अत् + इण् ४-१३०)

mfn. going; *m.* a bird 630

आतुर (अत् + उरच् १-४२)

mfn. ill 46

आत्मन् (अत् + मनिण् ४-१५२)

m. character; effort; mind; firmness; intellect; body; Brahman
649-50

आप (आप् + किप् २-५९)

f. pl. water 267

आपणिक (आ + पण् + इकन् २-४६)

m. a merchant, trader 253

आपतिक (आ + पत् + इकन् २-४६)

m. a falcon; *mfn.* coming from fate, accidental 253-54

आपनिक (आ + पन् + इकन् २-४६)

m. sapphire; a man of the Kirata tribe 253

आपस् (आप् + असुन् ४-२०७८)

n. water 690

आप्वन् (आप् + वन् १-१५४)

f. the throat; *m.* wind 180

आमय (अम् + कयन् ४-९९)

m. disease 579

आमलकी (आ + मल् + कुन् २-३३)

f. a kind of tree (Embic myrobalam) 246

आमिष (अम् + टिषच् १-४७)

m.n. an object of enjoyment; flesh, meat 49

आम्रि (अम् + रक् २-१६)

m. the mango tree; *n.* its fruit 217

आयु (इ + उण् १-२)

m. duration of life 4

आयुस् (इ + उतिः २-११९)

n. duration of life 314

आरु (ऋ + ऊः १-८७)

mfn. brown, tawny 87

आर्द्र (अर्द् + रक् २-१८)

f. one of the stars; *mfn.* wet; *n.* *hrivra* plant 218

आलु (ऋ + अण् १-५८)

n. edible matter, food; *f.* a pitcher; a kind of vegetable. (*Arum Campanulatum.*) 7

आवसथ (आ + वस् + अथः ३-११६)

m. a house 443

आशु (अश् + उण् १-१)

mfn. quick; speed; *m.* rice ripening quickly in the rainy season
2, 3

आशुशुक्षणि (आ + शुष् + सन् + अनिः २-१०४)

m. fire; wind 307

आष्ट्र (अश् + घृन् ४-१५९)

n. the sky 656

आसुर (अस् + उरन् १-४३)

(same as असुर)

m. a demon 47

इ

इक्षु (इष् + क्तुः ३-१५७)

m. the sugar-cane 482

इक्षुकुट्टक (इक्षु + कुट्ट + क्तुन् २-३३)

m. one whose occupation is the preparation of sugar 243

इदं (इन्द् + कमिन् ४-१५६)

mfn. (अयं, इयं, इदं) pronoun showing proximity, this 651

इध्म (इन्ध् + मक् १-१४४)

m. collection of firewood 164

इन (इ + नक् ३-२)

m. the sun; a king; lord, master 322

इन्दु (उन्द् + उः १-१३)

m. the moon 18

इन्द्र (इन्द्र + रन् २-२९)

m. Indra; soul; sun; one of the astrological yogas 228

इभ (इ + भन् ३-१५३)

m. an elephant 481

इरा (इ + रन् २-२९)

f. water; earth; speech; spirituous liquor 240

इरिण (ऋ + इनन् २-५२)

n. a desert; a barren place with saline soil 262

इल्वल (इल् + वल्च् ४-१०७)

f. name of stars [the five stars at the head of the constellation Mrgasiras—Orion] *m.* name of a Daitya (the brother of Vātāpi); a kind of fish 590

इषिर (इष् + किरच् १-५२)

m. food; fire 52

इषीका (इष् + ईकन् ४-२१)

f. the pointed upper portion of the plant Andropogon Muricatus; an arrow-head 506

इषु (इष् + उः १-१४)

mf. an arrow 18

इष्टका (इष् + तकन् ३-१४८)

f. a brick 478

इष्म (इष् + मक् १-१४४)

m. the god of love; the spring season 163

इष्व same as ईष्व 178

ई

ईरिण same as इरिण 262

ईर्म (ईर् + मक् १-१४४८)

n. a wound 168

ईश्वर (अश् + वरट् ५-५७)

m. god of love; god Śiva; husband; *mf.* master *f.* (-ā or -ī) goddess Pārvatī 734

ईष्म (इष् + मक् १-१४४)

same as इष्म 163

ईष्व (इष् + वन् १-१५६)

m. teacher 178

उ

उक्थं (वच् + थक् २ - ७)

n. the Sama Veda 198

उक्षन् (उक्ष् + कनिन् १ - १५८)

m. a bull 184

उग्र (उच् + रन् २ - २९)

m. son of a Sūdra woman and a Kṣatriya father; Śiva; *mfn.* powerful, violent; *f.* orris root; the prickly nightshade 234

उचित (वच् + कितच् ४ - १८५)

mfn. placed; measured, accurate; known; proper 678

उच्चैः = उद् चि + डैसिः ५ - १२)

ind. big, high 708

उज्जक (उज्झ् + कुन् २ - ३८)

m. a cloud; a *yogin* 249

उत्स (उन्द् + सः ३ - ६८)

m. a spring, a fountain 399

उदक (उन्द् + कुन् २ - ४०)

n. water 251

उदकधर (उदक + धृ + णि dropped २ - २३)

m. a cloud 221

उदर (उद् + दृ + अल् or अच् ५ - १९)

n. belly 710

उदरथि (उद् + ऋ + घथिन् ४ - ८८)

m. ocean 564

उदश्चित् (उद् + श्चि + क्त्वि २ - ५८८)

n. buttermilk mixed with an equal quantity of water 267

उद्गीथ (उद् + गै + थक् २ - १०)

m. a part (the second part) of the Sama Veda; the syllable 'Om' 201

उद्ग (उन्द् + रक् २ - १३)

m. an aquatic animal; ocean (सं + उद्ग—समुद्र) 208

उपहर (उप + हु + प्वरच् ३ - १८)

n. nearness; a solitary place; *m.* a chariot 322

उरण (ऋ + वृच् ५ - १७)

m. a ram 709

उरस् (ऋ + असुन् ४ - १९४)

n. the chest; 687

उरु (ऊर्ण् + कुः १ - ३२)

mfn. big, great 32

उलप (वल् + कपन् ३ - १४५)

n. a species of grass; *mn.* a spreading creeper 477

उल्क (वल् + ऊकः ४ - ४१)

m. an owl; Indra; name of a warrior in the Mahabharata war (son of Śakuni) 522

उल्का (उष् + कः ३ - ४२)

f. a fire brand 364

उल्व (उच् + वन् ४ - ९५)

m. the embryo; the womb 572

उल्मुक (उष् + मुकः ३ - ८४)

n. a fire-brand 412

उशनस् (वश् + कनसिः ४ - २३८)

m. Śukra 702

उशिज् (वश् + इजिः २ - ७२)

m. ghee; fire 273

उशीर (वश् + ईरन् ४ - ३१)

mn. the root of the plant *Andropogon Muricatus* 517

उषप (उष् + कपन् ३ - १४२)

m. the fire; the sun 474

उषस् (उष् + असिः ४ - २३३)

m. the Malaya mountain; dawn, morning; the cavity of the ear 701

उष्ट्र (उष् + घृन् ४ - १६१)

m. a camel 656

उष्ण (उष् + नक् ३ - २)

m. the hot season; *mfn.* clever; hot 323-24

उस्र (वस् + रक् २ - १३)

m. a bull; ray of light; *f.* (-a) a cow; the *Upacitra* plant 212

उह (वह् + रक् २ - १३)

m. a bull 212

ऊ

ऊधस् (वह् + असुन् ४ - १९२०)

m. the udder 687

ऊन (अव् + नक् ३ - २)

mfn. deficient 324

ऊम (अव् + मन् १ - १४३)

n. a town; *m.* one who satisfies, (a friend) 162

ऊरु (ऊर्ण् + कुः १ - ३१)

m. the thigh 31

ऊर्णा (ऊर्ण् + डः ५ - ४७)

f. wool; the circle of hair between the eyebrows 727-8

ऊर्दर (ऊर्ज् + दृ + अल् or अच् ५ - ४०)

m. a demon; *mfn.* brave, heroic 724

ऊर्मि (क्लृ + मिः ४ - ४४)

mj. wave; *Bhaṅga* ? (*Vicchiiti* according to Mahendra); manifestation; fold in a garment; perception; pain; speed 527

ऊष्मन् (उष् + मनिन् ४ - १४४)

m. steam 641

ऋ

ऋक्थ - same as रिक्थ १९९

ऋक्ष (ऋष् + सः ३ - ६७)

m. name of a mountain; bear; a species of ape; *Bignonia Indica*; *mfn.* one who is wounded (कृतवेधन) *n.* a star [lunar mansion]; 398-9

ऋक्षर (ऋष् + क्सरन् ३ - ७५)

n. a shower; *m.* a thorn; a priest 404

ऋच् (ऋच् + किप् २ - ५८०)

f. Rig Veda hymns 268

ऋच्छरा (ऋच्छ् + अरः ३ - १३१)

f. a courtesan 460

ऋजीक (ऋज् + कीमन् ५ - ५१)

m. Indra; smoke 729

ऋजीक (ऋज् + ईकन् ४ - २२)

mfn. affected or vitiated (उपहत) 506

ऋजीष (अर्ज् + ईषन् ४ - २८)

n. a boiler; the Soma plant after the juice has been pressed out
511-12

ऋजु (अर्ज् + कुः १ - २८)

mfn. straight 27

ऋज्र (ऋज् + रन् २ - २९)

mfn. going; *m.* leader 227

ऋज्रसान (ऋज् + असानच् २ - ८७)

mfn. roaring; *m.* a cloud 291

ऋत (ऋ + तः ३ - ८९८)

n. gleaning, gathering; truth; water; *mfn.* shining; worshipped, respected 420

ऋतु (ऋ + तुः १ - ७२)

m. the menstrual discharge in women; splendour; the six seasons
78

ऋभुक्षन् (ऋभुक्ष् + इनिः ४ - १२८)

m. Indra 495

ऋषभ (ऋष् + अभच् ३ - १२३)

m. a kind of medicinal plant; the second of the seven notes in Indian music (represented as *Ri*); a bull; the auditory passage of the ear; the donkey's tail; best, most excellent (when used as the last member of a compound); *f.* (-ī) a woman with masculine peculiarities; cowitch (*Mucuna Pruritus*); the *Sirāla* plant; a widow 452-4

ऋषि (ऋष् + इन् ४ - ११९)

m. the Veda; a sage like *Vasiṣṭha*, a ray of light 616

ए

एक (इ + कन् ३ - ४३)

mfn. one; best, pre-eminent; single, alone; another (one of two or many); (It is in the singular number when it refers to the numeral) 365

एत (इ + तन् ३ - ८६)

mfn. variegated; coming 414

एतद् (ई + डित् १ - १३२)

Pronoun this 151-52

एतश् (इ + तश्न् ३ - १४९)

m. a Brahmin 479

एतशस् (इ + तशस्न् ३ - १४९)

m. a Brahmin 479

एधतु (एध् + चतुः १ - ७९)

m. a man 82-83

एनस् (इ + असुन् ४ - १९७)

n. sin 688

एव (इ + वन् १ - १५२)

mfn. going; *ind.* indeed [a word used to strengthen the idea expressed] 174

ओ

ओक (अक् + कक् ३ - ४१८)

m. an astrological house, a sign of the Zodiac 363

ओकस् (वक् + असुन् ४ - २१५८)

n. a house; refuge 693

ओजस् (उब्ज + असुन् ४ - १९१)

n. light, splendour; manifestation; support; strength, power 686

ओतु (अक् + तुन् १ - ७०)

m.f. a cat 76

ओदन (उन्द् + युच् २ - ७७)

mn. cooked rice; *f.* Sida Cordifolia 276

ओम् (अक् + मन् १ - १४१)

ind. a particle of interrogation; of assent; showing anger; indicative of the *Paramātmān*; used at the beginning of a work etc. 161

ओष्ठ (उष् + थन् २ - ४)

m. the lip 192

क

कंस (कम् + सः ३ - ६२)

m. name of an Asura; *f.* drinking vessel; copper; copper vessel; a metal; a particular measure 312-3

ककन्द (कन्द् + दः ४ - ९८८)

m. name of a king 577

ककवट (कक्व् + अटन् ४ - ८१)

mfn. hard 557

कक्ष (कष् + सः ३ - ६२)

f. the hem of the lower garment which is taken behind and tucked into the waistband; rivalry; *m.* the arm-pit; the marshy bank of a river; a creeper; grass; 393-4

कङ्कट (कङ्क् + अटन् ४ - ८१)

m. armour 555

कङ्कण (काय् + कङ्कणः ४ - २४)

n. a bracelet 507

कङ्कणीका (कण् यङ् लुक् + ईकन् ४ - १८)

f. a small bell 502

कचप (कच् + कपन् ३ - १४२)

n. leafy vegetables (or a vessel for vegetables) 475

कच्छ (कच् + शक् ४ - १०५)

m. the bank of a river 585

कच्छू (कष् + ऊः १ - ८६)

f. a kind of skin disease [scab] 87

कज्जार (कज्ज् + आरन् ३ - १३७)

m. the sun; a sage, hermit; Brahman; the belly; an elephant; a peacock; condiment (व्यञ्जन) 470

कञ्चूल (कञ्च् + ऊलच् ४ - ९०)

mn. a bodice [of women] 569

कटक (कट् + कुन् २ - ३३)

n. a bracelet; the ridge of a mountain 247

कटक (कट् + कुन् ५ - ३५)

m. a bracelet; ridge of a mountain 719

कटम् (कट् + मृ + क्तिप् २ - ५८)

mfn. assuming any shape at will. *m.* a worm 266-67

कटम्ब (कट् + अम्बच् ४ - ८२)

m. a kind of musical instrument 561

कटिप्र (कट् + इत्र ४ - १७२)

m. a kind of armour (for the hips) 669

कटीर (कट् + ईरन् ४ - ३०)

m. the loins; a cave 515

कटु (कट् + उः १ - ९)

f. name of a species of plant, *Trichosanthus Diocca*; (कटुरोहिणी); a creeper; a stripe, line; *n.* an improper action; *m.* the bitter taste; *mf n.* having a bitter taste; strong-scented; envious; sharp 12-13

कटोल (कट् + ओलच् १-६७)

mf n. pungent *m.* Kalinjaka (a plant ?) 73

कट्टर (कट् + प्वरच् ३ - १)

n. a condiment; buttermilk *mf n.* despised 321

कठाकु (कट् + काकुः ३ - ७७)

m. a kind of bird 405

कठिन (कट् + इनच् २ - ५०)

mf n. cruel; firm *n.* an earthen vessel for cooking; *f.* (-i) chalk; *f.* (-a) crystallized refined sugar 258

कटेर (कट् + एरक् १ - ५९)

m. a distressed man, a pauper 67

कठोर (कट् + ओरन् १ - ६५)

mf n. hard; cruel; full 70-71

कडल same as कलत्र 433

कडम्ब (कड् + अम्बच् ४ - ८२)

m. the point, end 561

कडार (गड् + आरन् ३ - १३५)

mf n. tawny 468

कणीचि (कण् + ईचिः ४ - ७०)

f. a cowherdess; a creeper with flowers; the *Guñja* plant (*Abrus Precatorius*); sound; a cart 549

कण्ठ (कण् + ठः १ - १०५)

n. the neck; immediate proximity; sound; the *madana* tree (*Vanguiera Spinosa*) 99

कण्डोल (कण्ड् + ओलच् १ - ६७)

m. a granary, store room; a *Caṇḍāla* 72-3

कण्व (कण् + कन् १ - १५१)

n. sin; *m.* name of a sage 172

कदम्ब (कद् + अम्बच् ४ - ८२)

n. multitude; *m.* a kind of tree (*Nauclea Cadamba*), white mustard 560

कदर (३ - १३१ ८)

m. a kind of *Mimosa* (*Vachellia Farnesiana*) 461

कदल (कन्द् + कलः १ - १०८ ८)

m. f. (-a) name the plant; *Pistia Stratiotes*; (-i) the plantain tree
f. (-i) a banner; a kind of deer; (-a) a lustful woman; *n.* the banana; plantain fruit 106-107

कद्रु (क् + रुः ४ - १०२)

m. a kind of colour (brown) 581

कनक (कन् + कुन् २ - ३३)

n. gold 246

कन्तु (कम् + तुः १ - ७३)

n. the god of love; the mind 79

(कम् + कुः १ - २८)

m. the god of love; a beautiful person 27

कन्द (कन् + दः ४ - ९८)

m. a kind of esculant root (*Amorphophallus Campanulatis*)

[The well-known meaning 'a bubious root' is omitted in the text] 576

कन्दर (कन्द् + अरः ३ - १३१ ८)

f. (-a) a mountain cave 462

कन्दु (क्कन्द् + डः १ - १५)

mf. an iron plate or pan; a comfortable place 18

कन्या (कम् + यक् ४ - १११)

f. a young girl; name of a plant (*Aloe Perfoliata*); one of the signs of the Zodiac (*Virgo*) 598

कपट (कम् + अटन् ४ - ८१)

m.n. illusion 557

कपाल (कम् + कालन् १ - ११७)

mn. the skull-bone; a piece of a pot etc.; assemblage 135

कपि (कम् + इः ४ - १४३)

m. olibanum; a monkey; *Viṣṇu* 639

कपिला (कम् + इलच् १ - ५६)

f. a kind of perfume (*renukā*); a species of the *śimsāpa* tree; a

kind of cow (brown); name of the female of the elephant
 Puṇḍarika; *mfn.* of a particular colour (brown, tawny); *n.* fire;
 Viṣṇu; name of a sage; a dog 63-64

कपीटं (कम् + कीटन् ४ - १८४) *Daśapādi* reading

same as कृपीट

कपोत (कप् + ओतच् १ - ६३)

m. a bird; a dove; a peacock 70

कपोल (कप् + ओल्च् १ - ६७)

m. the cheek 72

कफेल् (कफ + ला + कूः १ - ९५)

f. the śleṣmātaka tree (Cordia Latifolia) 92

कमठः (कम् + अठः १ - १०२)

m. a tortoise; *n.* a kind of vessel 97

कमर (कम् + अरः ३ - १३२)

m. a lover 465

कमल (कम् + कलः १ - १०६८)

mfn. pale red coloured; *n.* water; the sky; medicine; the lotus
 flower; *n.* a kind of deer; *f.* the Goddess Lakṣmī; a virtuous
 woman III

कम्बल (कम् + कलः १ - १०८)

m. name of the king of Nāgas; a blanket; a dewlap; a worm; upper
 garment; *n.* water 102

कम्बू (कम् + कूः १ - ९५)

f. one who takes away the wealth of others 93

करक (कृ + वुल् ५ - ३५)

m. a kind of bird; the pomegranate tree; hail; *mn.* a coconut shell
 used as a vessel; a water vessel 718

करट (कृ + अटन् ४ - ८१)

m. a man of low profession; a kind of funeral ceremony like that
 on the eleventh day after death; safflower; an elephant's
 temple; a crow; an atheist 555-6

करण्ड (कृ + अण्डन् १ - १२८)

m. a flower basket; a sword; a kind of duck; a bee-hive; a
 particular plant (*dalāḍhaka*) 146

करभ (कृ + अभच् ३ - १२२)

m. the portion from the wrist to the tip of the little finger; a
 camel; a young camel 450

करम्ब (कृ + अम्बच् ४ - ८२)

mf.n. mixed 559

करम्भ see करम्ब

m. a dish of parched grain mixed with curd 559

करीर (कृ + ईरन् ४ - ३०)

mn. the shoot of a bamboo; *m.* name of a tree (Capparis Aphylla, a thorny plant growing in deserts); a pot; *f.* (-ā) a cricket; the root of an elephant's tusk 514

करीष (कृ + ईषन् ४ - २६)

m. dried cowdung 510

करुण (कृ + उनन् ३ - ५३)

m. one of the Rasas (the pathetic sentiment); a kind of tree (Citrus Decumana); *f.* compassion 379

करेणु (कृ + एणुः २ - १)

f. a female elephant; *m.* an elephant 188

कर्क (कृ + कः ३ - ४०)

m. a white horse; mirror; pot; fire; crab (or the sign of the Zodiac Cancer) 357

कर्कट (कर्क + अटन् ४ - ८१)

m. a bird; name of a sign of the Zodiac (Cancer); [omits the well known meaning-crab] 558

कर्कन्धू (कर्क + धा + कूः १ - ९५)

f. the *badāri* tree (jube tree) 92

कर्करीका (कृ + ईकन् ४ - २०)

f. a water jar 505

कर्ण (कृ + नः ३ - १०)

m. son of Kunti; ear; a kind of bulbous plant (*suvarṇālu*) 331

कर्दम (कर्द् + अमः ४ - ८४)

m. mud; sin 562

कर्पट (कर्प् + अटन् ४ - ८१)

n. a beggar's bowl [According to Amara and others the word means 'dirty and ragged cloth'] 558

कर्पर (३ - १३१ ०)

n. an earthen bowl 463

कर्पास (कृ + पासः ५ - ४५)

m. a kind of tree Gossypium Herbaceum, the cotton tree 727

कर्पूर (कृप् + ऊरः ४ - ९०)

mn. camphor 565

कर्बुर (कर्ब + उरच् १ - ४२)

n. the gold; water; *m.* a Rakṣasa; *sin;* *f.* the trumpet flower
(*Bignonia Suaveolens*); *mfn.* of a variegated colour 45

कर्मन् (कृ + मनिन् ४ - १४४)

mn. the object (in grammar); action 639

कर्व (कृ + वः १ - १५५)

m. a mouse; god of love 181

कर्करी (कृ + प्वरच् २ - १२३)

f. Rakṣasa; a tiger 315

कर्षू (कृष् + ऊः १ - ८२)

m. a fire of dried cow-dung. *f.* a canal; a trench 84

कलत्त (गड् + अलन् ३ - १०६)

n. hip; wife 433

कलभ (कल् + अभच् ३ - १२२)

m. a young elephant 451

कलम (कल् + अमः ४ - ८४)

m. an instrument for writing; a kind of rice; a thief 562

कलम्ब (कल् + अम्बच् ४ - ८२ ८)

f. (-ī) a kind of pot-herb; *m.* the Kadamba tree; an arrow 560

कलापक (कला + पा + कुन् २ - ३३)

n. the eye of a peacock's tail (= *candraka*) 246

कलि (कल् + इन् ४ - ११७)

f. a bud; *m.* hero; fight; quarrel; name of a *yuga* (the last of the four *yugas*): (Also the *Bibhītaka* tree) 610

कलिल (कल् + इल्च् १ - ५५)

mfn. mixed with; impenetrable, dense 60

कलुष (कल् + उषच् ४ - ७५)

mfn. turbid; *n.* sin 552

कल्क (कल् + कः ३ - ४०)

m.n. the sediment deposited when ghee or oils are prepared;
hypocrisy; the tree *Terminalia Bellerica*; faeces; dirt; *sin;*
mfn. sinner 359-60

कलोल (कल् + ओल्च् १ - ६७ ८)

m. joy; big wave of water, surge 74

कवच (कु + अच ४ - २)

m. the Parsipal tree; armour; the medicinal *Parpata* plant 490

कवर (कु + अरन् ४ - १५४)

m. a lecturer; *f.* (-i) a braid of hair 651

कवल (क् + कलः १ - १०८ c)

m. a mouthful 115

कवस (कु + अस ४ - २)

m. an armour; a kind of prickly shrub 489

कवि (कु + इः ४ - १३८)

m. name of Valmiki; name of Śukra (Venus, the preceptor of the demons); learned man; a poet; *f.* the bit of a bridle 632

कशेरु same as कशेरू 89

कशेरू (क + शृ + ऊः १ - ९०)

m.n. a kind of grass with bulbuous root 89

कश्मल (कश् + कलः १ - १०८ c)

n. sin 105

कश्मीर (कश् + ईरन् ४ - ३२)

m. name of a country (Kashmir) 517

कस्तूरी (कस् + ऊरः ४ - ९०)

f. musk 566

कषि (कष् + इः ४ - १३९)

mfn. killing 633

कषीका (कष् + ईकन् ४ - १६)

f. a kind of bird 501

काक (का + कन् ३ - ४३)

m. a crow; a kind of tree; *mfn.* limping, lame; *m.* bathing by dipping the head only in water (after the manner of crows); a particular measure; name of a Dvipa or division of the world *f.* (-ā) the plant *Leea Hirta*; the *Kākoli* plant; the plant *Abrus Precatorius*; the *Raktika* plant; *Ficus Oppositifolia*; the plant *Solanum Indicum*; *n.* a kind of sexual intercourse; a multitude of crows 366-68

काकु (कक् + उण् १ - १ c)

f. a peculiar tone of the voice (caused by grief, fear etc.) 3

काणूक (काण् + ऊकण् + ४ - ३९)

m. a crow 521

काण्ड (कम् + डः १ - ११४)

nf. a pot; *mn.* a stick, staff; an arrow; water; vile, low (showing depreciation); opportunity; section, chapter; a kind of tree; a private place; collection of veins; the part of a tree from where branches proceed; a cluster 127-28

कादम्ब (कद् + अम्बच् ४ - ८३)

m. a kind of bird; (a kind of goose with grey wings) an arrow 561

कारि (कृ + इन् ४ - १२८)

f. action; *mfn.* an artist, artisan 628

कारु (कृ + उण् १ - १)

m. name of Viśvakarman, the architect of the gods; *mfn.* maker; artisan 1

कार्षक (कृष् + कुन् २ - ३९)

m. a farmer; peasant 250

कार्पास same as कर्पास 727

कार्षि (कृष् + इज् ४ - १२६)

m. fire 626

काशि (काश् + इन् ४ - ११७)

f. name of a city (modern Banaras); 608

काष्ठ (काश् + वथन् २ - २)

f. a quarter or region of the world; a place; the plant Curcuma (*haridrā*); a measure of time; excellence; *n.* wood, timber 190-91

कासार (कास् + आरन् ३ - १३९)

m. a pond 473

कासू (काश् + ऊः १ - ८७)

f. intellect; deformed words (*Vikalavāk*); disease; a kind of spear 87-88

किंवदन्ती (किं + वद् + शित् ३ - ५० ८)

f. a rumour 377

किंशारु (किं + शृ + गुण् १ - ४)

m. the beard of corn; arrow; heron 6

किकिदिवि same as किकीदिवि

किकिदीवि same as किकीदिवि

किकीदिवि (किकी + दिव् + बिन् ४ - ५६)

m. a bow; a tiger 539-540

किण्व (कण् + कन् १ - १५१ ०)

n. spirituous liquor; seed (used to produce fermentations); *sin* 173

किम् (कै + डिमि: ४ - १५७)

ind. a particle of interrogation; a particle expressing inferiority (when used in the beginning of compounds) 652

किरण (कृ + क्यु: २ - ८२)

m. a ray of light 283

किरि (कृ + इ: ४ - १४२)

m. a hog 636

किरीट (कृ + कीटन् ४ - १८४)

mn. a diadem, crown; *n.* a turban 677

किमीर (कृ + ईरन् ४ - ३० ०)

m. the orange tree; variegated colour; name of a Rākṣasa 517

किल्बिष (किल् + टिष्च् १ - ५१)

n. sin; disease; fault, guilt 52

किशोर (किं + शू + ओरन् १ - ६६)

m. a colt; the plant Benjamin (*Tailaṭarṇi*); a youth, the sun 71

किसल्य (किं + सल् + कयन् ४ - ९९ ०)

n. a sprout 579

कीकस (कक् + असच् ३ - ११७ ०)

n. a bone 449

कीचक (चीक् + वुन् ५ - ३६)

m. name of a demon; a hollow bamboo sounding when shaken by the wind 721

कीनाश (क्लिश् + कन् ५ - ५६)

m. Yama; *mfn.* cultivator of the soil; one who kills animals secretly; low, wicked 733

कीर्ति (कृत् + इन् ४ - ११८)

f. favour; fame; expansion; dirt 615

कुकुर (same as कुकुर) 47

कुक्कूल (कुक् + ऊलच् ४ - ९०)

n. a hole filled with stakes; *m.* fire made of chaff 568

कुक्कुर (कुक् + उरच् १ - ४२)

m. a dog 47

कुक्ष (कुष् + सः ३ - ६८)

m. the belly 400

कुक्षि (कुष् + विसः ३ - १५५)

m. the belly 481

कुचित (कुच् + कितच् ४ - १८५)

mfn. limited, small 678

कुटप (कुट् + कपन् ३ - १४२)

m. a measuring vessel 474

कुटुरु (कुट् + अरुः ४ - ८०)

m. a tent 554

कुटि (कुट् + इः ४ - १४२)

f. a harlot; spirituous liquor; a nosegay, bundle of various flowers
a hall; body 637-8

कुटित (कुट् + कितच् ४ - १८५)

mfn. crooked 678

कुटिल (कुट् + इल्च् १ - ५५)

mfn. cruel 62

कुटी same as कुटिः

कुट्मल (कुट् + कलः १ - १०८८)

n. hell; *m.* a bud 105

कुट्मल (कुट् + क्मलन् ४ - १८६)

m. a bud; *n.* name of a particular Bell 679

कुठि (कुठ् + इः ४ - १४३)

m. a mountain; a tree 638

कुठेर (कुठ् + एरक् १ - ५९)

m. a kind of Tulasi plant (पुणसि व ठिञ्जरकुठेरकौ Amara) 67

कुडि (कुड् + इः ४ - १४३८)

m. the body 639

कुड्मल same as कुट्मल

कुड्य (कु + डक् + यक् ४ - १११)

n. a wall 600

कुणप (कण् + कपन् ३ - १४३)

m. a corpse; bad smell 475

कुणाल (कण् + कालन् ३ - ७६)

m. name of a country 405

कुणिन्द (कुण् + किन्दच् ४ - ८५)

m. a sound 562

कुण्ड (कुण् + डः १ - ११४)

n. a hole on the ground for preserving the sacred fire; a particular measure; basin of water consecrated for some gods; *f* ;(-i) a water pot; *m.* son of a woman by a paramour while the husband is alive 126-27

कुण्डल (कुण्ड् + कलः १ - १०६ ०)

n. an earring; rope; bangle 113

कुण्डिन (कुण्ड + इन्च् २ - ५०)

n. name of a town; *m.* name of a sage 259

कुन्ती (कम् + शित् ३ - ५०२)

f. name of Pāṇḍu's wife; the plant *Boswellia Thurifera*; the *Guggulu* tree 376

कुन्द (कु + दः ४ - ९८)

mn. a kind of many flowered jasmine; olibanum (*cf.* मुकुन्दः कुन्दकुन्दरु Amara] a turner's lathe; one of the nine treasure's of Kubera 576

कुपिन्द same as कुविन्द

कुवेर (कुब् + एरक् १ - ६०)

m. the lord of Yakṣas 68

कुब्र (कुब् + रन् २ - २९)

n. a forest 236

कुमार (कम् + आरन् ३ - १३८)

m. a parrot; Subrahmaṇya; a prince who is the heir-apparent; a groom; boy; the tapia plant *n.* pure gold; *f.* (-i) the Goddess Pārvatī; the plant *Jasminum Sumbac*; name of a river; the plant *Aloe Indica*; the *aparājitā* plant (*Clitoria Ternatea*); a young girl; the division of the world called *Jambhudvīpa* 471-2

कुरङ्ग (कृ + अङ्गच् १ - १२०)

m. the deer 139

कुरर (कुव् + करन् ३ - १३३)

m. a kind of bird (osprey) 466

कुरीर (कृ + ईरन् ४ - ३३)

n. sexual intercourse 518

कुरु (कृ+कुरुः १ - २५)

m. the name of a king; cooked rice; *m. pl.* an inhabited country
(to the north west of India) 25

कुलाल (कुल्+कालन् १ - ११७)

m. the wild cock (Phasianus Gallus); a potter; *f.* a particular kind
of collyrium (a blue stone) 134

कुलीर (कृ+ईरन् ४ - ३४)

m. a crab 518

कुल्फ (कल्+फक् ५ - २६)

m. a limb (ankle); a disease 713-4

कुल्मल (कुष्+कमलन् ४ - १८७)

n. sin 679

कुविन्द (कुप्+किन्दच् ४ - ८६)

m. a weaver 563

कुशल (कुश्+कलः १ - १०८)

n. ability; virtue; happiness, welfare; *mfn.* clever 110

कुषाकु (कुष्+काकुः ३ - ७७)

m. sun; monkey; fire; weapon; *f.* female mouse 406

कुष्ठ (कुष्+क्थन् २ - २)

n. frangrance; lotus flower; a disease (leprosy) 189

कुप्लल (कुष्+कमलन् ४ - १८)

n. a leaf; *mfn.* full-blown 679

कुसित (कुस्+इतः ४ - १०६)

m. name of a country 587

कुसिद (कुस्+इदः ४ - १०६) same as कुसीद

कुसीद (कुस्+ईदः ४ - १०६)

n. profession of usury; *mfn.* a usurer 587

कुसुम्भ (कुस्+उम्भः ४ - १०६)

n. gold; safflower; *m.* water-pot 586

कुसुम (कुस्+उमः ४ - १०६)

n. the menstrual discharge; a particular disease of the eye; fruit;
flower 586

कुसूल (कुस्+ऊल् ४ - ९०)

m. granary 567

- कुहक (कुह् + कुन् २ - ३८)
m. a cheat, hypocrite 248
- कुहू (कुह् + ऊः १ - ८२ ०)
f. the new moon 86
- कूच (कु + चट् ४ - ९१)
f. (-i) a brush for painting; *m.* the female breast; elephant 570
- कूप (कु + पः ३ - २७)
m. a well; a post to which a boat is fastened; an earthen vessel;
 a hole, cave; a pit 346
- कुकवाकु (कुक + वच + जुण् १ - ६)
m. a peacock; a lizard; a cock 8
- कुच्छ (कृत् + रक् २ - २१)
n. misfortune, calamity; sin; a kind of religious penance like
sāntapana 219
- कृणु (कृ + क्तुः ३ - ३०)
mfn. doer 353
- कृतक (कृत् + कुन् २ - ३८)
mfn. false 249
- कृतिका (कृत् + तिकन् ३ - १४७)
f. one of the Nakṣatras or lunar mansions (the Pleides) 477
- कृत्तु (कृ + क्तुः ३ - ३०)
mfn. working well (a mechanic) 352
- कृत्स (कृत् + सः ३ - ६६)
n. water; sin; *m.* a snake 397-8
- कृत्स्न (कृत् + कस्नः ३ - १७)
n. the belly; water, *mfn.* all, whole 340
- कृदर (कृ + दृ + अल् ५ - ४१)
m. granary 724
- कृन्तल (कृत् + कत्रन् ३ - १०८)
n. plough; chip, cutting; encircling; forest 434
- कृपण (कृप् + क्युन् २ - ८० ०)
mfn. miserly 282
- कृपीट (कृप् + कीटन् ४ - १८४)
n. belly; water 677
- कृमि same as किमि

कृवि (कृ + किन् ४ - ५६)

m. a loom 538

कृशानु (कृश् + आनुक् ४ - २)

m. fire 490

कृषक (कृष् + कुन् २ - ३९)

m. a ploughshare *mf n.* a peasant 250

कृषाण (कृष् + आनच् २ - ९० ८)

m. a peasant; a worker 294

कृषि (कृष् + इन् ४ - ११९)

f. agriculture 617

कृषिक (कृष् + किकन् २ - ४१)

m. a ploughshare 251

कृष्ण (कृष् + नक् ३ - ४)

m. the crow; Arjuna; Viṣṇu (the celebrated incarnation of Viṣṇu); the sage Vyāsa; *f.* Draupadī; the indigo plant; the long pepper; vine; *mf n.* black; *n.* pepper; cloud 324-5

कृसर (कृ + सरन् ३ - ७३)

m. cooked rice mixed with sesamum 402

केतु (चाय् + तुः १ - ७४)

m. a ray of light; a banner; an enemy; name of a planet; a portent; sign, mark 81

केलि (केल् + इन् ४ - ११७)

play, sport 608

केवल (केव् + कल् १ - १०८ ८)

mf n. alone 115

केश (क्लिश् + अन् ५ - ३३)

m. Varuṇa; a kind of perfume (*hrivera*) ; the hair of the head; (for केशहस्त see under हस्त) 717

कोकिल (कुक् + इलच् १ - ५५)

m. a cuckoo 62-63

कोटि (कुट् + इन् ४ - ११७)

f. the edge of a bow; angle or corner; a number (a crore); excellence 609

कोमल (कौ + कल् १ - १०८ ८)

mf n. tender, soft; *n.* water 105

कोरक (कुर् + बुन् ५ - ३५)

m.n. a kind of perfume prepared from the *Kakkolaka* berries; the fibre of the lotus stalk; a bud 720

कोशल same as कोसल 106

कोष्ठ (कुष् + थन् २ - ४)

mfn. own; *m.* a granary, store room; an inner apartment; the inside of the stomach; *n.* stomach 192

कोसल (कुश + कलः १ - १०८०)

m. the name of a country 106

कतु (कृ + कतुः १ - ७८)

m. a sacrifice, name of a sage; idea, intention 82

क्रयिक (क्रि + इकन् २ - ४५)

m. a buyer 253

क्रान्तु (कम् + तुन् ५ - ४३)

m. a bird 725

क्रिमि (कम् + इन् ४ - १२१)

m. name of a disease, having worms (कृमिल); name of Ravana's brother Khara; lac. [The meaning 'worm' is omitted] 618

कुश्चन् (कुश् + कनिप् ४ - ११३)

m. a jackal 603

कूर (कृत् + रक् २ - २१)

m.f.n. hard; terrible; cruel 219

केणिः (की + निः ४ - ४८०)

f. purchasing 530

क्रेणी same as केणि 530

क्रोष्टु (कुश् + तुन् १ - ७०)

m. a jackal; a deceiver 78

क्लमथ (क्लम् + अथः ३ - ११३०)

mfn. tired 442

क्लेदन् (क्लिद् + कनिन् १ - १५८)

m. a plant; the moon 185

क्लेदु (क्लिद् + उः १ - ११)

m. the moon 16

क्षतृ (क्षद् + वृच् २ - ९४)

m. son of a Śūdra man and a Vaiśya woman; son of a Śūdra man

and a Kṣattriya woman; door-keeper; charioteer; son of a female slave; one who is appointed to impregnate an issueless widow; Brahman 296-98

क्षत्र (क्षद् + त्रः ४ - १६६)

n. the Kṣattriya caste 663

क्षान्तु (क्षम् + तुन् ५ - ४३)

m. a mouse, rat; mosquito 726

क्षित्वन् (क्षि + क्निप् ४ - ११३)

m. the wind 604

क्षिपणि (क्षिप् + अनिः २ - १०८)

f. throwing; a weapon 308

क्षिपणु (क्षिप् + चनुङ् ३ - ५२)

m. the wind 379

क्षिपण्यु (क्षिप् + कन्युच् ३ - ५१)

m. a weapon; time; the wind; the body; the spring season 378

क्षिप्र (क्षिप् + रक् २ - १३)

mfn. quick 206

क्षीर (घस् + ईरन् ४ - ३४)

n. milk; water 518

क्षुद्र (क्षुद् + रक् २ - १३)

mfn. mean, low; cruel; miserly; small; *f.* a crippled woman; a dancing girl; the plant *Solanum Jaquini*; a bee; the wood sorrel; a courtesan; a mischivous woman; a fly 206-207

क्षुधुन (क्षुध् + उनन् ३ - ५५)

m. name of a barbarous race 381

क्षुर (क्षुर् + रन् २ - २९)

m. a razor; barleria, *Asteracantha Longifolia* 230

क्षेत्र (क्षि + त्रन् ४ - १६९)

n. land; wife; a field 666-7

क्षेम (क्षि + मन् १ - १३९)

n. welfare 155

क्षोणि (क्षु + निः ४ - ४८०)

f. the earth 530

क्षोणी same as क्षोणि

क्षौम (क्षु + मन् १ - १३९)

mn. a room on the top of a house; wove silk; *n.* a fine garment prepared from bark; cloth made of jute; garment made of the common flax 156

क्ष्मा (क्षम् + अच् ५ - ६५)

f. the earth 738

ख

खजप (खज् + कपन् ३ - १४२)

n. water; clarified butter 475

खजाक (खज् + आकः ४ - १३)

m. a bird; *f.* (-a) a ladle; a courtesan 495-6

खट्वा (खट् + कन् १ - १५१)

f. a cot, a couch 173

खड्ग (खड् + ऊः १ - ८४)

f. a bier (the bed on which the corpse is carried to the pile) 86

खड्ग (खड् + गन् १ - १२३)

m. a rhinoceros; its horn; a special kind of Buddha; a sword
142-43

खड्ग same as खड्ग

खण्ड (खन् + डः १ - ११३)

mf. a piece, a portion; *m.* candied sugar; a kind of gem 120

खदिर (खद् + किरच् १ - ५४)

m. the moon; Acacia Catechu. *f.* a kind of vegetable 59-60

खनि (खन् + इः ४ - १३९)

m. a mine 633

खरु (खन् + कुः १ - ३७)

m. pride; a tooth; the god of love; Śiva; a horse; *mf/n.* harsh, cruel; foolish; white *f.* a girl who chooses her own husband 34-35

खर्जू (खर्ज् + ऊः १ - ८२)

f. a kind of skin disease (itching); the wild date tree; a kind of insect 85-86

खर्जूर (खर्ज् + ऊरः ४ - ९०)

n. silver; a kind of fruit (of the *Kharjūra* tree); *m.* a kind of insect; a kind of tree (*Phoenix Sylvestris*) 564

खलति (स्वल् + अतच् ३ - ११२)

mfn. baldheaded 440

खण्प (खन् + पः ३ - २८)

m. anger; violence 347

खाटि (खट् + इञ् ४ - १२४ ८)

f. caprice; childish desire; a scar; a bier for carrying corpse 625

खात्र (खन् + घृन् ४ - १६१)

n. a spade; a kind of pond 656-7

खानि same as खनिः

खिदिर (खिद् + किरच् १ - ५२)

m. the moon 53

खिद्र (खिद् + रक् २ - १३)

m. a disease; a pauper 210

खुर (खुर + रन् २ - २९)

m. a sort of perfume (कोलदल); hoof 231

ग

गगन (गम् + युच् २ - ७८)

n. the sky 276

गङ्गा (गम् + गन् १ - १२२)

f. the water on Śiva's head (the Ganges) 140

गङेर (गङ् + एरक् १ - ५९)

m. a cloud 68

गङोल (गङ् + ओल्च् १ - ६७)

m. raw sugar 72

गण्ड (गम् + डः १ - ११३)

m. a swordsman; name of an astrological Yoga; one of the characteristics of the *Vithi* type of play; a boil; a mark; a hero; the cheek; a bubble; joy; an ornament. 123-24

गण्डयन्त (गण्ड् + झच् ३ - १२८)

m. a cloud 458

गण्डु (गडि + उः १ - ७ ८)

m. a pillow 11

गण्डू (गडि + उः १ - ७ ८)

m. a pillow 11

गण्डूष (गण्ड् + ऊषन् ४ - ७८)

mf. water held in the hollowed palm of the hand (for rinsing the mouth); a mouthful of water; the elephant's trunk 553-4

गण्डोल (गण्ड् + ओल्च् १ - ६७)

m. raw sugar 72

गतिला (गम् + इल्च् १ - ५८)

f. a cane-reed 66

गदयित्नु (गद् + इत्नुच् ३ - २९)

m. Cupid; *mfu.* talkative; lustful 351

गन्तु (गम् + तुन् १ - ७०)

m. a traveller 76

गन्त्री (गम् + घ्न् ४ - १५८)

f. a cart 655

गभीर (गम् + भ + ईरन् ४ - ३५)

mfu. deep 518

गमथ (गम् + अथः ३ - ११३)

m. a traveller; a path 441

गमिन् (गम् + इनिः ४ - ६)

mfu. one who will be going 493

गम्भीर (गम् + भ + ईरन् ४ - ३५)

mfu. deep 518

गरुड (गृ + उडच् ४ - १५५)

m. the son of Vinata (a mythical bird) 651

गरुत् (गृ + उतिः १ - ९६)

m. a wing 93A

गुरुत् (गरुत् + मतुप्; त् does not change to न् since गरुत् is in the यवादि group)

[*m.* a bird] 93A

गर्ग (गृ + ग १ - १२७)

m. a sage 146

गर्त (गृ + तन् ३ - ८६)

m. part of the Trigarthā country in the north west of India; a hole or pit; the cavities of the loins 414

गर्दभ (गर्द् + अभच् ३ - १२२)

n the white water lily; *m.* a kind of perfume; *ass f.* (-ī) a kind of (cutaneous) disease; a kind of beetle 453

गर्भ (गृ + भन् ३ - १५२)

m. embryo; a child; the womb; one of the *Sandhis* in a drama; the thorny coat of the bread-fruit tree 480

गर्भुत् (गृ + उत्ति: १ - ९७)

f. gold; a creeper; a variety of grass 94

गर्व (गृ + व: १ - १५५)

m. pride 181

गर्वर (गृ + प्वरच् २ - १२३)

m. pride 315

गवय (गु + कयन् ४ - ९९ c)

m. a kind of deer (the Gayal) 579

गह्वर (गाह् + प्वरच् ३ - १)

n. a cave; hypocrisy; a bower; forest 320

गातु (गै + तु: १ - ७३)

mfn. angry; *m.* a cuckoo; a bee; a Gandharva; a singer 79-80

गात्र (गम् + त्रन् ४ - १६८)

n. the division like the forequarter of an elephant. a limb; the body 666

गाथा (गै + थन् २ - ४)

f. a verse, stanza; a metre of a language other than Sanskrit; a metre other than the Ārya 193

गान्तु (गम् + तुन् ५ - ४३)

mfn. a traveller 725

गान्त्र (गम् + ण् ४ - १५९)

n. a cart 655

गारित्र (गृ + णित् ४ - १७०)

n. cooked rice 667

गिरि (गृ + इ: ४ - १४२)

m. a particular disease of the eye; a mountain; a ball for playing with (गिरियक् *cf.* Mahendra गिरियको गिरिगुडः काष्ठादिमयम् क्रीडनकम् ।)
f. swallowing; *mfn.* venerable 636

गुड (गु + ड: १ - ११४)

m. a globe; ball; an elephant's trappings; lump sugar (first thickening of the sugar cane juice on boiling); *f.* euphorbia (*Snuhi*); a pill 129

गुडेर (गुड् + एरक् १ - ५९)

m. raw sugar 68

गुत्स (गुध् + सः ३ - ६८)

m. a cluster of flowers; shrub; a kind of pearl necklace; the *granthiparna* plant (a kind of perfume) 399

गुधेर (गुध् + एरक् १ - ६२)

mfn. protector 69

गुपिल (गुप् + इलच् १ - ५७)

m. a king 65

गुरु (गृ + कुः १ - २५)

m. father; Brahaspati; [also a teacher] 25

गुर्विण (गर्व् + इनन् २ - ५५)

m. a teacher 263

गुर्विणी (गर्व् + इनन् २ - ५५)

f. a pregnant woman 263

गुल्फ (गल् + फक् ५ - २६)

m. the ancle 714

गुहिल (गुह् + इलच् १ - ५७)

n a forest 65

गुहेर (गुह् + एरक् १ - ६२)

m. a smith 69

गूथ (गु + थक् २ - १२)

n. excrements 202

गृत्स (गृध् + सः ३ - ६९)

m. the god of love 400

गृधु (गृध् + कुः १ - २४)

m. the god of love 24

गृध्र (गृध् + क्रन् २ - २५)

mfn. greedy [*m.* a vulture] 224

गृह्याय्य (गृह् + आय्यः ३ - ९६)

m. the master of a house 429

गेष्णु (गै + इष्णुन् ३ - १६)

m. actor; singer 340

गो (गम् + डो: २ - ६८)

m. the sun; an ox; a ray of light; a kind of sacrifice; *f.* a quarter, a region; speech; the earth; the divine cow Kamadhenu; *mf.* heaven; thunderbolt; the ocean; the eye; an arrow; hair
270-71

गोत्र (गु + त्र: ४ - १६६)

f. the earth; a herd of kine (*cf.* Pāṇini 4-2.51) *m.* a mountain
n. family; name; knowledge of probabilities; a forest; a field
a path 661

गोधूम (गूध् + ऊम: ५ २)

m. a kind of grain (wheat); a medicinal plant; the orange tree 703

गोपीथ (गो + पा + थक् २ - ९)

m. place of pilgrimage; drinking of Soma juice 100

गौर (गृ + रन् २ - २९)

m. the moon; white mustard; *f.* (-ī) a girl who has not arrived at puberty; wife of Śiva; the yellow pigment *gorocana*; turmeric; *pingā* (a plant); the *Priyangu* plant; the earth; wife of Varuṇa; name of a river; *n.* the filament of a lotus; *mf.* yellow; pale red; white; pure. *f.* (-ī) a girl given in marriage at the age of eight to a learned and virtuous man; her son is *Gaura*
236-239

ग्रन्थि (ग्रन्थ् + इ: ४ - १३७)

m. a knot; joint 635

ग्रहणि (ग्रह् + अनि: ५ - ६७)

f. a kind of disease (dysentery) 738

ग्रहणी same as ग्रहणि 739

ग्राम (ग्रस् + मन् १ - १४२)

m. octave in music; a village; multitude (at the end of a compound)
संग्राम = fight 161-62

ग्रीवा (गृ + वन् १ - १५४)

f. the neck 180

ग्रीष्म (ग्रस् + मक् १ - १४९)

m. steam, vapour; one of the seasons (the hot season) 171

ग्लानि (ग्रा + नि: ४ - ५१)

f. fatigue 533

ग्लौ (ग्लै + डौ २ - ६५)

m. the moon 269

ग्लौकरोति (२ - ६६)

transforms into the moon 270

घ

घतन (हन् + युन् ५ - ४२)

mfn. killer 725

घर (हन् + अन् ५ - ५७ A)

m. a house 735

घर्म (वृ + मक् १ - १४८)

m. heat of the sun; the hot season; heat; perspiration 170

घासि (घस् + इण् ४ - १२९)

m. food; fire 629

घुण्ड (घुण् + डः १ - ११४)

m. a bee 128

वृणा (वृ + नः ३ - ६०)

f. compassion 328

वृणि (वृ + निः ४ - ५२)

m. ray of light; flame; wave 534

घृत (घृ + क्तः ३ - ८९)

n. clarified butter; water; *mfn.* shining 419

वृष्वि (वृष् + किन् ४ - ५६)

m. a boar; *mfn.* one who showers all desires 539

घोर (हन् + अच् ५ - ६४)

m. Śiva; *mfn.* terrible 378

च

चकोर (चक् + ओरन् १ - ६५)

m. a kind of bird (the Greek partridge) 71

चक्रधर (चक्र + धृ + णि dropped २ - २३)

m. Viṣṇu 220

चक्रु (कृ + कुः १ - २३०)

mfn. the maker 22

चक्षुस् (चक्ष् + उसि: २ - १२०)

n. the eye 314

चक्र (चक् + उरच् १ - ३९)

m. a tree; a chariot 42

चञ्चरीक (चर् + ईकन् ४ - २०)

n. a bee 504

चटुल (चट् + उलच् १ - ९८ ०)

mfn. beautiful 94 (also 'unsteady')

चणस् same as चनस्

चण्ड (चण् + ड: १ - ११३)

m. the tamarind tree; an attendant of Yama; a demon; *f* (-ī) the goddess Durgā; a hurtful woman; an angry woman; *f* (-ā) a kind of perfume; the *śaṅkhaḥpuṣpa* plant; *mfn.* extremely angry; violent 124-26

चण्डाल same as चाण्डाल

चण्डिला (चम् + इलच् १ - ५८)

f. name of a river 67

चतुर् (चत् + उरन् ५ - ५८)

pl. four 735

चतुर (चत् + उरच् १ - ३९)

mfn. clever 42

चत्वर (चत् + प्वरच् २ - १२३)

m. (also *n.*) a levelled ground; a quadrangle 317

चनस् (चाय् + अयुन् ४ - १९९)

n. food (cooked rice) 688

चन्दन (चन्द् + युच् २ - ७८ ०)

mn. sandal wood; *n.* the *Bhadrakālī* plant *m.* name of a monkey; *f*, (-ī) name of a river 279

चन्दिर (चन्द् + किरच् १ - ५२)

m. the moon; an elephant 54

चन्द्र (चन्द् + रक् २ - १३)

m. the moon 211

चन्द्रमस् (चन्द्र + मा + असि: ४ - २२७)

m. the moon 698

चपट (चप् + अटन् ४ - ८१)

m. same as चपेटा

चपल (चुप् + कलः १ - ११०)

m. quicksilver; a fish; a thief; a kind of stone, *f.* the goddess of prosperity; lightning; a courtesan; long pepper; *ind.* quickly;

mfn. quick moving 116-17

चपेटा (चप् + अटन् ४ - ८१)

f. palm of the hand (The word is used in the sense of a slap with the open hand) 559

चमर (चम् + अरः ३ - १३२)

n. a chowrie; *f.* a cluster of flowers; a kind of deer called the Yak (Bos grunniens) 465

चमस (चम् + असच् ३ - ११७)

mn. a vessel used at sacrifices for drinking Soma; *f.* a cake 444-5

चमू (चम् + ऊः १ - ८२)

f. an army 85

चमूरु (चम् + रुः ४ - १०२)

m. a kind of deer

चम्पा (चम् + पः ३ - २८)

f. name of a city 350

चरक (चर् + कुन् २ - ३३)

m. name of a sage (author of a work on medicine); one who is going 244

चरम (चर् + अमच् ५ - ६६)

mfn. last; hindmost 739

चरी (चर् + इः ४ - १३९)

m. an animal 635

चरु (चर् + उः)

m. a pot; an oblation 9

चर्मन् (चर् + मनिन् ४ - १४४)

n. hide, skin; a shield 640

चर्षणि (कृष् + अतिः २ - १०५)

m. people 307

चलि (चल् + इः ४ - १३९)

m. an animal 635

चषक (चष्+कुन् २ - ३३)

mn. a drinking vessel; spirituous liquor; a variety of spirituous liquor 244

चषाल (चष्+आल्च् ४ - १०७)

m. a ring on the sacrificial post 589

चाटु (चट्+जुण् १ - ३)

mn. pleasing discourse 5

चाण्डाल (चण्ड्+आल्च् १ - ११६)

m. a man of the lowest tribe 132

चात्वाल (चत्+वाल्च् १ - ११५)

m. a hole in the ground for preparing the sacrificial fire; the *darbha* grass 130

चारित (चर्+णित् ४ - १७१)

n. conduct, behaviour 668

चारु (चर्+जुण् १ - ३)

mfn. beautiful 5

चिकुर (चि+उरच् १ - ४२)

m. the hair of the head; a mountain 47 (Read the text as केशेऽचले च चिकुरः)

चिकण (चित्+कणः ४ - १७५)

mfn. smooth 671

चित् (चि+क्त् ४ - १६३)

mfn. variegated. *n.* a wonder. (*ind.* wonderfully) *mfn.* wonderful; *n.* the mark on the forehead; a picture, painting; *f.* (-a) the plant *Salvinia Cucullata*; a kind of cucumber; name of *Subhadra*; *Croton Polyandrum*; illusion; a kind of snake; one of the lunar mansions (14th); name of a river 658-9

चीर (चि+क्रन् २ - २६)

n. a kind of garment; lead; a kind of pearl necklace (गोस्तन *cf.* Mahendra; गोस्तनो हारमेदः); a crest; a line; *f.* (-i) a letter); a cricket 225-6

चीवर (चि+प्वरच् ३ - १)

n. the garment of religious monks 319

शुक्र (चक्+रक् २ - १४)

n. the tamarind tree; *f.* wood-sorrel; *m.* the *amla* tree; Sorrel

चुप्प (चुप् + प: ३ - २४)

mfn. one who goes slowly 345

चुव्र (चुम् + रन् २ - २२)

n. the face 230

चूर्णि (चर् + नि: ४ - ५२)

f. 100 *Kapardakas* (shell used as a coin; the *Mahābhāṣya* of Patañjali; a *Kapardaka* 536

चेतस् (चित् + असुन् ४ - १८८)

n. the mind 680

च्युप (च्यु + प: ३ - २४)

m. the face 345

च्यौल (च्यु + ल् ४ - १०४)

mfn. one who is going *m.* a bird; *mfn.* one whose good deeds are exhausted; *n.* going 582

छ

छमल (छो + कल: १ - ११२)

m. a goat; *n.* blue garment; *f.* the *Vṛddha dāraka* tree 118-19

छत (छद् + घृन् ४ - १५८)

mn. an umbrella 653

छत्वर (छद् + प्वरच् ३ - १)

m. a bower; a house 318

छदिस् (छद् + इसि: २ - १०९)

n. the roof 309

छद्मन् (छद् + मनिन् ४ - १४४)

n. deceit, fraud 640

छन्दस् (चन्द् + असुन् ४ - २१८)

n. acting according to one's own wish; desire; [the sacred Vedas; 'metre'] 695

छर्दिस् (छर्द् + इसि: २ - १०९)

n. a kind of disease 309

छल (छो + कल: १ - १०६ ०)

n. mistake; wickedness 114

छवि (छो + किन् ४ - ५६)

f. beauty; a ray of light 539

छाग (छो + गन् १ - १२३)

m. a goat 142

छागल same as छागल 118-9

छाया (छा + यः ४ - १०९)

f. name of the wife of the Sun; reflection; shadow, shade; protection; a bribe; lustre; beauty; multitude 593-4

छित्त्वर (छिद् + ष्वरच् ३ - १)

m. (also *n.*) an instrument for cutting (like the chisel) [*cf.*

Mahendra छेदनद्रव्यं वास्यादि] *mfn.* roguish; hostile 318

छिदक (छिद् + कुन् २ - ३९)

n. thunderbolt 249

छिदि (छिद् + इः ४ - १४२)

m. an axe 638

छिदिर (छिद् + किरच् १ - ५२)

m. a sword; an axe; fire; a rope 53

छिद्र (छिद् + रक् २ - १३)

n. a hole 211

छेदि (छिद् + इन् ४ - ११८)

mfn. one who cuts; *m.* a carpenter 615

छेमण्ड (छम् + अण्डन् १ - १२८ ८)

m. an orphan 149

ज

जगत् (गम् + अतिः २ - ८४)

m. the air, wind; *n.* the world; *mfn.* moving; *f.* (-i); the world, the earth; name of a particular metre; the people 288-89

जघन (हन् + अच् ५ - ३२)

n. loins; hips 716

जघ्नु (हन् + कुः १ - २३ ८)

mfn. killer; *m.* demon 23

जङ्घा (जन् + अच् ५ - ३१)

f. the shank 716

जटा (जन् + टन् ५ - ३०)

f. matted hair; root; the *jaṭāmanisī* plant; *f.* (-i), the waved-leaf fig tree (*Ficus Infectoria*) 715-16

जटि (जट्+इन् ४ - ११७)

f. matted hair 611

जठर (जन्+अरः ५ - ३८)

mn. the belly; *mf/n.* tied or fastened; hard 723

जतु (जन्+उः १ - १९)

n. lac 21

जत्रु (जन्+रुः ४ - १०२)

n. the collar bone 580

जनि (जन्+इण् ४ - १२९)

f. a woman with her husband alive; birth, a kind of fragrant plant 629

जनित्व (जन्+इत्वन् ४ - १०४)

m. dual. parents 581

जनिमन् (जन्+इमनिन् ४ - १४८)

m. birth 645

जनी same as जनि

जनुस् (जन्+उसिः २ - ११६)

n. birth 312

जन्तु (जन्+तुः १ - ७३)

m. any living being 79

जन्म (जन्+मक् १ - १४४ ८)

n. life, birth 168

जन्मन् (जन्+मनिन् ४ - १४४)

n. birth 640

जन्य (जन्+यक् ४ - ११०)

n. a market; accusation; fighting; *f.* the female friend of mother; *m.* father; *mf/n.* that which is produced; one who produces; *f.* relative of the newly married wife; *m.* servant of the newly married wife; *m.* the friend of a bride groom 596-7

जन्यु (जन्+युच् ३ - २०)

m. living being; fire; Brahman 343

जम्ब (जम्+बन् ४ - ९५)

m. mud 574

जम्बु same as जम्बू 92

जम्बू (जम् + कू: १ - ९५)

f. the Jambū tree (The rose apple tree) 92

जम्बूक (जम् + ऊक: ४ - ४१०)

m. a jackal; a low man; name of Varuṇa, the lord of the western quarters 524

जम्भल (जम्भ + कल: १ - १०८०)

m. a Buddhist deity 115

जयन्त (जि + शच् ३ - १२८)

m. name of the son of Śacī (and Indra) 459

जरठ (जू + अठ: १ - १०२०)

mfn. hard; yellowish white; old, worn out; cruel 97

जरन्त (जू + शच् ३ - १२६)

m. a buffalo 455

जरसान (जू + असानच् २ - ८६)

m. a man 290

जरायु (जर + इण् + जुण् १-४)

m. the womb 6

जरूथ (जू + ऊथन् २ - ६)

n. flesh; *m.* name of a demon 195

जर्ण (जू + न: ३ - १०)

mfn. old, decayed, *m.* moon 332

जर्जर (जर्ज् + अर: ३ - १३१०)

n. Blyxa Octandra; *Indra-dhvaja* festival

(*cf.* यत्न शान्त्यर्थं पार्थिवैरिन्द्रः पूज्यते इन्द्रद्वादश्यां स वासवध्वजः)

Mahendra); *mfn.* suffering from old age 460

जर्जर (जर्ज् + अर: ३ - १३१०)

same as जर्जर 461

जर्तु (जन् + तु: ५ - ४६)

m. the vulva; an elephant 727

जमुरि (जस् + उरिन् २ - ७४)

m. thunderbolt; *mfn.* tired; hungry 273

जहक (ह + कुन् २ - ३५)

m. time; *mfn.* one who abandons 248

जहु (हा + नु: ३ - ३६)

m. name of a sage; Viṣṇu 355

जागृवि (जागृ + क्तिन् ४ - ५४)

m. a king 537

जानु (जन् + जुण् १ - ३)

n. the knee 5

जामातृ (जा + मा + तृच् २ - ९६)

m. daughter's husband 301

जामिः (same as यामिः ४ - ४३ ०) 527

जाया (जन् + यक् ४ - ११०)

f. wife 597

जायु (जि + उण् १ - १)

m. medicine 1

जिगत्सु (गम् + क्तुः ३ - ३१)

mfn. going 353

जिगनु (गम् + क्तुः ३ - ३१)

mfn. going 353

जित्वन् (जि + क्तिप् ४ - ११३)

mfn. victorious 604

जिन (जि + नक् ३ - २)

m. an Arhat (chief saint of the Jainas); the Buddha; *mfn.* victorious 322-3

जित्रि (जृ + त्रिन् ५ - ४९)

m. time; a bird 728

जिह्म (हा + मन् १ - १४०)

n. the *tagara* tree; *mfn.* crooked; idle 160

जिह्वा (जि + वन् १ - १५४)

f. the tongue 179

जीमूत (जि + मूट् + क्तः ३ - ९१)

m. a hired labourer, servant; Indra, a mountain; proclaimer (cf. Mahendra षोषकः पुनः पुनरुच्चैः शब्दकर्ता); a cloud 423

जीर (जु + रक् २ - २४)

m. a horse; a particle or atom; a sword; cumin seed 223

जीर्वि (जृ + क्तिन् ४ - ५४)

f. axe (or animal ?) 537

जीवथ (जीव् + अथः ३ - ११३)

mfn. long-lived 441

जीवन्त (जीव् + झच् ३ - १२७)

m. medicine 456

जीवातु (जीव् + आतुः १ - ८०)

mn. food; life; life-giving drug 83

जुहुराण (हुर्छ् + आनच् २ - ९२)

m. the moon; *mfn.* crooked 295-96

जुह् (हु + क्क्प् २ - ६१)

f. a kind of wooden ladle 268

जू (जु + क्क्प् २ - ५८)

m. a horse; a bull; *f.* speed; the sky; female goblin; speech 267

जूर्णि (ज्वर् + निः ४ - ४८)

f. an illness (fever) 530

जैवातृक (जीव् + आतृकन् १ - ८१)

m. the moon; a doctor; *mfn.* a peasant; long-lived 84

जोषा (जुष् + सः ३ - ६२ ८)

f. woman 394

ज्यानि (ज्या + निः ४ - ४८)

f. a river; loss 530

ज्योतिस् (द्युत् + इसिन् २ - १११)

m. the fire; the sun; *n.* the eye; the star; the light 310

झ - ङ

झर्झर (झर्झ् + अरः ३ - १३१ ८)

m. the Kali-Yuga; a kind of drum; name of a river 461

झर्झरीक (झर्झ् + ईकन् ४ - २०)

n. the body 504

डमरु (डम् + ऋ + कुः १ - ३८ ८)

m. a kind of drum 40

डिण्डीर (हिण्ड् + ईरन् ४ - ३० ८)

m. the foam of the sea 516

त

तकिला (तक् + इल्च् १ - ५८)

f. a kind of herb 66

तक्क (तश्च + रक् २ - १३)

n. butter milk mixed with water (one-fourth being water) 204

तक्षक (तक्ष् + कृन् २ - ३३)

m. a carpenter 245

तक्षन् (तक्ष् + कनिन् १ - १५६)

m. a carpenter 182

तडाका (तड् + आकः ४ - १५ ८)

f. light 499

तडित् (तड् + इतिः १ - १००)

f. a lightning 96

तण्डुल (तण्ड् + उलच् ४ - १०७)

f. the *Vidanga* plant (a vermifuge); *m.* a heap of grain 589

तत (तन् + तन् ३ - ८८)

n. any stringed instrument like the *Vīṇā*; *m.* wind; *mfn.* spreading over; wide 418

तद् (तन् + डित् १ - १३१)

Pronoun that 151

तनय (तन् + कयन् ४ - ९९)

m. son; *f.* (-ā) daughter 578

तनु (तन् + उः १ - ७)

f. the body; the skin; *mfn.* little; rare; thin 10

तनुल (तन् + उलन् ५ - ९)

mfn. fine; thin 706

तनुस् (तन् + उसिः २ - ११८)

n. the body 313

तनू (तन् + ऊः १ - ८२)

f. the body 85

तन्तु (तन् + तुन् १ - ७०)

m. a thread 76

तन्त्री (तन्त् + ईः ३ - १५४)

f. string of musical instruments like the *Vīṇā*; dried sinew (used as string); a musical instrument 483

तन्दि (तन्द् + क्रिन् ४ - ६६)

f. sleep; fatigue; swoon 546

तन्यतु (तन् + यतुच् ४ - २)

m. the wind; night; a cloud; roaring; thunderbolt 486

तपस् (तप् + असुन् ४ - १८८)

n. name of one of the seven worlds; austerities like the *Cāndrāyana* fast, penance; *Dharma* (= 'the 9th house in astrology'—see Worterbuch and *M.W.*) *m.* the cold season; the Magha month 681-2

तपस (तप् + असच् ३ - ११७)

m. a bird; the moon 446

तपुस् (तप् + उप्तिः २ - ११८)

m. the sun; fire; enemy 314

तप्त (तप् + अतच् ३ - ११०)

mfn. thirsty 437

तमस् (तम् + असुन् ४ - १८८)

n. darkness; one of the three Guṇas; grief; *mn.* Rahu 683

तमस (तम् + असच् ३ - ११७)

m. darkness 445

तमाल (तम् + कालन् १ - ११७)

m. the *Tamāla* tree (with dark bark and white blossoms, *Xanthochymus pictorius*); the *Varuṇa* tree (*Crataeva Roxburghii*) a mark on the fore head; a sword 132

तरङ्ग (तृ + अङ्गच् १ - ११९)

m. a jumping motion (gallop) of a horse etc; cloth; wave 137

तरणि (तृ + अनिः २ - १०३)

m. the sun; *f.* a boat; turmeric 306

तरण्ड (तृ + अण्डन् १ - १२८८)

m. a boat, a raft; piece of wood etc. tied with a string to a hook (the float of a fasting line) 148

तरन्त (तृ + झच् ३ - १२८)

m. the ocean; *f.* (-ī) boat 457

तरल (तृ + कल् १ - १०८)

m. the central gem of a necklace *mfn.* moving 101-102

तरस (तृ + असच् ३ - ११७८)

n. flesh 449

तरसान (तृ + असानच् २ - ८६८)

m. a raft, a boat 291

तरि (तृ+इः ४ - १३८)

f. a boat 633

तरी (तृ+ईः ३ - १५८)

f. a boat; a vessel 482

तरीष (तृ+ईषन् ४ - २६)

m. ship; boat; one who crosses over (a competent person) 510-II

तरु (तृ+उः १ - ७)

m. a tree 9

तरुण (तृ+उनन् ३ - ५४)

n. the flower of *Trapa bispinosa*; *m.* *Ricinus Communis*; *mfn.* young 381

तर्कु (कृत्+उः १ - १७)

f. a kind of instrument (a spindle) 19

तर्दू (तृ+ऊः १ - ९१)

f. a wooden ladle 89

तर्मन् (तृ+मनिन् ४ - १४४)

n. the top of the sacrificial post 642

तर्ष (तृ+सः ३ - ६२)

m. a raft, a boat; thirst; desire to obtain 390

तल्लि (तल्+इनन् २ - ५४)

mfn. clear; small, little, thin; few 263

तल्लुन (तृ+उनन् ३ - ५४)

mfn. young 381

तल्प (तल्+पः ३ - २८)

n. a bed; an upper storey; wife 349

तविष (तव्+टिषच् १ - ४९)

m. a beautiful form, a boat; the ocean; an attempt; the heaven

f. तविषी a heavenly virgin; a river; the earth; strength 50

तसर (तन्+क्सरन् ३ - ७५)

m. a shuttle; a kind of thread 403

ताडुल (ताड्+उलन् ५ - ९)

m. a thief 706

तात (तन्+क्तः ३ - ९०)

m. deserving pity (a term of endearment showing sympathy and affection); father 421

तामरस (अम् + असच् ३ - ११७ ८)

n. a lotus 448

ताम्बूल (तम् + ऊलच् ४ - ९०)

n. the areca nut; *f.* (-ī) the betel plant 567

ताम्र (तम् + रक् २ - १६)

n. copper 217

तालु (तृ + जुण् १ - ५)

n. the palate 6

ताविष see तविष

m. gold; *f.* (-ī) the daughter of Indra 51

तिग्म (तिज् + मक् १ - १४५)

mfn. hot 169

तिजिल (तिज् + इलच् १ - ५७)

m. the moon 65

तितउ (तन् + डउः ५ - ५२)

mn. an umbrella; a sieve 729

तित्तिरि (तृ + इः ४ - १४२ ८)

m. a kind of bird 638

तिथ (तिज् + थक् २ - १२)

m. god of love; fire 202

तिन्तिडीक (तिम् + ईकन् ४ - २०)

m. a kind of tree (the tamarind tree) 504

तिमि (तम् + इन् ४ - १२१)

m. a kind of fish 618

तिमिर (तिम् + किरच् १ - ५२)

n. darkness; eye-disease 54

तिरीट (तृ + कीटन् ४ - १८४)

n. a kind of head-dress; the Lodhra plant (*Symplocos Racemosa*);

m. a tree on the banks of a river 676 7

तीक्ष्ण (तिज् + क्स्नः ३ - १८)

n. sea-salt; poison; iron, steel; battle; the tree *Bignonia suaveolens*;

m. *Yavāgraja* (an alkali prepared from the ashes of burnt green barley corns); *mfn.* sharp, hot; self-abandoning 341

तीर्थ (तृ + थक् २ - ७)

n. sacrifice; minister, counsellor; temple; teacher; *śāstra*; descent;

expediency; water sanctified by sages; vessel; a woman's courses 196-97

तीवर (तीरय + ष्वरच् ३ - १)

m. a hunter; ocean 319

तीव्र (तिज् + रन् २ - २९ ७)

f. black mustard; *ganḍadūrvā*; *Kaṣu rohīṇi*; *mfn.* very hot; excessive; sharp, pungent 241-42

तुण्डि (तुण्ड् + इन् ४ - ११७)

m. the belly 606

तुण्डिल (तुण्ड् + इलच् १ - ५५)

mfn. talkative 62

तुथ (तुद् + थक् २ - ७)

m. fire *mn.* collyrium (Blue vitriol used as eye ointment) *f.* the indigo plant; small cardamoms 197

तुन्द (तुद् + दः ४ - ९८)

n. big belly 576-7

तुषार (तुष् + आरन् ३ - १३९)

m. snow, roṣṭ 473

तुहिन (तुह् + इनन् २ - ५३)

n. frost, snow 263

तूर्णि (त्वर् + निः ४ - ५१)

m. *Māna*? (Others give 'mind' and 'speed' as its meanings) 534

तूलि (तूल् + इन् ४ - ११९)

f. a painter's brush 617

तूस्त (तुस् + तन् ३ - ८६ ७)

n. matted hair; sin; dust 417

तृण (तृह् + ऋः ५ - ८)

n. grass 705

तृप्त् (तृप् + अतिः २ - ८५)

m. an umbrella; the moon; one who is satisfied 289

तृपला (तृप् + कलः १ - १०६)

f. a creeper 99

तृप् (तृप् + रक् २ - १३)

m. cake of ground rice offered as an oblation in fire

n. misery; log; wood; ghee 207-08

तृफला (तृप्+कलः १ - १०६)

f. the three Myrobalans 99

तृष्णा (तृष्+नः ३ - १२)

f. thirst; desire to obtain 336

तोत्र (त्रा+उतः ४ - १७२)

n. a kind of weapon (a goad) 668

त्यद् (त्यज्+ङित् १ - १३१)

Pronoun that 151

तपु (त्रप्+उः)

n. tin; lead 14

त्रि (तृ+ङिः ५ - ६६)

pl. three 738

त्वच् (तन्+चिक् २ - ६४)

f. skin 269

त्वम् (युष्+मदिक् १ - १३४)

Pronoun (The person addressed) you 152

त्वष्टृ (त्विष्+तृच् २ - ९६)

m. a carpenter; the architect of the gods; a form of the sun god
300

त्सरु (त्सर+उः १ - ७)

m. the hilt or handle of a weapon (like the sword) 9

द

दंष्ट्रा (दंश्+ष्ट्रन् ४ - १५८)

f. tooth 655

दक्षाय (दक्ष्+आयः ३ - ९६)

m. a kite; a vulture 428

दक्षिण (दक्ष्+इनन् २ - ५१)

mfn. a straightforward; generous, noble; one who follows another's will; right (not left); belonging to the South; clever;
f. (-ā) a fee to the officiating priest in a sacrifice; the act of giving fees to the priest; the southern quarter 261-62

दण्ड (दम्+डः १ - ११३)

mf. a stick, staff; *m.* army; an attendant on the sun 119

दण्डधर (दण्ड + धृ + णि dropped २ - २३)

m. Yama 221

दद्रु same as दद्रू 90

दधिषाय्य (see दिधिषाय्य)

n. clarified butter 429

दन्त (दम् + तन् ३ - ८६)

m. tooth; arbour; peak of a mountain 415-6

दभ्र (दम्भ् + रक् २ - १३)

m. small, little; a pauper; a bull; the ocean 212

दमुनस् (दम् + उनसि: ४ - २३४)

m. the fire 701

दमूनस् same as दमुनस्

दरणि (दृ + अनि: २ - १०३ ८)

mfn. breaking; tearing 307

दरत् (दृ + अदि: १ - १२९)

f. fear; a precipice; a mountain 149

दरत (दृ + अतच् ३ - ११० ८)

mfn. courteous 438

दरसान (दृ + असानच् २ - ८६ ८)

mfn. tearing; cutting 290

दर्दरीक (दृ + ईकन् ४ - २०)

n. a musical instrument 503

दर्दुर (दृ + उरच् १ - ४१)

m. a cloud; a frog; a kind of musical instrument; a certain mountain *f.* the goddess Durga *n.* an assemblage of village 44

दद्रू same as दद्रू 90

दद्रु same as दद्रू 90

दद्रू (दरिद्र + ऊ: १ - ९२)

f. a variety of leprosy (herpes) 89

दर्भ (दृ + भ: ३ - १५१)

m. the Kuśa grass 479

दर्व (दृ + व: १ - १५५)

m. a Rākṣasa 181

दर्वि (दृ+वि: ३ - ८४)

n. a ladle 412

दर्वि (दृ+विन् ४ - ५३)

f. a ladle 537

दर्शत (दृश्+अतच् ३ - ११०)

m. the moon; the sun 435

दलप (दल्+कपन् २ - १४२)

m. a weapon 474

दलभ (दल्+भ: ३ - १५१)

m. name of an R̥ṣi; a wheel 479-80

[दल्मि (४ - ४७)

m. thunderbolt]

दशन (दंश्+कनिन् १ - १५८ ०)

pl. ten 187-88

दशेर (दंश्+एरक् १ - ५९)

mfn. mordaceous, killing 68

दस (दस्+मक् १ - १४४)

m. the fire; a sacrificer; *mfn.* beautiful; a thief, rogue 164

दस्यु (दस्+युच् ३ - २०)

m. a thief; enemy 342

दस (दस्+रक् २ - १३)

m. (*dual.*) The Ásvinī devas (the twin sons of Ásvini) who are the physicians of the gods; an ass; [used in R̥g Veda in the sense of 'beautiful' VI 69. 7]

दह (दह्+रक् २ - १३)

m. the fire 211

दाक (दा+क: ३ - ४०)

mfn. liberal 357

दात्र (दा+त्रन् ४ - १६९)

n. a kind of sickle 666

दात्व (दा+त्वन् ४ - १०४)

n. a sacrificial act; *m.* a giver 582

दानु (दा+नु: ३ - ३२)

mfn. liberal; valiant 354

दामन् (दा + मनिन्)

fn. a rope 641

दारु (दृ + जुण् १ - ३)

n. wood, timber 4

दारुण (दृ + उनन् ३ - ५३)

n. fear; *m.* the sentiment of *Bhayānaka*; *mfn.* terrible 380

दाश (दंश् + ट or टन् ५ - ११)

m. fisherman; *f* (-i) fisherwoman 707

दास (दंस् + ट or टन् ५ - १०)

m. Sūdra; one to whom gifts may be made; a servant; fisherman;
f. (-i) a female attendant 707

दिधिषाय (दिधि + सो + आय्यः ३ - ९७)

mfn. supporter 429

दिधिषू (दिधि + सो + कूः १ - ९५)

f. a twice married woman (a widow re-married) 93

दिन (दो + इनच् २ - ५००)

n. a day *mfn.* cut, divided 257

दिवस (दिच् + असच् ३ - १२१)

mn. a day 450

दिवा (दिच् + आः ४ - १७४ ८)

ind. by day 670

दीदिवि (दिच् + किन् ४ - ५५)

m. name of Bṛhaspati; heaven; food; *mn.* cooked rice; *mfn.* shining
533

दीन (दी + नक् ३ - २)

f. (-ā) the female of a mouse; *mfn.* timid; miserable 323

दीनार (दी + आरन् ३ - १४०)

m. a gold ornament (a gold coin used as an ornament) 473

दुकूल (दु + ऊलच् ४ - ९०)

n. fine cloth; linen cloth 569

दुष्ट (दुः + स्था + कुः १ - २६)

mfn. ill-behaved; *ind.* badly 26

दुहितृ (दुह् + वृच् २ - ९६)

f. a daughter 301

दूत (दु + क्तः ३ - ९०)

m. f. (-i) a messenger 421

दूरं (दुर् + रक् २ - २०)

mfn. far, remote 218

दृषीका (दृष् + ईकन् ४ - १६)

f. the rheum of the eyes 501

दृति (दृ + तिः ४ - १८३)

m. a fish; a leather bag 675-6

दम्बू same as दम्भू

f. a variety of serpent 93

दम्भू same as दम्भू 91

दृप्त (दृप् + रक् २ - १३)

mfn. strong 208

दम्भू (दम्भ् + कूः १ - ९५)

f. a story-teller; an author of a literary work; a tree; a serpent;
a monkey 91-92

दृशान (दृश् + आनच् २ - ९०)

m. the lord of the quarters; teacher; Brahmin 295

दृषद् (दृ + अदिः १ - १३०)

f. a grind stone; a rock, stone 150

देवट (देव् + अटन् ४ - ८१)

m. an artisan, an artist 555

देवयु (देव + या + कुः १ - ३८)

mfn. pious 38

देवर (देव् + अरः ३ - १३२)

m. husband's brother 465

देवल (देव् + कलः १ - १०८)

m. a man who subsists by attending on an idol and receiving its
offering 114

देविल (देव् + इल्च् १ - ५७)

m. a virtuous person 65

देवृ दिव् + ऋः २ - १००)

m. husband's brother 302

देष्णु (दा + इष्णुच् ३ - १६)

mfn. liberal; hard to be subdued 340

दोषा (दुष् + आः ४ - १७४ ८)

ind. at night 6,0

दोस् (दम् + डोसिः २ - ७०)

m. the arm 272

द्युवन् (द्यु + कनिन् १ - १५६)

m. the sun 183

द्यौ (द्युत् + डोः २ - ६८ ०)

f. the heaven; the sky 272

द्योतन (द्युत् + युच् २ - ७९ ०)

m. a lamp 281

द्यौत्र (दिक् + घ्न ४ - १६०)

n. light 656

द्रविण (द्रु + इन् २ - ५१)

n. wealth; gold; valour 260

द्रु (द्रु + कुः १ - ३८ ०)

m. a tree; the branch of a tree 34

द्रुहिण (द्रुह् + इन्च् २ - ५० ०)

m. Brahman 259

द्रू (द्रु + किप् २ - ५८)

n. gold 266

द्रोण (द्रु + नः ३ - १०)

m. a raven; husband of Kṛpī (Droṇācārya, the military preceptor of Kuru and Pāṇḍu princes); *mn.* a measure of capacity equal to one Āṇhaka; four Ādhakas; *f.* (-i) name of a country; a wooden bucket; a wooden baling vessel; a trough for holding grass to feed cattle; remaining (= *sthiti*) 333-34

द्रोणि (द्रु + निः ४ - ५१)

f. name of a country; a tub 533

द्वार् (द्वार् + किप् २ - ५८ ०)

f. a door, gate 268

धन (धा + क्युः २ - ८२)

n. wealth 284

धनु (धन् + उः १ - ७)

m. the tree *Buchanania Latifolia* (प्रियाल); one of the signs of the zodiac (*Sagittarius*); a bow 10

धनुस् (धन् + उसिः २ - ११८)

m. the *Priyāla* tree (*Buchanania Latifolia*); *mn.* one of the signs of the zodiac (*Sagittarius*); a bow; *mfn.* armed with a bow

धनु (धन् + ऊः १ - ८२)

f. a weapon 85

धन्व (धन् + वन् ४ - ९५)

n. a bow 574

धन्वन् (धन् + कनिन् १ - १५६)

n. land; a bow; *m.* a desert 183

धमक (ध्मा + कुन् २ - ३६)

m. a blacksmith 248

धमनी (धम् + अनिः २ - १०३)

f. vein, nerve; a sort of perfume 304-05

धरणि (धृ + अनि २ - १०३)

f. the earth 304

धरणी see धरणि 304.

धरित्री (धृ + इतः ४ - १७२)

f. the earth 668

धरिमन् (धृ + इमनिच् ४ - १४७)

m. form 643

धरीमन् (धृ + ईमनिच् ४ - १४७)

m. same as धरिमन्

धर्णसि (धृ + नुक् + असिः ४ - १०७—following Daśapādi Text)

m. lord of the quarters 588

धर्त (धृ + त्रः ४ - १६६)

n. a house 662

धर्म (धृ + मन् १ - १३९)

mn. customary observance; virtue; universal rule; rule; non-violence; an Upaniṣad; the essential quality; peculiarity; *Upamā* (simile); a sacrifice; *m.* Yama; a Soma-drinking god, a bow 154-55

धर्षणि (कृष् + अनिः २ - १०५)

mf. courtesan *m.* a bull 308

धवल (धाव् + कलः १ - १०८)

m. a bull; *mf.* white; beautiful; *f.* a cow 110

धवाणक (धू + आणकः ३ - ८३)

m. wind; air 410

धाक (धा + कः ३ - ४०)

m. a bull; a receptable 357

धाणक (धा + आणक ३ - ८३)

m. a part of a Dināra 412

धातु (धा + तुन् १ - ७०)

m. a sense organ; the element of word, or grammatical root; primitive matter (*mahā bhūta*); its properties; the secretions of the body like chyle, blood etc; mineral ore like red arsenic; the three humours like phlegm etc; red chalk; bone 76-77

धातृ (धा + तृच् २ - २५)

m. Brahman 299

धाना (धा + नः ३ - ६)

f. fried barley; coriander; a sprout 326

धान्य (धा + यत् ५ - ४८)

f. coriander seed; grain 728

धामन् (धा + मनिन् ४ - १५० ०)

n. the body; a house; a ray of light; a place; birth; power 648

धायस् (धा + असुन् ४ - २२० ०)

mfn. one who supports 696-7

धासस् (धा + असुन् ४ - २२०)

m. a mountain 696

धिषण (धृष् + क्युः २ - ८३)

m. Bṛhaspati, the teacher of gods; *f.* intelligence 285

धिष्ण्य (धृष् + ण्यः ४ - १०७)

n. a place; a star; a house; strength; *m.n.* the fire 590-1

धीन (धे + नः ३ - ११)

m. the ocean 335-6

धीर (धा + क्रन् २ - २५)

mfn. brave; gentle; intelligent, wise; *n.* saffron; *f.* a kind of medicinal plant (ध्रुवणतुल्या) 224

धीवन् (ध्या + कनिप् ४ - ११४)

m. an artisan; *f.* (धीवरी) a fisherman's wife 604-5

धीवर (धा + ष्वरच् ३ - १)

m. a fisherman 318

धीवरी see धीवन्

ध्रुवक (धू+कृन् २ - ३३)

m. one who takes away the foetus from the womb (गर्भमोचक) 245

ध्रुवन (धू+क्युन् २ - ८१)

m. the fire 282

ध्रुस्तूर (धू+ऊरः ४ - ९०)

m. thorn-apple 566

ध्रुक (धू+कन् ३ - ४७)

m. the wind, air; a rogue 374

धूम (धू+मक् १ - १४४)

m. the smoke 167

धूर्त (धुर्+तन् ३ - ८६)

mfn mischievous; *n.* black salt; *m.* the thorn apple 416-7

धूसर (धू+सरन् ३ - ७३)

mfn. grey; *m.* a camel; *f.* a Kinnari 402

धृत्वन् (धृ+कृन् ४ - ११३)

m. Viṣṇu 604

धृषु (धृष्+कुः १ - २४)

mfn. clever 24

धेन (धे+नः ३ - ११)

m. the ocean; a river; *f.* speech; name of a river 335

धेनु (धे+नुः ३ - ३४)

f. a milch cow 354

ध्यात्व (ध्या+त्वन् ४ - १०५)

n. thought 585

ध्यामन् (ध्या+मनिन् ४ - १५०)

n. measure; light 647

ध्रुव (ध्रु+कः २ - ६२ ०)

m. name of the son of Uttanapāda 269

ध्वनि (ध्वन्+इः ४ - १३९)

m. sound 635

नंशुक (नश्+णुकन् २ - ३१)

m. an atom; *mfn.* perishing 242

नक्षत्र (नक्ष्+अलन् ३ - १०५)

n. a star 432

नख (नह् + खः ५ - २३)

m. the nail of finger; an eunuch (*cf.* usage 'नखः सुखपराङ्मुखः ।' quoted by Mahendra); *n. f.* (-i) a perfume (Unguis odoratus) 712.

नग (दह् + गः ५ - ६१)

m. a snake; the sun; a mountain 735

नट (नम् + डटः ४ - १०४)

m. an actor 584

नदनु (नद् + चनुङ् ३ - ५२)

m. a cloud 379

ननन्ध (न + नन्द् + ऋन् २ - ९९)

f. husband's sister 302

ननान्ध (न + नन्द् + ऋन् २ - ९९)

f. husband's sister 302

नन्दन्त (नन्द् + झच् ३ - १२७)

m. a son 456

नन्दयन्त (नन्द् + झच् ३ - १२८)

mfn. delightful 459

नन्दि (नन्द् + इन् ४ - ११७)

f. a part of gambling (युताङ्ग); happiness; *m.* an attendant of Śiva (named Nandikeśvara) 610

नप्तृ (न + पत् + तृन् or तृच् २ - ९६)

m. son's son or daughter's son 299

नभस् (नह् + असुन् ४ - २१०)

n. sky; *m.* the cloud; nose; (*cf.* प्राणं नासिका Mahendra); the Śrāvaṇa month (July-August); the rainy season; thread of lotus fibre; a spitting pot 691

नभस (नम् + असच् ३ - ११७)

m. the sky 446

नभाक (न + भा + आकः ४ - १५०)

n. the sky 500

नमत (नम् + अतच् ३ - ११०)

mfn. bent; *m.* sound 437

नमस (नम् + असच् ३ - ११७)

mfn. favourable 445

नयन (नी + युच् २ - ७९ ८)

n. the eye 281

नरक (नृ + वुन् ५ - ३५)

m. hell; name of a demon 719

नल्लि (नल् + इनच् २ - ५०)

n. a lotus; *f.* (-ī) a place abounding in lotuses 257

नवन् (नु + कनिन् १ - १५८ ८)

pl. nine 187 88

नहुष (नह् + उषच् ४ - ७५)

m. name of a king; name of a serpent chief 552

नाकु (नम् + उः १ - १९)

m. an anthill 20

नान्त (नम् + घृन् ४ - १५९)

n. hymn of praise 655

नापित (न + आप् + तन् ३ - ८७)

m. a barber 418

नाभि (नह् + इञ् ४ - १२५)

m. a Kṣattriya; the nave of a wheel; a sovereign (Emperor); *mj.* the navel; *f.* musk 625-6

नामन् (म + मनिन् ४ - १५०)

n. name 645

नारङ्ग (नृ + अङ्गच् १ - १२१ ८)

m. twins; an animal; a libertine; an orange tree; the juice of the long pepper 140

निकषा (नि + कष् + आः ४ - १७४)

ind. near 670

निघण्टु (नि + घण्ट् + कुः १ - ३८ ८)

m. a collection of words (nouns) 40

निघाति (नि + हन् + इञ् ४ - १२४)

f. an iron club or hammer 623

निघृष्व (नि + घृष् + वन् १ - १५३)

m. a hoof 175

निद्रा (निन्द् + रक् २ - १७)

f. sleep 217-18

निघन (नि + घा + क्युः २ - ८२)

n. conclusion; death; family; destruction 284

निधुवन (नि + धू + क्युन् २ - ८१)

n. sexual intercourse 283

निम्ब (नी + बन् ४ - ९५)

m. a kind of tree 574

निर्ऋथ (नि + ऋ + थक् २ - ८)

m. Sama Veda; destruction 199

निशीथ (नि + शी + थक् २ - ९)

m. midnight; night 199

निःश्रेणि (निर् + श्रि + निः ४ - ५१ ८)

f. a ladder 532

निषङ्गथि (नि + सङ् + थिन् ४ - ८७)

mfn. embracing 563-4

निषद्वर (नि + सद् + प्वरच् २ - १२४)

m. god of love; dirt; *f.* (-i) night 317

निष्क (नि + सद् + कन् ३ - ४५)

mn. a coin equal to 108 suvarṇas; a Dināra; a Karṣa; a golden ornament for the breast (or neck); gold; one Pala of gold 372

निहाका (नि + हा + कन् ३ - ४४)

f. the Gangetic alligator 371

नीक (नी + कन् ३ - ४७ ८)

m. a kind of tree 374

नीचैः (नि + चि + डैसिः ५ - १३)

ind. small, low 708

नीथ (नी + क्थन् २ - २)

m. a hymn of praise; leader 190

नीप (नी + पः ३ - २३)

m. the *Kadamba* tree; the *Bandhūka* tree; the black *Aśoka* tree; a bow-man (= *Dhanvin*) 344

नीर (नी + रक् २ - १३)

n. water 209

नीलङ्गु (नि + ल्ग + कुः १ - ३७)

m. a worm; a kind of fly, or bee; a flower; a jackal 36

नीलाङ्गु same as नीलङ्गु 36.

नीवर (नी + वरच् ३ - १)

m. a trader; a beggar; resident 320

नीवि (नि + न्ये + इण् ४ - १३५)

m. capital; the knot fastening the lower garments (of women) 631

नृ (नी + ऋ २ - १०१)

m. a man 303

नृचक्षस् (नृ + चक्ष् + असिः ४ - २३२)

m. a Rakṣasa 700

नृतू (नृत् + कूः १ - ९३)

m. a dancer 90

नेष (नी + पः ३ - २३)

m. a priest 344

नेम (नी + मन् १ - १३९)

m. half; a hole; a wall; deceit; time limit, boundary 159-60

नेमि (नी + मिः ४ - ४३)

m. a kind of tree (*Dalbergia Ongeinensis*); *mn.* a triangular framework for the rope of a well (कूपत्रिका - "कूपस्थोपरि रज्ज्वादिबन्धनार्थं त्र्यष्टं दारु" —Mahendra); the felly of a wheel 526

नेष्टृ (नी + तृन् or तृच् २ - ९६)

m. one of the priests at a sacrifice (a chief officiating priest at a Soma sacrifice) 299

मोक्षस् (मु + असिः ४ - २२५)

m. a sage 698

नौ (नुद् + डौः २ - ६५)

m. a raft, boat 261

न्यङ्गु (नि + अञ्च् + उः १ - १८)

m. name of a sage; a kind of deer 19

पक्त् (पच् + त्रः ४ - १६६)

n. the state of a house holder maintaining the sacred fire; or the fire perpetually maintained by him (गार्हपत्य) 662

पक्ष (पण् + सः ३ - ६९)

m. a fortnight; a side, flank; planet; a thesis, an argument to be maintained; contradiction; army; friend; ally; the ash-pit of

the fire place; wing; a limb or part of the body; royal elephant
400-I

पक्षस् (पच् + अयुन् ४ - २१९)

n. a fortnight; wing of a bird; a half year; the leaf of a door 695

पङ्गु (खज् + कुः १ - ३७ ८)

mfn. crippled in the leg 37

पचत (पच् + अतच् ३ - ११०)

m. fire; sun 437

पचि (पच् + इन् ४ - ११७)

m. the fire 606

पचेलिम् (पच् + एलिमच् ४ - ३७)

m. fire; sun 519

पञ्च (पञ्च् + कनिन् १ - १५८ ८)

pl. five 187-88

पञ्चाल (पञ्च् + कालन् १ - ११७)

m. a tribe of people; their country; *f.* (-i) a doll; a kind of singing
136

पटल (पट् + कलः १ - १०६ ८)

n. a roof; an eye-disease; a mark on the forehead; a veil, cover;
a basket, box; *nf.* collection 113-14

पटाक (पट् + आकः ४ - १५)

m. a bird 500

पटीर (पट् + ईरन् ४ - ३०)

m. sandal tree; god of love; a ball 516

पटु (पट् + उः १ - १९)

m. a clever man 20

पटोल (पट् + ओलष् १ - ६७)

n. a kind of cloth; *m.* *Trichosanthes* (snake-gourd); *f.* a small
variety of cucumber (*Jyotsnī*) 73

पणस (पण् + असच् ३ - ११७)

m. an article of sale 447

पण्ड (पण् + डः १ - ११३)

m. an impotent man; *f.* intelligence 126

पतङ्ग (पत् + अङ्गच् १ - ११८)

m. a moth; a variety of rice; a bird; sun *n.* quicksilver 137

पत्र (पत् + अत्रन् ३ - १०५)

n. a wing 433

पतलि (पत् + अत्रिन् ४ - ६९)

m. a bird 548

पतस (पत् + असच् ४ - ११७)

m. a bird; the moon 446

पताका (पत् + आकः ४ - १४०)

f. a sign; flag-staff; good fortune; a flag; a banner 49

पति (पा + डतिः ४ - ५७)

m. husband; *mfn.* master 540

पतेर (पत् + एरक् १ - ५९)

m. one who moves; a bird 67

पत्तन (पत् + तनन् ३ - १५०)

n. a city 479

पति (पद् + तिः ४ - १८२)

m. a foot-soldier 673

पत्र (पत् + घृन् ४ - १५८)

n. a vehicle; a leaf; the wing of a bird; an arrow; a bird 554

पत्सल (पत् + सरन् ३ - ७४)

m. path 403-4

पथिन् (पत् + इनिः ४ - १२)

m. path, way 495

पथिलः (पथ् + इलच् १ - ५८)

m. a traveller 66

पदाजि (पाद + अज् + इण् ४ - १३१)

mfn. pedestrian 630

पदाति (पद + अत् + इण् ४ - १३१)

same as पदाजि

पद्म (पद् + मन् १ - १३९)

mn. an army arranged in the form of a lotus flower; one of the 9 treasures of Kubera; a particular high number (thousand millions); a lotus; *m.* name of a serpent 159

पद (पद् + रक् २ - १३)

m. a settlement; a village 209-10

पट्ट (पट् + वन् १ - १५३)

m. the earth; a chariot 178

पट्टन् (पट् + वनिप् ४ - ११२)

m. a road, path 500

पनस (पन् + असच् ३ - ११७)

m. bread-fruit tree; thorn; name of a monkey; *f.* (-i) a kind of disease 446-7

पन्थाः (nominative of पथिन्) 495

पन्न (पट् + नः ३ - १०)

m. low movement, creeping movement; serpent 334

पपी (पा + ईः ३ - १५९)

m. the moon; the sun 484

पपु (पा + कुः २३ ८)

mfn. protector 22

पम्पा (पा + पः ३ - २८ ८)

f. name of a river 349

पयस् (पा + असुन् ४ - १८८)

n. milk; water 680

पयोधस् (पयस् + धा + आसिः ४ - २२९)

m. a cloud; ocean 699

परमेष्ठिन् (परम + स्था + इनिः ४ - १०)

m. Brahman 494

परशु (पर + शृ + कुः १ - ३४)

m. a hatchet, chisel; an axe 32-33

परिचक्षुस् (परि + चक्ष् + उसिः २ - १२२)

mfn. learned 315

परिज्मन् (परि + जु + कनिन् १ - १५८)

m. the fire; the moon; *mfn.* running round 186-87

परिज्वन् (परि + जु + कनिन् १ - १५८)

m. the moon 187

परिवत्सर (परि + वस् + सरन् ३ - ७२)

m. a cycle of five years 402

परित्राज् (परि + व्रज् २ - ६०)

m. a mendicant 268

परीर (पृ + ईरन् ४ - ३०)

n. fruit 515

परुष (पृ + उषच् ४ - ७५)

mfn. variegated; rough; harsh; (referring to words) 551

परुस् (पृ + उसिः २ - ११८)

n. a knot 312

पर्जन्य (पृष् + अन्यः ३ - १०३)

m. a cloud; thunder; Indra 3

पर्ण (पृ + नः ३ - ६)

n. a leaf; *m.* the *Palāśa* tree (*Butea frondosa*) 327

पर्णमुच् (पर्ण + मुच् + णि dropped २ - २३)

mfn. causing the leaves to fall 222

पर्णरूह् (पर्ण + रूह् + णि dropped)

mfn. causing the leaves to sprout 222

पर्णशुष् (पर्ण + शुष् + णि dropped २ - २३)

mfn. causing the leaves to dry 222

पर्णसि (पृ + नुक् + असिः ४ - १०७)

m. a house 588

पर्प (पृ + पः ३ - २८)

n. tender grass; house 349

पर्पट (पर्प + अटन् ४ - ८१)

m. a kind of thin cake made of black-gram and fried in oil 558

पर्परीक (पृ + ईकन् ४ - १९)

m. the sun 502

पर्परीक (स्फुर् + ईकन् ४ - २०)

n. a sprout; *mfn.* one who tears to pieces; protector; one who fulfills 503

पर्वत (पर्व + अतच् ३ - ११०)

m. name of a divine sage; mountain; tree; a variety of pot herb; a kind of fish 436

पर्वन् (पृ + वनिप् ४ - ११२)

n. a festival; a knot or joint; occasion; *lakṣaṇāntara* (= the moment of the sun's entering a new sign. See *Wörterbuch*); the joining of the new moon and the *Pratipada* (the moon's passing the node at conjunction); any particular period of the year like the equinox and solstice 601-602

पर्यु (पर + शृ + कुः १ - ३४)

same as परछु

m. a hatchet, chisel; an axe 32

पर्यु (स्पृश् + शुन् ५ - ५७)

m. a kind of weapon 715

पर्षद् (पर्ष + अदिः १ - १२९ ८)

f. an assembly 150

पलल (पल् + कलः १ - १०८)

n. dirt; flesh; ground sesamum; *m.* a Rakṣasa 100-101

पलाण्डु (पल् + अण्ड + कुः १ - ३८ ८)

m. the onion (a bulbous root that is forbidden) 40

पलाल (पल् + कालन् १ - ११७)

n. a kind of grass (the straw of the Indian millet) 135

पलित (पल् + क्त ३ - ९२ ; फल् + इतच् ५ - ३४)

n. mud; heat; Benzoin; greyness of hair 424; 717

पल्वल (पल् + वलच् ४ - १०७)

n. a small pond 590

पवि (पू + इः ४ - १३८)

m. the thunderbolt 632

पशु (दृश् + कुः १ - २८)

m. an animal like the cow; *ind.* see, behold; well 27

पांशु another form of पांसु 28

पांसु (पंस् + कुः १ - २८)

mf. the dust 28

पाक (पा + कन् ३ - ४३ ; ५ - ५३)

m. child; ripening; a cooking utensil; cooking; greyness of the hair due to old age 368-9; 731

पाकुक् (पच् + णुकन् २ - ३१)

m. a cook 242

पाजस् (पा + असुन् ४ - २०२)

n. strength 689

पाणि (पण् + इण् ४ - १३२)

m. the hand 630

पाण्डु (पण्ड् + कुः १ - ३८ ८)

m. a colour (yellowish white); the son of Vyāsa. (father of the Pāṇḍavas in the Mahābhārata story) 39

पाताल (पत् + आलन् १ - ११६)

n. the Netherworld (of serpents); a hole; the Badava fire (submarine fire) 131

पाति (पा + अतिः ५ - ५)

m. master 704

पात (पा (पिब्) + घृन् ४ - १५८)

n. the channel of a river (between the two banks); a capable person; a minister; utensil like the Sruva; *mf* (-i) *n.* a vessel 653-4

पात्री see पात्र

पाथस् (पा + असुन् ४ - २०३ ; ४ - २०४)

n. water; cooked rice 690

पाथिस् (पा + इसिन् २ - ११५)

n. the eye; the ocean 312

पादू (पद् + ऊः १ - ८७)

f. a foot-wear 88

पाप (पा + पः ३ - २३)

n. sin; *mfn.* sinner 344

पाप्मन् (पा + मनिन् ४ - १५०)

m. sin 646

पायस् same as पाजस्

पायु (पा + उण् १ - १)

m. the anus; protector 1

पारक् (पार् + अजिः १ - १३५)

f. gold 152

पारु (पा + रुः ४ - १०१)

m. the sun 580

पार्श्व (स्पृश् + श्वण् ५ - २७)

n. (also *m.* according to Amara) the portion below the arm-pit (flank; side); "the extremity of the foreaxle nearest the wheel to which the outside horses of a four-horse chariot are attached" (*M.W.*); a multitude of ribs 714

पार्णि (पृष् + निः ४ - ५२)

f. an intoxicated (licentious) woman; *mf.* the rear of the army; heel 535

पाशधर (पाश + धृ + णि *dropped* २ - २३)

m. Varuṇa 221

पिङ्गल (पिङ्ग + कलः १ - १०८ ८)

m. Śiva; a species of snake; an attendant of the sun; name of a treasure; a monkey; five; *mfn.* brown, tawny; *f.* name of a particular courtesan; the female of Kumuda (elephant of the Southern quarters) 108-109

पिञ्जर (पिञ्ज + अरः ३ - १३१ ८)

mfn. reddish yellow 463

पिङ्गल (पिङ्ग + ऊलच् ४ - ९०)

n. a sheaf of Kuśa grass blades 566

पिण्डिल (पिण्ड + इलच् १ - ५५)

m. a collection, multitude; a mathematician 62

पिण्याक (पिष् + आकः ४ - १५ ८)

m. oil-cake; saffron; incense (olibanum); asafoetida 499-500

पितृ (पा + तृच् २ - ९६)

m. father 301

पिनाक (पा + आकः ४ - १५)

m. name of Śiva's bow; falling dust; trident 499

पियाल (पीय् + कालन् ३ - ७६)

m. the Piyal tree (Buchanania Latifolia) 405

पिशित (पिश् + इतन् ३ - ९५)

n. flesh; *f.* Nardostachys Jatamansi 427

पिशुन (पिश् + उनन् ३ - ५५)

n. monkey's face; saffron; *m.* crow; *mfn.* indicating, showing; cruel; *f.* Trigonella Comiculata 382

पिष्टप (विश् + कपन् ३ - १४५)

n. world 476

पीतु (पा + तुन् १ - ७१)

m. the fire; the sun 78

पीथ (पा + थक् २ - ७)

m. the sun; *n.* ghee 196

पीयु (पा + कुः १ - ३७)

m. time; the sun; an owl; a crow; the gold 36

(पीय् + ऊषन् ४ - ७६)

n. nectar; milk of a cow for the first seven days after calving 553

(पील् + कुः १ - ३८८)

m. an elephant; a tree (a species of tree) an atom; a flower 39

पीवन् (प्या + कनिप् ४ - ११४)

mf n. fat; *f.* a young woman 604-605

पीवर (पा + प्वरच् ३ - १)

m. a tortoise; *mf n.* fat 319

पीवरी see पीवन्

पुण्डरीक (पुण्ड् + ईकन् ४ - २०)

n. a kind of drug; white umbrella; white lotus; *m.* tiger; name of the elephant of the South east quarter; name of a lexicographer 505-6

पुण्ड (पुण्ड् + रक् २ - १३८)

m. name of a demon 216

पुण्य (पू + यत् + णक् ५ - १५)

mf n. beautiful; *n.* merit; Dharma 709

पुत्र (पू + क्तः ४ - १६४)

m son 660

पुरण (पृ + वयुः २ - ८२)

m. the ocean 283

पुरि (पृ + इः ४ - १४२)

m. a king; a river; a city 637

पुरीष (पृ + ईषन् ४ - २७)

m. excrements 511

पुरु (पृ + कुः १ - २४)

mf n. much, many; *m.* the heaven; name of a king; the pollen of a flower 23

पुरुवरस् same as पुरुवरस्

पुरुष (पुर् + कुषन् ४ - ७४)

m. a man; one who knows the Sāṅkhya philosophy; the *Purnnāga* tree (*Rottleria Tinctoria*) 551

पुरुवरस् (पुरु + रु + असिः ४ - २३१)

m. name of Budha's son; name of a king 699-700

पुरोधस् (पुरस् + धा + असिः ४ - २३०)

m. a priest 699

पुलस्ति (पुल + अस् + तिः ४ - १७९०)

m. name of a sage 674

पुल्लि (पुल् + इन् २ - ५४)

n. bank of a river 263

पुलिन्द (पुल् + किन्दच् ४ - ८५)

m. name of a barbarous tribe 563

पुष्कर (पुष् + करन् ४ - ४)

n. the sky; water; a lotus; the tip of an elephant's trunk; the plant *Costus Speciosus*; arrow; the head of a drum; the blade of a sword; name of a place of pilgrimage (in Ajmir); name of a *dvīpa* (division of the earth); *m.* name of a disease; name of a serpent; a kind of bird (the Indian crane); name of a king (brother of Nala); name of a son of Varuṇa 492-3

पुष्कल (पुष् + कल् ४ - ५)

mfn. full, complete; best 493

पुस् (पा + डुस्युन् ४ - १७७)

m. a man 671

पूग (पू + गन् १ - १२३)

m. the aricanut tree; collection 142

पूजिलः (पूज् + इल् १ - ५७)

m. a god 65

पूषन् (पूष् + कनिन् १ - १५८)

mfn. toothless; *m.* the sun 184

पृथक् (प्रथ् + अजिः १ - १३६)

ind. separately 152

पृथ्वी see पृथिवी 171

पृथिवी (प्रथ् + षिवन् १ - १५०)

f. the earth 171

पृथु (प्रथ् + कुः १ - २९)

m. name of a king; the fire; *mfn.* large, great; *f.* *Nigella indica* (*Kṛṣṇajīra*); *Hingupatṭri* 28-29

पृथुक (प्रथ् + कुकन् ५ - ५३)

m. flattened rice; *mfn.* young one 730

पृदाकु (पर्द् + काकुः ३ - ८०)

m. a scorpion; a tiger; a snake; *citraka* (a kind of viper) 408

पृश्नि (सृश् + निः ४ - ५२)

m. a dwarf 535

पृषत् (पृष् + अतिः २ - ८४)

m. a spotted antelope; *n. pl.* drops; *mfn.* having white spots; variegated 285-286

पृषत (पृष् + अतच् ३ - १११)

m. a drop; deer; *mfn.* having white spots 439

पृष्ठ (पृष् + थक् २ - १२)

n. the black; a kind of Stotra (of Samans); the back of the body 202

पेचक (पच् + वुन् ५ - ३७)

m. root of the tail of an elephant; an owl 721

पेत्व (पा + इत्वन् ४ - १०५)

n. nectar 584

पेयूष see पीयूष

पेरु (पी + रुः ४ - १०१)

m. the sun 580

पेशल (पिश् + कलः १ - १०८ ०)

mfn. beautiful; soft, tender 115

पेषि (पिष् + इन् ४ - ११८)

m. thunderbolt 613

पोत (पू + तन् ३ - ८६)

m. a child; a boat 416

पोतृ (पु + तृच् २ - ९६)

m. one of the priests in a sacrifice 300

पोषयितु (पुष् + इत्तुच् ३ - २९)

m. cuckoo; Brahmin 351

प्रख्यास् (प्र + चक्ष् + असिः ४ - २३२)

m. Brahman (the Creator) 700

प्रतिदिवन् (प्रति + दिव् + कनिन् १ - १५६)

m. the day; a gambler 183

प्रथम (प्रथ् + अमच् ५ - ६८)

mfn. first; most important 737

प्रथिति (प्रथ् + तिः ४ - १८२)

f. fame 675

प्रवेणी (प्र + वी + निः ४ - ४८)

f. braiding of hair (in a plain manner) 529

प्रशत्वन् (प्र + शद् + कनिप् ४ - ११६)

m. ocean; *f.* (प्रशत्वरी) a river 605-6

प्रशत्वरी see प्रशत्वन्

प्रशस्तृ (प्र + शास् + तृन् २ - ९४)

m. governor, director 297

प्रस्तोतृ (प्र + स्तु + तृन् or तृच् २ - ९४)

m. one of the priests in a sacrifice (name of the assistant of the Udgatr) 298

प्रस्थायिन् (प्र + स्था + इनिः ४ - ९)

mfn. intending to go 494

प्रहि (प्र + ह + इण् ४ - १३४)

m. a well 631

प्रह् (प्र + हा + वन् १ - १५३)

mfn. humble, modest 178

प्राकषिक (प्रा + कष् + किकन् २ - ४२)

m. magic dancer मायानर्तक (*Ujj.* takes it as रामाया नर्तक — a dancer employed by a woman); one supported by another's wife 252

प्राणथ (प्र + अन् + अथ ३ - ११३)

mfn. strong 442

प्राणन्त (प्र + अन् + शच् ३ - १२७)

m. the wind 457

प्रातर् (प्र + अत् + अरन् ५ - ५९)

ind. in the morning 735

प्रापणिक (प्रा + पण् + किकन् २ - ४२)

m. a trader 251

प्रावृष् (प्र + वृष् + किप् २ - ५८ °)

f. the rainy season 268

प्राश् (प्रृच्छ + किप् २ - ५८)

mfn. one who questions 265

प्रुष्व (प्रुप् + कन् १ - १५१)

m. a season; (the rainy season), the sun; *f.* a drop of water 171-172

पर्वन् (प्र + ईर् + कनिष् ४ - ११६)

m. ocean; *f.* प्रेर्वरी a river 605-6

प्रेर्वरी see पर्वन्

प्रोथ (प्रु + थक् २ - १२)

mfn. a traveller; *m.* the loins or hip. *mn.* the nostrils of a horse
nose 203

पृक्ष (प्लुष् + सः ३ - ६३)

m. name of one of the divisions of the earth; the fig tree *Ficus Infectoria*; the tree *Thespesia Populneoides*; the holy fig tree *Ficus Religiosa*; the space at the sides of the door of a house 395

प्लीहन् (प्लिह् + कनिष् १ - १५८)

m. a kind of stomach disease (disease of the spleen) 185

m. fire 481

प्लुक्षिः (प्लुष् + क्सिः ३ - १५५)

m. fire 481

फ

फण्ड (फण् + डः १ - ११३ ०)

mfn. going 126

फलिन (फल् + इनच् २ - ५० ०)

f. (-i) the *Priyangu* tree 260

फलक (फल् + कः ३ - ४० ०)

mfn. having a clean lap (विशोधिताङ्क) 361

फलगु (फल् + उः १ - १९)

mfn. pithless, worthless 19

फल्गुन (फल् + उनन् ३ - ५६)

n. name of Arjuna; the *Nadija* tree; the Arjuna tree; *f.* (-i) name of a *Nakṣatra* 383-4

फाल्गुन (फल्गुन + अण्)

m. name of Arjuna; the *Tapasya* month (February-March) (when the full moon stands in the *Phalguna Nakṣatra*) *f.* (-i) the full moon of the *Phalguna* month 384

फेन (स्फाय् + नक् ३ - ३)

m. foam 324

ब

बदर (बद् + अरः ३ - १३१ ८)

f. (-I) fruit of the jujube tree 461

बधिर (बन्ध् + किरच् १ - ५२)

mfn. deaf 56

बन्धु (बन्ध् + उः १ - ११)

m. the name of a plant (Pentapetes Phoenicia); a brother; a relation 16

बन्धुर (बन्ध् + उरच् १ - ४२)

mfn. wavy; bent; beautiful 46

बन्धूक (बन्ध् + ऊकः ४ - ४१ ८)

n. The *Bandujiva* plant (the Pentapetes Phoenicia); the *Pitasāraha* plant (Terminalia Tomentosa) 524

बभ्रु (भृ + कुः १ - २३)

m. name of a sage; Viṣṇu; Agni; Śiva; a large ichneumon;
mfn. brown 21

बर्बरीक see वर्बरीक

बर्हिण (बर्ह् + इनच् २ - ५० ८)

m. a bird (peacock) 260

बर्हिस् (बृह् + इतिः २ - ११०)

mn. the *Kuśa* grass; *m.* Agni 310

बलाक (बल् + आकः ४ - १४)

m. a kind of crane *f.* (-a) mistress; a kind of small crane; a row of cranes 496-7

बलि (वर्ण् + इन् ४ - १२३)

m. name of a Daitya (Mahābali); tribute, tax; the handle of a chawrie; offering; *f.* wrinkle due to old age; the edge of a roof; a part of the belly (the fold of the belly) 620-1

बहु (बृह् + कुः १ - ३०)

mfn. (*pl.*) much, many; expansive 31

बाष्प (बाष् + पः ३ - २८)

mn. vapour; tear 348

बाहु (बाष् + कुः १ - २८)

mf. the arm 28

बिडाल (विड् + कालन् १ - ११७)

m. the eye ball; a cat 133

बिन्दु (विद् + उः १ - ११०)

m. little; drop of water 17

बिम्ब (वी + बन् ४ - ९५)

mn. reflection, image; any disc or sphere (as that of the sun or the moon); *f.* (-ī) the tree Momordica Monadelpha (bearing bright-red gourd); *n.* the fruit of that tree; *m.* chameleon 573

बुधान (बुध् + आनच् २ - ९०)

m. teacher; *mfn.* awaking; knowing 294

बुध (बन्ध् + नक् ३ - ५)

m. root; Śiva 326

बृहत् (बृह् + अतिः २ - ८४)

f. (-ī) two varieties of Solanum (*Kṣudravārtākī* & *Kaṇṭakārī*); speech; a place containing water, reservoir; greatness; a particular metre (of 36 syllables); a kind of dress 286-87

बृहन्नला (१ - १०७)

name of Arjuna (when he assumed a female form) 100

बोधि (बुध् + इन् ४ - ११७)

m. a kind of meditation; the sacred fig tree (*Ficus Religiosa*) 609

ब्रध्न (बन्ध् + नक् ३ - ५)

m. the sun; a root 326

ब्रह्मन् (बृह् + मनिन् ४ - १४५)

m. a Brahmin; the Creator Brahman; one of the principal priests in a sacrifice; a particular astrological Yoga; *n.* true knowledge; penance; the Vedas 642

(बृह् - णि dropped २ - २३)

m. the Creator 220

भ

भगाल (भज् + कालन् ३ - ७६ ०)

n. a skull 405

भडिल (भड् + इल्च् १ - ५५)

m. a servant; a hero 61

भण्डिल (भण् + इल्च् १ - ५५)

m. a messenger; *śirīṣa* tree; fortune, welfare 61.62

भदन्त (भन्द् + झच् ३ - १३०)

n. a religious (Buddhist) mendicant 460

भद्र (भन्द् + रन् २ - २२)

m. Śiva; the wagtail; a bull; name of a Kadamba tree near Mt. Meru (*cf.* Mahendra मेरुसमीपवर्तिन एकस्य कदम्बस्य भद्रेति नाम लोके प्रसिद्धम् ।)

a particular kind of elephant; *n.* prosperity; a kind of grass (*mustā*); gold; *f.* the *rāsnā* plant; the *Kṛṣṇā* plant; the divine Ganges; some particular days of the lunar fortnight; the *prasārini* plant; the *Kaṭṭhalā* plant; the *anantā* plant; *mfn.* great; good; *nf.* a particular *Karaṇa* in astrology (or in *Nāṭya* ? See Introduction, pp. X-XI) 231-3

भयानक (भी + आनक ३ - ८२)

m. a tiger; name of a Rasa; Rāhu; *mfn.* terrible 410

भरट (भृ + अटच् ४ - १०४)

m. a servant; a potter 584

भरण्ड (भृ + अण्डन् १ - १२८)

n. master 147

भरत (भृ + अतच् ३ - ११०)

m. name of Rāma's younger brother; name of Duṣṣyanta's son; the *Nāṭyaśāstra*; name of a sage (who wrote the *Nāṭyaśāstra*); an actor 435

भरथ (भृ + अथः ३ - ११४)

m. Lord of the quarters 442

भरिमन् (भृ + इमनिच् ४ - १४७)

m. house-hold 643

भरीमन् (भृ + ईमनिच् ४ - १४७ ८)

same as भरिमन्

भरु (भृ + उः १ - ७)

m. gold; Śiva; husband; master 8

भर्गस् (भृज् + असुन् ४ - २१५)

n. light, lustre; the Creator Brahman 693

भल्लुक same as भल्लूक 522.

भल्लूक (भल्ल् + उकः ४ - ४१ ८)

m. a bear 522

भवत् (भा + उवतुप् १ - ६४)

Pronoun 3rd Person a person who is being addressed (you) 70

भवन्त (भू + शच् ३ - १२८)

m. time 457

भवन्ति (भू + शित् ३ - ५०)

m. the present time 377

भवन्ती see भवन्ति

f. the Present tense (*Lat* of Paṇini) 377

भविल (भू + इल्च् १ - ५५)

mfn. auspicious, prosperous 63

भषक (भष् + कुन् २ - ३३)

m. a dog 244

भसद् (भस् + अदिः १ - १२९)

f. the sun; *mons veneris*; vulva 150

भस्त्रा (भस् + त्रन् ४ - १६७)

f. the bellows 665

भस्मन् (भस् + मनिन् ४ - १४४)

n. ashes 640.

भातु (भा + तुन् १ - ७३)

m. a ray; the sun 80

भानु (भा + नुः ३ - ३२)

m. a ray of light; the sun 354

भाम (भा + मन् १ - १३९)

m. anger; the sun; a ray of light 156

भाळु (भू + जुण् १ - ५०)

m. the sun 7

भालूक (भल् + ऊक, ४ - ४१०)

same as भलूक 528.

भावित्त्र (भू + णित्त्रन् ४ - १७०)

n. the three worlds 667

भाविन् (भू + इनिः ४ - ८)

mfn. about to be; future 494

भासन्त (भास् + शच् ३ - १२८)

m. the sun 458

भित्तिका (भिद् + तिकन् ३ - १४७)

f. a wall 478

भिदक (भिद् + कुन् २ - ३८)

m. a sword 249

भिदि (भिद् + इः ४ - १४२)

m. a thunderbolt 638

भिदिर (भिद् + किरच् १ - ५२)

n. a thunderbolt 53

भिदु (भिद् + कुः १ - २४)

m. a thunderbolt 24

भिद्र (भिद् + रक् २ - १३)

n. a thunderbolt 211

भिषज् (भी + अजिः १ - १३७)

m. a physician 152

भीम (भी + मक् १ - १४७)

m. a kind of dock or sorrel (*Rumex Vesicarius*); Śiva; the second son of Paṇḍu; *mfn.* terrible 170

भीरुक (भी + कृकन् २ - ३२)

mfn. timid 243

भीष्म (भी + मक् १ - १४७)

m. name of Gaṅgā's son, the well-known character in the *Mahā-bhārata*; *mfn.* terrible 169

भुजि (भुज् + इः ४ - १४१)

m. fire 636

भुजिष्य (भुज् + किष्यन् ४ - १७८)

mfn. free; *m.* a cord wound round the wrist of a girl before her marriage; a servant; *f.* a courtesan; a maid-servant 672

भुज्यु (भुज् + युक् ३ - २१)

m. a vessel 343

भुरिज् (भृ + इजिः २ - ७३)

f. the earth 273

भुवन (भृ + व्यन् २ - ८१)

n. the world; people; sky; water 282

भुवन्यु (भृ + क्यन् ३ - ५१)

m. master; sun; fire; moon 378

भुवस् (भू+असुन् ४ - २१६)

ind. atmosphere 694

भुविस् (भू+इसिन् २ - ११३)

m. the ocean 311

भूक (भू+कक् ३ - ४१)

n. a hole; time 362

भूमि (भू+मिः ४ - ४५)

f. the earth; a place 528

भूमी same as भूमिः 528.

भूरि (भू+क्रिन् ४ - ६५)

m. Viṣṇu; Brahman; Śiva; *n.* gold; *mfn.* much, abundant 544-5

भूर्णि (भृ+निः ४ - ५२)

mfn. supporter; nourisher; *f.* earth 536

भृगु (भ्रस्ज्+कुः १ - २९)

m. Sukra (Venus); a precipice; name of Jamadagni; Śiva 29

भृङ्ग (भृ+गन् १ - १२४)

m. a large black bee; the plant Eclipta Prostrata; the forktailed shrike; a profligate man; *n.* the bark of Laurus Cassia 143-4

भृङ्गार (भृङ्+आरन् ३ - १३६)

f. (-i) a cricket; *m.* a golden vase 469

भृज्जन (भ्रस्ज्+व्युन् २ - ८१)

n. a frying pan 283

भूमि (भ्रम्+इन् ४ - १२०)

mfn. whirling round; *m.* wind 617-18

भृशं (भृ+शक् ४ - १०५)

ind. exceedingly, much 584

मेक (मी+कन् ३ - ४३)

m. a frog; cloud 365

मेरि (मी+क्रिन् ४ - ६६)

f. a drum 546

मैरी (मी+रन् २ - २९)

f. a drum 234

मेळ (मी+रन् २ - २९)

m. name of a sage; a gem; a raft; *mfn.* timid; foolish, ignorant

अमर (अम् + अरः ३ - १३२)

m. a lover; a bee 465

अमि (अम् + इन् ४ - १२०)

f. the act of turning round 618

आतृ (आज् + तृच् २ - ९६)

m. brother 300

आष्ट्र (अस्ज् + छून् ४ - १५९)

m. a frying pan 655

भू (अम् + ब्रूः २ - ६९)

f. eye-brow 272

म

मकुर (मक् + उरच् १ - ४१)

m. Mimusops elengi (*Bakula*); the stick of a potter's wheel; a mirror 43

मक्षिका (मश् + सिकन् ४ - १५३)

f. a fly 650

मघवन् (मह् + कनिन् १ - १५८)

m. Indra 187

मङ्गल (मङ्ग + अलच् ५ - ७०)

f. (-ā) white *Dūrva* grass; Goddess Parvati; *m.* the planet Mars; *n.* welfare, happiness; service; protection 739-740

मज्जन् (मस्ज् + कनिन् १ - १५८)

m. the marrow of bones 186

मज्जा see मज्जन्

मञ्जु (मञ्ज् + कुः १ - ३८ ८)

mfn. beautiful 40

मञ्जूषा (मञ्ज् + ऊषन् ४ - ७७)

f. a box 553

मठर (मन् + अरः ५ - ३९)

m. a sage; *mfn.* clever 724

मण्ड (मन् + डः १ - ११३)

m. a measure equal to five *Angulas*; a species of pot herb; *n.* the whey of curd 122

मण्डयन्त (मण्ड् + झच् ३ - १२८)

m. an ornament 459

मण्डल (मण्ड् + कलः १ - १०६ ०)

n. circumference or circle, halo round the sun or the moon; a kind of leprosy; a territory; the twelve kings (the circle of 12 near and distant kings); *mfn.* collection; image; *m.* a dog 112

मण्डूक (मण्ड् + ऊकण् ४ - ४२)

m. a frog 526

मण्डूर (मण्ड् + ऊरः ४ - ९०)

n. rust of iron 565

मत्सर (मद् + सरन् ३ - ७३)

mfn. avaricious; jealous, envious; *f.* exhilarating, causing joy (Vedic usage); *m.* jealousy; anger; *f.* a fly 402-3

मत्स्य (मद् + स्यन् ४ - २)

m. fish; name of a country (*Pl.*) 488

मत्स्य (मद् + स्य ४ - १०४)

m. fish 583

मथिन् (मन्थ् + इनिः ४ - ११)

m. churning stick; thunderbolt; wind 495

मथुरा (मथ् + उरच् १ - ३९)

f. name of a city 41

मदयितु (मद् + इत्तुच् ३ - २९)

m. cupid; *n.* spirituous liquor 352

मदार (मद् + आरन् ३ - १३४)

m. a boar; a libertine; a rogue 467

मदिरा (मद् + किरच् १ - ५२)

f. an intoxicating liquor 52

मद्गु (मस्ज् + उः १ - ७)

m. the diver bird (a kind of aquatic bird known as पानीयकाक्षिका) 11

मद्गुर (मद् + उरच् १ - ४२)

m. a species of fish 45

मद्र (मद् + रक् २ - १३)

m. delight; name of a country 210

मद्वन् (मद् + वणिप् ४ - ११२)

m. Siva 600

मधु (मन् + उः १ - १९)

mn. spirituous liquor; the nectar of flowers; honey; the month
Caitra; *m.* name of a demon 20

मधुस् (मन् + उसिः २ - ११७)

n. पवित्र 312

मवूक (मह् + ऊकः ४ - ४१०)

m. a kind of tree (*Bassia Latifolia*) 525

मध्य (मन् + ध + यक् ४ - १११)

m. the middle 600

मनाका (मन् + आकः ४ - १४०)

f. female elephant 498

मनु (मन् + उः १ - ११)

m a sacred prayer, incantation (*mantra*); the first king (the earliest progenitor of the race) 17

मनुस् (मन् + उसिः २ - ११६०)

m. name of a sage 312

मन्तु (मन् + तुः १ - ७३)

m. a man; Prajāpati; intellect; a fault 79

मन्तृ (मन् + तृच् २ - ९५)

m. a scholar 299

मन्थाः see मथिन्

मन्दन (मन्द् + क्युः २ - ८२)

n hymn of praise 284

मन्दर (३ - १३१०)

m. name of a mountain 462

मन्दसान (मन्द् + असानच् २ - ८७)

m. fire; life; one who praises 292

मन्दाक (मन्द् + आकः ४ - १३०)

n. praise; stream, current 496

मन्दार (मन्द् + आरन् ३ - १३४)

m. one of the trees in heaven; the coral tree (*Erythrina Fulgens*); the white variety of Arka plant (*Calotropis Gigantea*) 467

मन्दारु (मन्द् + आरु ३ - १३४ ८)

m. the coral tree 468

मन्दिर (मन्द् + किरच् १ - ५२)

n. a town; a house; *m.* the ocean 53-54

मन्दुरा (मन्द् + उरच् १ - ३९)

f. a stable 41

मन्द्र (मन्द् + रक् २ - १३)

m. a kind of tone (low tone) of the voice 211

मन्यु (मन् + युच् ३ - २०)

m. sacrifice; anger; distress 342

मयट (मय् + अटन् ४ - ८१)

m. प्रसाद (According to *Hārāvali* it means तृणयुक्तहर्ष; so प्रासाद may be the correct reading) 559

मयापताल (म्व् + आलः ५ - ५०)

m. an object of sense 729

मयु (मि + उः १ - ७)

m. a Kinnara; an antelope 11

मयूख (मा + ऊख ५ - २५)

m. lustre; ray of light; flame 713

मयूर (मी + उरन् १ - ६८)

m. a peacock 74

मरत (मृ + अतच् ३ - ११०)

m. death 435

मरिमन् (मृ + इमनिन् ४ - १४८)

m. death 645

मरीचि (मृ + ईचिः ४ - ७०)

m. miser; a ray of light; splendour, light; name of a sage 548

मरु (मृ + उः १ - ७)

m. a mountain; a region destitute of water, desert 8-9

मरुत् (मृ + उतिः १ - ९६)

m. wind, air 93

मरुत same as मरुत् 98

मरुक (मृ + ऊकः ४ - ३९)

m. a deer 521

मर्क (मर्च् + कन् ३ - ४३)

m. body; wind, air 370

मर्कट (मर्क् + अटन् ४ - ८१)

m. a monkey 558

मर्ज् (मृज् + ऊः १ - ८३)

f. purification *m.* washerman. 86

मर्त (मृ + तन् ३ - ८६)

m. the earth 414

मर्दल (मृद् + कलः १ - १०८ ८)

m. a kind of drum 114

मर्मरीक (मृ + ईकन् ४ - २०)

m. a low man 504

मल (मृज् + कलः १ - १०९)

mn. sin; excrements; dirt; *mfn* wretched, niggardly 116

मलय (मल् + कयन् ४ - ९९)

n. name of a country (Malabar); a garden; the side of a mountain; name of a mountain; *f.* Ipomoea Turpethum 578

मलिन (मल् + इनच् + २ - ५०)

mfn. dirty; black; *f.* a woman in her menstrual period 259

मलि (मल् + इन् २ - ११७)

f. a kind of creeper (a kind of jasmine) 608

मलिका (मल् + कुन् २ - ३३)

f. a kind of (jasmine) flower 246

मसि (मस् + इन् ४ - ११७)

mf. ink 608

मसिन (मस् + इनच् २ - ५० ८)

mfn. finely pounded, well ground 260

मसुरा (मस् + उरन् १ - ४४)

f. a courtesan; *m.f.* a variety of grain 47-48

मसूर (मस् + ऊरन् ५ - ३)

f. (-ā) *m.* variety of grain; courtesan *f.* (-ī) small-pox; pillow 703

मस्तु (मस् + तु १ - ७०)

n. the whey of curds 76

महत् (मह् + अतिः २ - ८४)

f. (-ī) name of a lute (of Nārada); *n.* kingdom; *m.* 'the great principle' (of the Sāṅkhya System) *mfn* great 287-88

महस् (मह् + असुन् ४ - १८८)

n. lustre, light; a festival 685

महस (मह् + असच् ३ - ११७)

n. knowledge 448

महिन (मह् + इनन् २ - ५७)

n. kingdom 264

महिला (मह् + इल्च् १ - ५५)

f. a species of plant (*priyangu*); a woman 61

महिष (मह् + टिषच् १ - ४६)

mfn. venerable; *m.* a kind of animal (buffalo); *f.* महिषी
the wife of a king 48-49

महेला same as महिला 61

मातरिश्चन् (मातरि + श्वि + कनिन् १ - १५८)

m. the wind 187

मातृ (मान् + तृच् २ - ९६)

f. mother 301

माल (मा + लन् ४ - १६७)

f. (-ā) an ornament such as the ear-ring; wealth; a measure (of any kind); furniture; a part of the letter (the horizontal limb of Nagari characters), a small portion; *n.* the whole; only, just (showing restriction) 664-5

माय (मा + यः ४ - १०९)

m. Viṣṇu; an Asura; *f.* a female juggler; trick; fraud; intelligence 593

मायु (मि + उण् १ - १)

m. bile; sound 2

मार्जार (मृज् + आरन् ३ - १३७)

m. cat; civet-cat 470

मार्जालीय (मृज् + आलीयच् १ - ११५)

mfn. fond of purification, washing; a cat; a Śūdra 130-31

माल (मा + रन् २ - २९)

m. a particular caste (son of a Śūdra and a Sūta); *n.* field; high land; *f.* *Trigonella corniculata*; wreath, garland 240-41

मालति (मल् + अतिः ४ - ५९०)

f. a kind of (jasmine) flower 543

मालु (मृ + जुण् १ - ५०)

m. a species of creeper 7

मास् (मा + असुन् ४ - १८८)

m. a month; the moon; an experienced person (See Introduction p. xii) 685

माहिन (मह् + इनण् २ - ५७)

m. kingdom; *mfn.* great; deserving respect 264

मितद्रु (मित + द्रु + कुः १ - ३५)

m. the ocean, sea

मित्र (मि + क्तूः ४ - १६३)

n. friend; *m.* the sun 660

मितयु (मित + या + कुः १ - ३८)

mfn. possessing worldly prudence 38

मिथिला (मथ् + इल्च् १ - ५८)

f. name of a city 69

मिथुन (मिथ् + उनन् ३ - ५५)

n. one of the signs of the zodiac (Gemini); a pair of male and female 383

मिश्र (मिश् + रक् २ - १३०)

mfn. mixed, combined 215

मिहिर (मिह् + किरच् १ - ५२)

m. the sun; the Buddha (an old man? सूर्यवृद्धयोः seems to be the correct reading of the text) 54

मीन (मी + नक् ३ - ३)

m. one of the signs of the zodiac (Pisces); a fish 824

मीर (मी + क्रन् २ - २६)

m. ocean 226

मीवर (मा + प्वरच् ३ - १)

m. the tiger; *mfn.* killing 319

मीवा (मी + वन् १ - १५४)

f. a tape-worm; air, wind 180

मुकुर same as मकुर 43

मुख (खन् + मुट् + अल् or अच् ५ - २०)

n. gate; face; mouth; beginning; an expedient; name of a *Sandhi* in dramas etc; sound 710-711

मुचिर (मुच् + किरच् १ - ५२)

mfn. generous 55

मुदिर (मुद् + किरच् १ - ५२)

m. a lover; a cloud 52-53

मुद्ग (मुद् + गक् १ - १२७)

m. a kind of plant (*Phaseolus Mungo*) 146

मुद्रा (मुद् + रक् २ - १३)

f. a seal, signet 210

मुनि (मन् + इन् ४ - १२२)

m. the *Vaṅgasena* tree; Jina (Buddha); a sage 619

मुमुचान (मुच् + आनच् २ - ९१)

mfn. one who has abandoned all worldly objects; a cloud 295

मुशल same as मुसल 104

मुषल same as मुसल 104

मुष्क (मुष् + कक् ३ - ४१)

m. a multitude; testicle; the tree *Schrebera Swietenioides* 362

मुसल (मुश् + कल् १ - १०८)

mn. a pestle (wooden pestle with iron tips); *f.* a kind of tree (*Curculigo Orchioides*); the plant *Salvinia Cucullata*; the house lizard 103

मुस्र (मुस् + रक् २ - १३ ८)

n. tear 215

मुहिर (मुह् + किरच् १ - ५२)

m. a lover who is agreeable; the god of love; an indecent man; a fool, blockhead 55

मुहुस् (मुह् + उप्तिः २ - १२१)

ind. repeatedly 314

मुहूर्त (मुद् + हुर्ल् + कः ३ - ८९ ८)

mn. a period of 2 *ghatis* or 48 minutes 421

मुहेर (मुह् + एरक् १ - ६२)

mfn. childish, silly 69

मूक (मू + कक् ३ - ४१ ८)

mfn. dumb 363

मूत्र (मुच् + घृन् ४ - १६२)

n. urine 657

मूर्ख (मुह् + खः ५ - २२)

m. a fool 711

मूर्धन् (मूर्ध् + कनिन् १ - १५८)

m. head 185

मूल (मू + क्लः ४ - १०८)

n. the root of a tree, the beginning; capital money; nearness, neighbourhood 592

मूलैर (मूल् + एरक् १ - ६२)

m. a king; a pot 69

मूषिक (मुष् + किकिन् २ - ४३)

m. a rat, a mouse 252

मृकण्डु (मृग + कण्ड् + कुः १ - ३८०)

m. name of a sage 39

मृगयु (मृग + या + कुः १ - ३८)

m. a jackal; a hunter; name of Brahman 38

मृडङ्गण (मृड् + कंकणः ४ - २४)

m. a child 507

मृडीक (मृड् + कीकन् ४ - २४)

m. a deer 507

मृणाल (मृण् + कालन् १ - ११७)

n. the root of Andropogon Muricatus; *mn.* the lotus fibre (or stalk) 134

मृत (मृ + तन् ३ - ८८)

n. alms obtained by begging; death; *mfn.* dead 419

मृत्यु (मृ + ल्युक् ३ - २१)

m. fate; Yama; death 343

मृदङ्ग (मृद् + अङ्गच् १ - १२०)

m. a kind of drum; noise 138

मृदर (मृ + दृ + अल् ५ - ४१)

mfn. shining 725

मृदु (मृद् + कुः १ - २९)

mfn. soft 29

मेचक (मच् + चुन् ५ - ३७)

m. an eye in the feathers of a peacock's tail; black colour; *mfn.* black; *n.* collyrium (Sulphuret of antimony); darkness 722

मेरु (मि + रुः ४ - १०१)

m. the golden mountain Meru 579-80

म्लानि (म्ला + निः ४ - ५१ ८)

f. fatigue 534

य

यकृत् (यज् + कृतिन् ४ - ५८ ८)

n. the liver 540

यक्ष्म (यक्ष् + मन् १ - १३९)

m. pulmonary consumption 159

यक्ष्मन् (यक्ष् + मनिन् ४ - १५० ८)

m. pulmonary consumption 647

यजत (यज् + अतच् ३ - ११०)

m. sacrificer; priest; *mfn.* deserving sacrifice 436

यजत्र (यज् + अत्रन् ३ - १०५)

mfn. worthy of sacrifice; *n.* *Agnihotra* 432

यजिः (यज् + इन् ४ - ११७)

m. sacrificer 607

यजुस् (यज् + उंसिः २ - ११८)

n. the Yajur Veda *mantras* 313

यज्यु (यज् + युच् ३ - २०)

m. the *Adhvaryu* priest 342

यति (यत् + इन् ४ - ११७)

f. a caesura (in prosody); *m.* contempt; an ascetic 607

यद् (यज् + डित् १ - १३१)

Relative pronoun which, who 151

यन्त्र (यम् + त्रः ४ - १६६)

n. mechanical contrivance 662

यमुना (यम् + उनन् ३ - ६१)

f. name of a river (the Jumna) 389

ययी (या + ई - ३ - १५९)

m. a horse; final beatitude 483

ययु (या + उः १ - २२)

m. a horse fit for a sacrifice 21

यवन (यु + युच् २ - ७५)

m. a foreigner (Ionian or Greek) 274

यवागू (यु + आगूच् ३ - ८१)

f. rice-gruel 409

यवास (यु + आस ४ - २)

m. Alhagi Maurorum 490

यशस् (अश् + असुन् ४ - १९०)

n. fame 686

यष्टि (यज् + तिः ४ - १७९ ८)

f. a stick 674

यह्न (यज् + वन् १ - १५४)

m. the sacrificer; *mfn.* great 179

याजि (यज् + इज् ४ - १२४)

m. one who performs a sacrifice 622

यातु (या + तुः १ - ७३)

m. a traveller; time; *n.* a demon 80

यातृ (यत् + ऋन् २ - ९८)

f. husband's brother's wife 302

यात्रा (या + त्रन् ४ - १६७)

f. support of life, maintenance; a journey; a festival 664

याम (या + मन् १ - १३९)

m. one eighth part of a day, three hours; self-control 157

यामि (या + मिः ४ - ४३ ८)

f. a sister; a woman of respectability 526

यावस (यु + असच् ३ - ११९)

m. a bundle of grass 449

युग्म (युज् + मक् १ - १४५)

n. a pair 168

युधान (युध् + आनच् २ - ९०)

m. enemy 294

युध्म (युध् + मक् १ - १४४)

m. a bow; a fight; an arrow; a soldier 163-4

ययुधान (युध् + आनच् २ - ९१)

m. a warrior 295

युवन् (यु + कनिन् १ - १५६)

m. naturally strong; best; a young man 181

युष्मद् see त्वम्

यूका (यु + कन् ३ - ४७)

f. a louse 373

यूथ (यु + थक् २ - १२)

f. (-ī) a kind of yellow jasmine; the ear; a kind of flower; *n.* a collection of animals; a multitude 202-203

यूप (यु + पः ३ - २७)

m. the post to which the animal to be sacrificed is tied 346

योगस् (युज् + असुन् ४ - २१५)

n. meditation; time 693

योनि (यु + निः ४ - ५१)

m f. origin, source; the female organ of generation 533

योषा (यु + सः ३ - ६२ ८)

f. a woman 394

योषित् (युष् + इतिः १ - ९९)

f. a woman (not given in the text)

र

रंहस् (रम् + असुन् ४ - २१३)

n. speed 692

रघु (लघ् + कुः १ - ३० see लघु)

n. name of a king 31

रक्कः (रम् + कः ३ - ४० ८)

mfn. avaricious; slow, dull 361

रजक (रज्ज् + कुन् २ - ३३)

m. a washerman; a parrot 243

रजत (रज्ज् + अतच् ३ - १११)

mfn. white; *n.* silver; a pearl ornament 439

रजन (रज्ज् + क्युन् २ - ८०)

n. safflower; *f.* (-ī) night; turmeric 281

रजनि see रजनी

f. night 307

रजनी (रज्ज् + अनिः २ - १०३ ८)

f. the indigo plant; night; a girl; lac 306

रजस् (रज्ज् + असुन् ४ - २१६)

n. one of the three Guṇas; the menses; the pollen of flowers; dust
694

रज्जु (सृज् + उः १ - १६)

f. a lock of braided hair; thread 18

रण्डा (रम् + डः १ - ११३)

f. Salvinia Cucullata; a widow 120

रतू (ऋत् + कूः १ - ९४)

f. the heavenly river (Ganges); true speech 90

रत्न (रम् + नः ३ - १४)

n. anything best of its kind; gem 338

रत्नि (ऋ + कलिच् ४ - २)

m. measure equal to the distance from the elbow to the end of the
closed fist (a cubit) 485

रथ (रम् + वथन् २ - २)

m. chariot; body; the *Vetasa* reed (Calamus Rotang); the foot;
a limb, part 130

रभस (रम् + असच् ३ - ११७)

m. speed; joy 445

रमक (रम् + कुन् २ - ३४)

mfn. dallying, coquettish 247

रमण्य (रम् + अन्य ३ - १०१)

mfn. beautiful 431

रमति (रम् + अतिः ४ - ६३)

m. time; god of love 542

रवण (रु + युच् २ - ७५)

mfn. sounding; *m.* sound; a donkey; a cuckoo bird 274

रवथ (रु + अथः ३ - ११३)

m. Indian Cuckoo 440

रवि (रु + इः ४ - १३८)

m. the sun 632

रशना (अश् + युच् २ - ७६)

f. girdle; tongue 275

रश्मि (अश् + मि: ४ - ४६)

m. ray of light; rein; *Pakṣa* (*Pakṣman*?) 528

रसन (रस् + युच् २ - ७९)

n. taste; sound; *fn.* tongue; *f.* the *rāsnā* plant; girdle 276-77

रस्त्र (रस् + न: ३ - १२)

n. a palatable object 336

रहस् (रस् + असुन् ४ - २१४)

n. truth (mystical truth); sexual intercourse; secrecy 692

राक (रा + क: ३ - ४०)

f. name of a river; scab, itch; a girl in whom menstruation has just begun; the day of full moon 358

राजन् (राज् + कनिन् १ - १५६)

m. master; king; a Kṣatttriya; the moon; a Yakṣa; Indra 182-83

राजन्य (राज् + अन्य: ३ - १००)

m. fire; splendour; Kṣatriya 430

राजातन (राज् + अत् + युच् २ - ७९ ०)

m. the Piyal tree (*Buchanania Latifolia*); the *Kṣīrikā* plant; the *Palāśa* tree 280

राजि (राज् + इज् ४ - १२४)

f. a line; a multitude 622

रात्रि (रा + त्रिप् ४ - ६७)

f. night 547

रामठ (रस् + अठ: १ - १०३)

n. Asafoetida 98

राशि (अश् + इण् ४ - १३२)

m. a heap; a sign of the zodiac 630

राष्ट्र (राज् + ष्ट्रन् ४ - १५८)

n. a country 635

रासभ (रास् + अभच् ३ - १२५)

m. a donkey 455

रास्ना (रस् + न: ३ - १५)

f. the ichneumon plant; the plant *Mimosa Octandra* 338

राहु (रह् + उण् १ - १ ०)

m. the ascending node personified as a demon 3

रिक्थ (रिच् + थक् २ - ७)

n. inheritance, property left at death; wealth gold; 198

रिञ्चस् same as रेक्णस्

रिपु (रप् + कुः १ - २७)

m. an enemy 26

रिप्र (री + र ५ - ५५)

mfn. contemptible 733

रिष्व (रिष् + वन् १ - १५३)

m. mordacious, killing 175

रुक्म (रुच् + मक् १ १४५)

n. gold; iron 168

रुचक (रुच् + क्न् २ - ३८)

n. a citron 249

रुचि (रुच् + इन् ४ - ११९)

f. lustre. 617

रुचित (रुच् + कितच् ४ - १८५)

mfn. savoury, delicate to the taste 677

रुचिरं (रुच् + किरच् १ - ५२)

mfn. beautiful; pleasing 55

रुचिप्य (रुच् + क्चिप्यन् ४ - १७८)

mfn. agreeable, pleasant 672

रुद्ध (रुद् + अथः ३ - ११५)

m. child; *mfn.* weak (असत्त्व) 442

रुद्र (रुद् + रक् २ - २२)

m. Śiva (not given in the text)

रुधिर (रुध् + किरच् १ - ५२)

m. *kuja* (the planet Mars); *n.* the blood; saffron 55-56

रुम्र (रम् + रक् २ - १४)

mfn. red 217

रुरु (रु + कुन् ४ - १०३)

m. name of a *Daitya*; a species of deer 581

रुवथ (रु + अथः ३ - ११५)

m. a dog 443

रुहन् (रुह् + कनिप् ४ - ११३)

m. a tree 603

रूप (रु+पः ३ - २८)

m. form; verse reading a book repeatedly (*Granthāvṛtti*); a drama; beauty; nature, character; *m.* sound, word; cattle; hair ? 348-349

रेकस् see रेक्णस्

रेक्णस् (रिच्+असुन् ४ - १९८)

n. gold 688

रेणु (री+णुः ३ - ३८)

fm. dust; *m.* the *parpatāka* plant 356

रेतस् (री+असुन् ४ - २०१)

n. semen; mercury 689

रेप्स् (रप्+असुन् ४ - १८९)

n. fault 686

रेफ (रिफ्+अः ५ - ५४ ८)

m. the letter र्; *mfn.* contemptible 732

रै (रा+डैः २ - ६७)

m. gold; wealth 270

रोचन (रुच्+युच् २ - ७९ ८)

f. a red lotus flower; the yellow pigment (*gorocana*); a beautiful woman; the plant *Andersonia Rohitaka*; *mfn.* enlightening, pleasing 278

रोचिस् (रुच्+इसिन् २ - ११२ ८)

n. flame 311

रोदस् (रुद्+असुन् ४ - १८८)

n. heaven; earth 683-4

रोदसी see रोदस्

f. heaven; earth: (*dual* of रोदस्) heaven & earth; *du.* (रोदस्यौ) heaven and earth 683-4

रोमन् (रु+मनिन् ४ - १५०)

n. hair on the body 646

रोहन्त (रुह्+झच् ३ - १२७)

m. a tree 456

रोहि (रुह्+इन् ४ - ११८)

m. a religious man 613

रोहित् (रुह्+इतिः १ - ९९)

f. a kind of creeper, a female deer; *m.* the sun 95-96

रोहित (रुह् + इतन् ३ - ९४)

n. saffron; blood; a kind of rain-bow appearing in a straight form (Indra's bow unbent); *m.* a kind of fish; a kind of deer; the Rohitaka tree 425-6

रोहिण (रुह् + इनन् २ - ५६)

m. the sandal wood *f*(-i) a cow; name of the fourth Nakṣatra 264

रौहिष (रुह् + टिष्च् १ - ४८)

m. a species of animal; *n.* a kind of grass 49

ल

लक्षण (लक्ष् + नः ३ - ७)

n. name; mark, sign; *m.* Lakṣmaṇa; *f.* female swan; female sārasa bird; (Indian crane) 329

लक्ष्मण (लक्ष् + नः ३ - ७ ०)

n. name; mark, sign; *m.* Lakṣmaṇa; *f.* the female of the Sārasa bird (Indian crane); a kind of pot herb; *mfn.* auspicious, lucky 329-330

लक्ष्मी same as लक्ष्मी: 484.

लक्ष्मी: (लक्ष् + मुट् + ई ३ - १६०)

f. prosperity; beauty; the *Rddhi* plant; the *Vṛddhi* plant; fortune; goddess of fortune and beauty; the *Priyaṅgu* plant 484

लघ् (लघ् + अटि: १ - १३४)

f. wind, air 152

लघु (लघ् + कु: १ - ३०)

mfn. not heavy; pleasing, beautiful; slight, insignificant; *n.* quick or swiftly; the black gallochum (*kr̥ṣṇāguru*); *f.* a plant named *Spṛkkā* (*Trigonella Corniculata*) 30

लङ्का (रम् + क: ३ - ४० ०)

f. the city of the Rākṣasas; branch; a field planted with pot herbs; an unchaste woman 360

लङ्गक (लङ्ग + कुन् २ - ३८)

mfn. dear 250

लटक (लट् + कुन् २ - ३३)

m. wicked man 247

लट् (लट् + कन् १ - १५१)

f. a kind of drum; a kind of bird; fruit; a kind of Karañja bird 172

लतिका (लत् + तिकन् ३ - १४७)

f. the Gangetic allegator 478

लभस (लभ् + असच् ३ - ११७)

m. wealth; begger 446

लमक (रम् + कुन् २ - ३४)

m. name of a sage 247

लवङ्ग (लृ + अङ्गच् १ - ११९)

n. a kind of flower (the cloves) 138

लवाणक (लृ + आणकः ३ - ८३)

n. a sickle 410

लशुन (अश् + उनन् ३ - ५७)

n. garlic 385

लष्व (लष् + वन् १ - १५३)

m. a dancer 175

लाक्षा (राज् + सः ३ - ६२ ८)

f. lac. (obtained from the resin of a particular tree) 394

लाङ्गल (लङ् + कलः १ - १०८)

n. a kind of flower; the palm-tree; a plough; a beam (plough-shaped) used in the construction of a house; *f.* (लाङ्गली) the pepper 104

लाङ्गूल (लङ् + ऊलच् ४ - ९०)

n. the tail; the male organ 566

लिंगु (लम् + कुः १ - ३७)

m. a fool; *n.* the mind 37

लिपि (लिप् + इन् ४ - ११९)

f. the line of a letter, the written alphabet 617

लिप्त (ली + त ५ - ५५)

mfn. envenomed; eaten; smeared 733

लिवि same as लिपि

लिष्व same as लष्व 175

लुटुल (लुट् + उलन् ५ - ९)

m. a bird 706

लुषभ (लृष् + अभच् ३ - १२४)

n. an elephant in rut 454

लूनि (लृ+क्निन् ४ - १०५)

f. rice 585

लोट (लृ+तन् ३ - ८६)

m. a ram; plunder; tears 416

लोल (लृ+उल्लः ४ - १७२)

n. the mark of a thief (stolen property) 669

लोमन् (लृ+मनिन् ४ - १५०)

n. hair on the body 646

लोष्ट (लृ+क्त ३ - ९२)

mn. a clod of earth 424

लोहित (लृ+इत् ३ - ९४)

n. a variety of sandal; saffron; fight; red sanders; *m.* name of a river; the planet Mars; red colour; *mf n.* red 426-7

व

वक्त्र (वच्+लः ४ - १६६)

n. the face, the mouth 662

वक्र (वच्+रक् २ - १३)

mf n. wicked; crooked; cruel; twisted together (the hair); *m.* Saturn
n. a bend of a river 208

वक्षस् (वच्+असुन् ४ - २१९)

n. the chest 696

वक्षस् (वह्+असुन् ४ - २२०)

m. a bull 696

वग्नु (वच्+नुः ३ - ३३)

mf n. talkative 354

वङ्कि (वङ्क्+किन् ४ - ६६)

f. a particular musical instrument; the timber of the roof of a house; the rib 545-6

वचक्रु (वच्+अक्रुच् ३ - ८१)

m. a Brahmin; *mf n.* eloquent; *m.* name of a sage 409

वज्र (वज्+रन् २ - २९)

mn. thunderbolt; diamond 239

वज्रधर (वज्र+धृ+णि dropped २ - २३)

m. Indra 220-221

वञ्चथ (वञ्च् + अथ: ३ - ११३)

m. a jackal; a rogue 441

बटि (वट् + इन् ४ - ११७)

f. the belly 607

बटु (वट् + उ: १ - ९)

m. a Brahmin boy 13

बठर (वच् + अर: ५ - ३९)

m. a cock; a servant (or fool); 724

बणिज् (पण् + इजि: २ - ७१)

m. merchant, trader 272

बण्ड (वन् + ड: १ - ११४)

mn. sin; a man who is circumcised; a man with broken arms;
f. a licentious woman; *mfn.* devoid of hands etc. 121

वत्स (वद् + स: ३ - ६२)

m. son and others (a term of endearment); calf; a year; *n.* chest,
breast 390-1

वत्सर (वस् + सरन् ३ - ७१)

m. year 402

वदान्य (वद् + आन्य: ३ - १०४)

mfn. eloquent; bountiful, (giving up everything) 432

वधक (हन् + कुन् २ - ३७)

mfn. killing, destructive 248

वधत्र (वध् + अलन् ३ - १०५)

n. a weapon; poison 433

वधित (वध् + इत्: ४ - १७२)

n. the god of love 669

वधू (वह् + ऊ: १ - ८५)

f. a daughter-in-law; a newly married woman; a wife; a kind of
plant (*Trigonella Corniculata*); a woman 87

वनि (वन् + इ: ४ - १३९)

m. fire; begging 634

वनिष्ठु (वन् + इष्ठुच् ४ - २)

m. ('a part of the entrails of an animal offered in sacrifice') large
intestines (स्थविरान्त्र); disgrace 487

वन्धथ (वन्द् + अथ: ३ - ११३)

mfn. worshipper; deserving worship 441

वन्द (वन्द् + रक् २ - १३)

mfn. worshipper 208

वन्ध्य (बन्ध् + यक् ४ - १११)

mfn. unfruitful, barren; *f.* a barren or childless woman 598

वत्र (वन् + रन् २ - २९)

m. a co-partner, co-heir 240

वपुस् (वप् + उंसिः २ - ११८)

n. the body; *mfn.* having a beautiful form 312-313

वप् (वप् + रन् २ - २९)

m.n. a bamboo thicket; bank or shore, rampart; father; field 227

वप्ति (वप् + क्रिन् ४ - ६६)

m. a field (Kṣetra) 546

वयस् (वी + असुन् ४ - १८८)

n. a bird; age; youth 684

वयुन (अज् + उनन् ३ - ६१)

n. a temple; knowledge; *mfn.* eminent, praiseworthy 388

वयोधस् (वयस् + धा + असिः ४ - २२८)

m. a young man 699

वरट (वृ + अटन् ४ - ८१)

m. an insect; a kind of insect; *f.* (-ā) a goose 556-7

वरण (वृ + युच् २ - ७५)

m. a rampart; the tree *Crataeva Roxburghii* or *tapia*; *n.* the act of choosing, choice 275

वरण्ड (वृ + अण्डन् १ - १२८)

m. a disease (like pimple) on the face; a multitude; a veranda 147-48

वरत्र (वृ + अत्रन् ३ - १०७)

f. thong 434

वरसान (वृ + असानच् २ - ८६ ०)

mfn. one who chooses 291

वरुण (वृ + उनन् ३ - ५३)

m. the sun; the god *Varuṇa*; a kind of tree (*Crataeva Roxburghii*) water 379-80

वरुत्र (वृ + उत्रः ४ - १७२)

m. an upper garment 669

वरुल (वृ + उलृन् ४ - ९)

m. name of a mixed caste 706

वरुथ (वृ + ऊथन् २ - ६)

m. a sort of ledge fastened round a chariot serving as a protection against collision; *n.* armour, coat of mail; chariot, house 195

वरेण्य (वृ + एण्य ३ - ९८)

mfn. best 429

वर्चस् (वर्च् + असुन् ४ - १८८)

n. form; excrement; lustre, light; *m.* name of Candra's son 681

वर्ण (वृ + नः ३ - १०)

mn. difference; a letter, syllable; form, shape; ointment for smearing on the body; *m.* colour; the four principal classes—Brahmins, Kṣattriyas, Vaiśyas and Śūdras; fame; praise; story; quality 331-32

वर्णसि (वृ + नुक् + असिः ४ - १०७)

m. water 588

वर्णि (वर्ण् + इन् ४ - १२३)

m. gold 621

वर्णु (वृ + णुः ३ - ३८)

f. name of a country; name of a river 356

वर्तनि (वृत् + अनिः २ - १०७)

f. path 308

वर्ति (वृत् + इन् ४ - ११८; वृत् + इः ४ - १४०)

f. any medicinal preparation (in the form of a paste or pill); collyrium for the eye; a line; any cosmetic ointment; the wick of a lamp; a lamp 613-4

वर्तिका (वृत् + तिकन् १ - १४६)

f. a kind of bird (quail) 477

वर्त्मनि (वृत् + अनिः २ - १०७)

f. path 308

वर्ध (वृध् + रन् २ - २८)

n. skin 226

वर्षस् (वृ + असुन् ४ - २००)

n. form, figure 688

वर्षस same as वर्षस

वर्वर (वृ + व्वरच् २ - १२३)

m. name of a country (of barbarians); a low person, fool; a particular way of doing hair; *mf.* Clerodendrum Siphonantus
f. (-ā) a kind of vegetable; a kind of flower 315-17

वर्वरीक (वृ + ईकन् ४ - १९)

m. curly hair 502

वर्वि (वृ + वि ४ - ५३)

mf. gluttonous 536

वर्ष (वृ + सः ३ - ६२)

mn. a division of earth, like Bhārata; *jambu-dvīpa*; a year; rain;
f. pl. rainy season 389-90

वर्स same as वर्ष 390

वल्य (वल् + कयन् ४ - ९९)

m. sore throat, inflammation of the larynx; *mn.* bracelet 577

वलाक (वल् + आकः) same as वलाक

वलि (वल् + इन् ४ - ११७) see वलि also

f. the fold of the belly 606-7

वली same as वलि

वलीक (वल् + फीकन् ४ - २५)

n. a projecting thatch 509

वल्लक (वल् + ऊकः ४ - ४०)

m. a bird; root of the lotus 521

वल्लक (वल् + कः ३ - ४२)

n. bark of a tree 364

बल्यु (वल् + उः १ - २०)

mf. pleasing 21

बल्मीक (वल् + मुक् + कीकन् ४ - २५)

mn. ant-hill 509

बल्लभ (वल् + अभच् ३ - १२५)

m. lord; lover; a horse with good marks 455

बल्लूर (वल् + ऊरः ४ - ९०)

n. dried flesh 565

बसति (वस् + अतिः ४ - ६०)

f. staying, dwelling; night; house 541

वसन्त (वस् + शच् ३ - १२८)

m. spring season 458

वसि (वस् + इः ४ - १३९)

m. cloth 634

वसु (वस् + उः १ - ११)

n. wealth; water; a gem, a jewel; fire, a lake; a ray of light; a rope or thong; *m.* a god 15

वसुरोचिस् (वसु + रुच् + इसिन् २ - ११२)

m. a kind of sacrifice 311

वस्ति (वस् + तिः ४ - १७९)

m. f. the lower belly; an enema; *f. (pl.)* the ends of a cloth 672-3

वस्तु (वस् + तुन् १ - ७६)

n. wealth 82

वस्त्र (वस् + ष्ट्रन् ४ - १५८)

mn. dress, clothes 652

वस्न (वस् + नः ३ - ६)

n. wages; dress; *m.* price 327

वहति (वह् + अतिः ४ - ६०)

m. a minister; cow; wind 541

वहतु (वह् + चतुः १ - ७९)

m. a traveller; a bull 83

वहन्त (वह् + शच् ३ - १२८)

m. the wind 457

वहिल (वह् + इलः ४ - १७२)

n. a boat 668

वह्नि (वह् + निः ४ - ५१)

m. fire; the *citraka* plant (*Plumbago Zeylanica*) 532

वागुर (वा + उरच् १ - ४२)

f. a net; a snare 46

वाच् (वच् + किप् २ - ५८)

f. speech 265

वात (वा + तन् ३ - ८६)

m. wind, air 415

वातप्रमी (वात + प्र + मा + ई: ४ - १)

mf. a kind of swift antelope (*m.* nominative -īs; *f.* nominative -īs;
or -ī) 485

वाति (वा + अति: ५ - ६)

m. the sun; the moon 705

वादि (वद् + इञ् ४ - १२४)

m. scholar; *mfn* speaking 623

वादित्र (वद् + णित्रन् ४ - १७०)

n. a musical instrument 667

वापि (वप् + इञ् ४ - १२४)

f. a pond 622

वाम (वा + मन् १ - १३९)

n. wealth; *m.* Siva; the god of love; the female breast; *mfn.* beautiful; contrary, reversed; left; *f.* (-ā) a woman; (-ī) the female of the jackal; the mare; a she-ass; a young female elephant
157 58

वायस (व्य् + असच् ३ - १२०)

m. a crow 450

वायु (वा + उण् १ - १)

m. wind, air 1

वारङ्ग (वृ + अङ्गच् १ - १२१)

m. the handle of a sword etc. 139

वारि (वृ + इञ् ४ - १२४)

f. name of Sarasvatī; a place for tying elephants (elephant stable)
n. water; species of Andropogon 624

वारी see वारि

f. a water-pot; an elephant stable 624

वार्ताकी (see वार्ताकुः)

f. the egg-plant 407

वार्ताकु (वृत् + काकुः ३ - ७९)

m. the egg-plant 407

वावदूक (वद् + यङ् + ऊकः ४ - ४१०)

mfn. speaking much 522

वाशर (वाश् + अरः ३ - १३२ a)

m. Indian cuckoo 466

वाशि (वाश् + इञ् ४ - १२४)

m. an instrument for cutting (a carpenter's adze), fire 623

वाशुरा (वाश् + उरच् १ - ३९)

m. a donkey; *f.* the night; a woman (वाशिता) 41

वाश्र (वाश् + रक् २ - १३)

m. an insect; day; bird; *n.* a house; a place where four roads meet;
f. a cow giving out milk; a lowing cow 213-14

वासर (वास् + अरः ३ - १३२)

mn. a day 466

वासस् (वस् + असुन् ४ - २१७)

n. dress; clothes 695

वासि (वस् + इञ् ४ - १२४)

f. a cutting instrument (a carpenter's adze) 621

वासु (वस् + उण् १ - १)

m. Viṣṇu 4

वास्तु (वस् + तुन् १ - ७७)

mn. the site of a house 82

वास्तुक (वस् + ऊकः ४ - ४१८)

m. a kind of potherb (Oenopodium Album) 525

वाहस् (वह् + असुन् ४ - २२० ८)

mfn. one who carries 696-7

वाहस (वह् + असच् ३ - ११९)

m. python 449

वाहीक (वह् + कीकन् ४ - २५)

m. a horse; a cow 509

वि (वा + इण् ४ - १३३)

m. a bird 630

विकुस (वि + कस् + रक् २ - १५)

m. the moon 217

विकस same as विकुस 217

विचक्षण (वि + चक्ष् + ल्युट् २ - १२२)

mfn. learned 315

विचक्षस् (वि + चक्ष् + असिः ४ - २३२)

m. teacher 700

वित्प (विट् + कपन् ३ - १४५)

mn. voluptuary; expansion; tender sprout; bush; branch of a tree
475-6

विडङ्ग (विड् + अङ्गच् १ - १२०)

mfn. clever; *f.* the plant Embelia Ribes (a vermifuge) 138

विडाल see विडाल

विदथ (विद् + अथः ३ - ११५)

m. a scholar 443

वितद्गु (वि + तन् + रुः ४ - १०२)

f. name of a river 580

वितस्ति (वि + तस् + तिः ४ - १८१)

mfn. a span measured by the distance between the extended thumb and little finger; a measure of length equal to 12 Aṅgulas 675

विथुर (व्यथ् + उरच् १ - ४०)

m. a Rakṣasa; a thief; one who is not maintaining a sacred fire 43

विधु (व्यध् + कुः १ - २४)

m. Viṣṇu; the moon; the camphor; a Rakṣasa 24

विन्ना (वन् + नः ३ - ८)

f. name of a river 330

विपणि (वि + पण् + इन् ४ - ११७)

f. market-place 611

विपिन (वेप् + इनन् २ - ५३)

n. a forest 262

विप्र (वप् + रन् २ - २२)

m. a Brahmin 230

विशाल (विश् + कालन् १ - ११७)

m. a particular king (son of Ikṣvāku, and founder of the city Viśālā); a particular tree; *f.* colocynth, a wild bitter gourd; the city of Ujjain; *mfn.* broad, wide 132-33

विशिप (विश् + कपन् ३ - १४५)

n. a house 476

विश्व (विश् + कन् १ - १५१)

f. the plant Aconitum Ferox; *n.* the world; *fn.* dry ginger; *m.* a particular class of gods; *mfn.* all 173-4

विश्वप्सन् (विश्व + प्सा + कनिन् १ - १५८)

m. the fire; a god 186

विश्वभोजस् (विश्व + भुज् + असिः ४ - २३७)

m. Indra 702

विश्ववेदस् (विश्व + विद् + असि: ४ - २३७)

m. Agni 702

विषा (वि + सो + आ ४ - ३६)

ind. intelligence 519

विष्टप (विश् + कप् ३ - १४५)

n. world 476

विष्णु (विष् + णु: ३ - ३९)

m. god Viṣṇu 357

विहा (वि + हा + आ ४ - ३६)

ind. heaven 519

वीक (अज् + कन् ३ - ४७)

m. accent, voice; bird; wind 373

वीचि (वी + ईचि: ४ - ७२)

f. happiness; a little; space; a wave 549-550

वीणा (वी + न: ३ - १५)

f. the musical instrument *Viṇā*; lightning 339

वीध्र (वा + इन्ध् + कन् २ - २७)

mfn. pure; *m.* fire 226

वीर (अज् + रक् २ - १३)

m. a soldier 209

वृक (वृ + कक् ३ - ४१)

m. a beast of prey (wolf); a crow 362

वृक्ष (वृश्च + स: ३ - ६६)

m. a tree 397

वृजन (वृज् + क्यु: २ - ८२)

n. the sky; the atmosphere 284

वृजिन (वृज् + इनच् २ - ४८)

n. sin; *m.* hair; *mfn.* crooked 256-57

वृत्र (वृत् + रक् २ - १३)

m. name of a demon; enemy; a cloud; darkness; mountain; wheel
208-209

वृधसान (वृध् + असानच् २ - ८७)

m. a man 291

वृन्द (वृ + द: ४ - ९८)

m. multitude 576

वृश (वृ+शक् ४ - १०४)

m. a kind of pot-herb; ginger in its undried state 583

वृश्चिक (वृश्च्+किकन् २ - ४१)

m. a scorpion; one of the signs of the zodiac 251

वृषन् (वृष्+कनिन् १ - १५६)

m. name of Karna; Indra 182

वृषभ (वृष्+अभच् ३ - १२३)

mfn. best; *m.* a bull 454

वृषय (वृ+कयन् ४ - १००)

m. support, refuge 579

वृषल (वृष्+कलः १ - १०८)

m. a horse; a Sūdra 100

वृष्णि (वृष्+निः ४ - ४९)

m. the Yādava tribe; a ram; *mfn.* heretical; angry 531

वेणि (वी+निः ४ - ४७)

f. braiding of hair (in a plain manner); the plant *Lipeocercis*
Serrata; the current of a river etc. 529

वेणी same as वेणि

वेणु (अज्+णुः ३ - ३८)

m. name of a king; bamboo 355-6

वेतन (वी+तनन् ३ - १५०)

n. wages 479

वेतस (वे+असच् ३ - ११८)

m. a kind of reed (ratan) 448

वेत्र (वी+त्रः ४ - १६६)

n. a kind of reed 662

वेदि (विद्+इन् ४ - ११८)

f. a seal ring; a raised piece of ground; *m.* scholar 614-5

वेधस् (वि+धा+असिः ४ - २२४)

m. wise man; Viṣṇu; Brahman 698

वेन (अज्+नः ३ - ६)

m. wind, air; thief; creator; name of a king; a son of Manu 327-8

वेन्ना (वन्+नः ३ - ८)

f. name of a river 330

वेमन् (वे + इमनिन् ४ - १४९)

mn. a loom 645

वेशन्त (विश् + झच् ३ - १२६)

m. a small pond 456

वेष्प (विष् + पः २ - २३)

m. water 345

वेहत् (वि + हन् + अतिः २ - ८५)

f. a cow that miscarries (by going to the bull out of season) 290

वैष्ट्र (विश् + घृन् ४ - १५९)

n. the world 656

व्यलीक (वि + अल् + कीकन् ४ - २५)

n. anything unpleasing; impropriety; embarrassment (वैलक्ष्य see the usage quoted by Mahendra: न किञ्चिद्दूचे स किल व्यलीकात् ।) offence; *m.* a libertine 508-9

व्याघ्र (वि + आ + घ्रा + कः ५ - ६३)

m. a tiger; a red variety of the castor oil plant; the *Karañja* tree; pre-eminent (when used as the last member of a compound); *f* (-i) the egg-plant (*Solanum Jacquini*) 737

व्योमन् (व्ये + मनिन् ४ - १५०)

n. the sky 646

व्रतति (वृत् + अतिः ४ - ५९ c)

f. a creeper 543

व्राजि (व्रज् + हल् ४ - १२४)

f. a whirl wind 622

श

शंस्तृ (शस् + तृन् २ - ९४)

mfn. one who praises 296

शकट (शक् + अटन् ४ - ८१)

mn. a cart 555

शकल (शक्ल + कलः १ - १११)

m. skin, bark; a piece; a kind of dye; bark-garment 118

शकुन (शक् + उनः ३ - ४९)

m. a bird; a particular bird (vulture or kite); *n.* an auspicious omen 374-5

शकुनि (शक् + उनि: ३ - ४९)

m. a bird; name of Subala's son (maternal uncle of the Kuru princes); name of a Karaṇa (astrological division of the day)
376

शकुन्त (शक् + उन्त: ३ - ४९)

m. a kind of insect; a bird of prey (vulture); a bird; 375

शकुन्ति (शक् + उन्ति ३ - ४९)

m. a bird 376

शकृत् (शक् + ऋतिन् ४ - ५८)

n. excrement 540

शक्तिधर (शक्ति + धृ + णि dropped २ - २३)

m. Subrahmanya 221

शक्मन् (शक् + मनिन् ४ - १४६)

m. Indra 643

शक (शक् + रक् २ - १३)

m. Indra; the *Kuṭaja* tree; the *Arjuna* tree 205

शक्ल (शक् + क्ल: ४ - १०८)

mfn. speaking pleasantly 592

शकन् (शक् + वनिप् ४ - ११२)

m. an elephant; *f* (शकरी) finger; a river; a girdle; name of a metre 602-3

शकरी see शकन्

शङ्कु (शङ्क् + कु: १ - ३७)

m. a peg, nail; a weapon (the javelin); the trunk of a lopped tree; name of Śiva; poison; a particular number; a particular tree; a particular aquatic animal 35-36

शङ्ख (शम् + ख: १ - १०४)

m. one of the treasures (of Kubera); a nail; the bone of the forehead; *mn.* the conch-shell 98

शण्ड (शण् + ड: १ - ११३)

m. a bull 122

शण्डिल (शण्ड् + इल्च् १ - ५५)

m. name of a sage 62

शण्ट (शम् + ट: १ - १०१)

m. a bull at liberty; a man who is castrated; an eunuch; the neuter gender 96

शतद्रु (शत् + द्रु + कृ: १ - ३६)

f. the Ganges; the Sutlej river 33

शतेर (शद् + एरक् १ - ६१)

m. an enemy 68

शत्रि (शद् + त्रिप् ४ - ६७)

n. the cloud; an elephant; Jīṣṇu (?) (Viṣṇu according to Perusūri);
name of a royal sage 547

शत्रु (शद् + कृन् ४ - १०३)

m. the enemy 581

शद्वि (शद् + विन् ४ - ६५)

f. candied sugar 544

शपथ (शप् + अथ: ३ - ११३)

m. an oath 440

शबर (३ - १३१ ८)

m. one of the barbarian tribes 462

शबल (शप् + कल: १ - १०७)

m. a variegated colour 100

शब्द (शप् + दन् ४ - ९७)

m. a sound 575

शमठ (शम् + अठ: १ - १०२ ८)

m. tranquillity, quiet 98

शमल (शम् + कल: १ - १११)

n. sin; excrement 118

शमीक (शम् + कीकन् ४ - २५)

m. name of sage 510

शम्ब (शम् + बन् ४ - ९४)

m. the iron head of a pestle; thunderbolt. *mfn.* happy,
fortunate 571-2

शम्बल (शम् + कल: १ - १०८ ८) same as सम्बल 106

शम्बुक (शम् + उक ४ - ४१ ८) same as शम्बूक

शम्बूक (शम् + ऊक ४ - ४१ ८)

m. the edge of the frontal protuberance of an elephant; name of
a Śūdra sage; a kind of animal (Ghoṅgha) 523

शङ्खु (शी + भू + णि dropped २ - २३)

m. Siva 220

शयण्ड (शी + अण्डन् १ - १२८ ८)

mfn. sleeping, addicted to sleep 149

शयत (शी + अतच् ३ - ११० ८)

mfn. lying down 438

शयथ (शी + अथः ३ - ११३)

m. a python; a ray of light 440

शयानक (शी + आनकः ३ - ८२)

m. a python 409

शयु (शी + उः १ - ७)

m. a python 9

शयुन (शी + उनन् ३ - ६१)

m. a python 389

शरणि (शृ + अनि २ - १०३)

f. killing 304

शरण्य (शृ + अन्यः ३ - १०१)

mfn. deserving protection; 431

शरद् (शृ + अदिः १ - १२९)

f. the autumnal season; a year 149

शरभ (शृ + अभच् ३ - १२२)

m. the king of animals (a fabulous animal stronger than the lion and the elephant, and supposed to have eight legs); camel; name of a monkey 451

शरिमन् (शृ + इमनिच् ४ - १४७)

m. birth 644

शरीमन् same as शरिमन्

शरीर (शृ + ईरन् ४ - ३०)

mn. the body 515

शरु (शृ + उः १ - ११)

m. anger; an arrow; a thunderbolt 14

शर्करा (शृ + करन् ४ - ३)

f. candied sugar; small stone; pebble; piece of broken pot; a place full of gravel; name of a disease (a kind of urinary affection); fragment 491

शर्करीक (शृ + ईकन् ४ - १९)

mfn. killing 502

शर्मन् (शृ + मनिन् ४ - १४४)

n. happiness 640

शर्व (शृ + वः १ - १५५)

m. Siva 181

शर्वरी (शृ + प्वरच् २ - १२३)

f. night; woman 316

शलभ (शल + अभच् ३ - १२२)

m. a moth 451

शलाका (शल + आकः ४ - १४७)

f. a spear, javelin; thorny shrub *Vangueria Spinosa*; the *Śārikā* bird; a porcupine; needle; pencil for applying collyrium 497-8

शलक (शल + कन् ३ - ४३)

n. bit, a piece; the bark of a tree; unpleasant word; the skin of a fish 369

शल्य (शल + यः ४ - १०७)

mn. poison; a spear, javalin; arrow; splinter; *m.* a porcupine; the tree *Vangueria Spinosa* 591

शवस् (श्वि + असुन् ४ - १९२)

m. the corpse; strength 686

शवसान (शु + असानच् २ - ८६)

m. a road; *mfn.* one who goes, traveller (Vedic) 290

शष्प (शस् + पः ३ - २८)

n. tender grass; *m.* loss of consciousness 347

शस्त्र (शस् + क्तः ४ - १६३)

n. iron; an arrow; *f.* (-ī) a dagger 660

शाक (शो + कन् ३ - ४३ ८)

m. name of a *Dvīpa* (or division of the world); strength; a particular tree (Teak); *f.* (-ā) *Terminalia Chebula* 370-71

शाद (शा + दः ४ - ९७)

m. mud; young grass 575

शारङ्ग (शृ + अगण् १ - १२६)

m. a kind of bird 145

शारि (शृ + इञ् ४ - १२७)

m. a kind of die used in gambling; *f.* a kind of bird (Maina); an elephant's armour for fighting; व्यवहारान्तर(?) 627

शार्ङ्ग (शृ + गण् १ - १२६)

m. a kind of bird 145

शार्दूल (शृ + ऊल्च् ४ - ९०)

m. name of a Rakṣasa; tiger; a kind of animal; any eminent person (when used at the end of a compound) 567-8

शाल (शो + कालन् १ - ११७ ८)

m. a kind of fish; *f.* a large branch of a tree; a house; part of a house 136

शालभञ्जिका (शाल + भञ्ज् + कुन् २ - ३३)

f. a kind of game; a doll or puppet made of cloth (according to others it is a doll or statue made of wood) 245

शाली (शृ + इञ् ४ - १२७) see शारि

m. grain such as rice; the civet-cat 628

शालु (शृ + जुण् १ - ५ ८)

m. a kind of astringent substance 7

शालक (शल् + ऊकण् ४ - ४२)

n. the root of any water.lily; a kind of esculant root 525

शाल्व (शाल् + ऊरः ४ - ९०)

m. a frog 565

शास्ति (शास् + तिः ४ - १७९ ८)

f. punishment by the king 674

शास्त्र (शास् + तृन् २ - ९४)

m. the Buddha; *mfn.* a teacher; a ruler 296-97

शास्त्र (शास् + ण् ४ - १५८)

n. Vedas; the Smṛtis; Purāṇas; the six systems of philosophy (Mīmāṃsā, Vedānta, Sāṅkhya, Yoga; Nyāya and Vaiśeṣika) 653

शिक्य (संस् + कृट् ५ - १६)

n. a kind of loop made of rope in which articles are suspended 709

शिखा (शी + खः ५ - २४)

f. a branch; peacock's crest; the plant Jussiacia Repens; top, summit; tuft of hair on the crown of the head; hoof; flame; tip of the foot 712-13

शिम्रु (शी + रुः ४ - १०२)

n. the Morunga tree (red variety) 580

शिङ्घाण (३ - ८३ ८)

n. the mucus of the nose; a glass vessel; the rust of iron; *m.* foam

411

शिङ्घाणक (शिङ्घ् + आणक ३ - ८३)

m. phlegm 411

शिति (शत् + इन् ४ - १२१)

m. the *Bhūrja* tree (a kind of birch tree) *mfn.* black; white 619

शिथिल (श्रथ् + किरच् १ - ५४)

mfn. loose 59

शिनि (शी + निः ४ - ५१ ८)

m. the *Kṣattriya* 534

शिविर (शी + किरच् १ - ५४ ८)

n. a camp 60

शिरस् (श्रि + असुन् ४ - १९३)

n. the head 687

शिरि (शृ + इः ४ - १४२)

m. moth; *mfn.* killing 637

शिरीष (शृ + ईषन् ४ - २७)

m. a kind of tree (*Acacia Sirissa*) 511

शिल्प (शील् + पः ३ - २८)

n. skill 347

शिव (शी + वन् १ - १५३)

n. *Mokṣa*, happiness; good fortune; water; *m.* *Śiva*; *Veda*; one of the *Yogas*; a wedge; the *vāluka* plant; bdellium (*guggulu*); the *Puṇḍarika* tree; *f.* *jhātāmālā* plant; the yellow myrobalam; Goddess *Gauri*; a female jackal; the *S'amī* tree 176-77

शिशिर (शश् + किरच् १ - ५४)

m. frost, dew; *mn.* a particular season (the cool season comprising the months of *Magha* and *Phalguna*); *mfn.* cold, frigid 58

शिशु (शी + उः १ - २१)

m. a boy 21

शिश्विदान (श्वित् + आनच् २ - ९३)

mfn. wicked; innocent 296

शीकर (३ - १३१ ८)

m. spray, fine drops of water 462

शीता (शी + क्त ३ - ९० ८)

f. the track made by the ploughshare; the divine Ganges; name of Rāma's wife; *n.* coldness; *mfn.* cool, chilly; dull, sluggish;
m. Cordia Myxa tree 421-2

शीघ्र (शी + ध्रुक् ४ - ३८)

f. spirituous liquor 519

शीम (शी + मक् १ - १४४ ८)

m. a tree 168

शीर (शी + रक् २ - १३)

m. a python 214

शीर्वि (शृ + क्तिन् ४ - ५४)

mfn. killing 537

शील (शी + लक् ४ - ३८)

n. habit; good character 520

शीवन् (शी + कनिप् ४ - ११३)

m. a python; *f.* (शीवरी) an iguana (a kind of lizard) 603

शीवरी see शीवन्

शुक (शुभ् + कः ३ - ४२)

m. name of Vyāsa's son; a parrot; name of Ravana's minister; the tree Acacia Sirissa; *n.* a kind of drug and perfume (granthi parṇa) 363-4

शुक (शुच् + रन् २ - २९)

m. name of the son of Bhṛgu and preceptor of the Daityas (also identified with the planet Venus); the month Jyēṣṭha (= May-June); name of Agni or fire 235-36

शुक्ल (शुच् + रन् २ - २९)

n. semen; an eye-disease *m.* one of the astronomical Yogas; *mfn.* white; *n.* silver 236

शुक्षि (शुष् + क्सिः ३ - १५५)

m. the wind 481

शुचि (शुच् + इन् ४ - ११९)

m. the hot season; fire; sexual love; the Āṣāḍha month; a faithful minister 616

शुनक (शुन् + कुन् २ - ३३)

m. a dog 244

शुन्ध्यु (शुन्ध् + युच् ३ - २०)

m. Agni (fire) 342

शुभ्र (शुभ् + रक् २ - १३)

n. the sky; *mf n.* shining; bright 215

शुभ्रि (शुभ् + क्रिन् ४ - ६५)

m. Brahman 545

शुल्ब (शुल् + बन् ४ - ९५)

n. copper; sacrificial act; conduct; vicinity of water 572

शुषिर (शुष् + किरच् १ - ५२)

n. a hole; a wind instrument like the flute; *m.* a mouse.
f. the Nali plant (having a fragrant bark) *mf n.* hollow,
perforated; dry 56-57

शुषिल (शुष् + इल्च् १ - ५७)

m. the wind, the air 65

शुष्क (शुष् + क्क् ३ - ४१)

mf n. dry 362

शुष्ण (शुष् + नः ३ - १२)

m. sun; fire 336

शुष्म (शुष् + मन् १ - १४३)

n. valour; strength; *m.* the fire; air, wind 162-63

शुष्मन् (शुष् + णि dropped २ - २३)

m. fire 220

शूद्र (शुच् + रक् २ - १९)

m. a man of the fourth caste 218

शूर (शु + कन् २ - २६)

m. name of a Yādava; good soldier; sun 225

शूर्प (शृ + पः ३ - २६)

m. winnowing basket 346

शूलधर (शूल + धृ + णि dropped २ - २३)

m. Śiva 220

शृङ्ग (शृ + गन् १ - १२५)

m. the *jivaka* plant; *f.* the *Atis* tree; gold; a variety of
fish; the *ṛṣabha* plant *n.* power, dignity; the summit of a
mountain; a mark; a water syringe; a horn; eminence 144-45

शृङ्गार (शृ + आरन् ३ - १३६)

m. sexual enjoyment, one the sentiments in drama; the ornaments on an elephant; *n.* cloves; red-lead; fragrant powder 468-9

शृघ्नू (शृघ् + कू: १ - ९३)

f. the anus 90

शेषस् (शी + असुन् ४ - २००)

n. the male organ; a testicle 689

शेपाल (शी + बालन् ४ - ३८०)

n. the water plant Blyxa Octandra 521

शेफस् same as शेपस्

शेव (शी + वन् १ - १५२)

n. happiness; the male organ 175

शेवा (शी + वन् १ - १५४)

f. the form of the *Linga* (male organ) 179

शेवाल (शी + बालन् ४ - ३८)

n. the water plant Blyxa Octandra 521

शेवल (शी + बलन् ४ - ३८)

mn. the water plant Blyxa Octandra *n.* the fragrant wood of Cerasus Puddum 520

शोचिस् (शुच् + इसि: २ - १०९)

f. lustre 309

शोथ (शु + थन् २ - ४०)

m. swelling 194

शौटीर (शौट् + ईरन् ४ - ३०)

mfn. generous; valorous 516

श्मश्रु (श्मन् + श्रि + डुन् ५ - २८)

n. beard 715

श्याम (श्या + मक् १ - १४४)

m. name of a sacred fig tree at Prayaga or Allahabad; a cloud; the *Argyrea speciosa* tree; the Indian cuckoo; black colour; green colour; *mfn.* black; green; *n.* the pepper; sea-salt; *f.* the *Sārivā* plant; a woman who has not borne children; the *Priyangu* plant; the *vāguci* plant; the Yamunā river; the night; the black *Trivṛtā* plant; the indigo plant; the long pepper 165-67

श्यामाक (श्यै + आकः ४ - १५ ८)

m. a kind of cultivated millet 500

श्येत (श्या + इतन् ३ - ९३)

mfn. white 425

श्येन (श्या + इनच् २ - ४७)

mfn. white; *m.* a kind of bird (falcon) 254

श्रवण (श्रु + युच् २ - ७९ ८)

m. name of a lunar mansion 281

श्राव्य (श्रु + आर्यः ३ - ९६)

m. the animal to be sacrificed; *mfn.* praiseworthy 428

श्रिकु see श्लिकु ३२

श्री (श्रि + क्तिप् २ - ५८)

f. the *Sarala* tree; goddess of fortune; goddess of learning; intelligence; the three *Puruṣārthas* Dharma, Artha and Kama; wealth; prosperity; beauty; instruments of dressing; dressing; make up; manner 265-66

श्रेणि (श्रि + निः ४ - ५१)

mf. a line, row; a company of artisans following the same business 532

श्रोण (श्रु + नः ३ - ६ ८)

mfn. lame 328

श्रोणि (श्रु + निः ४ - ५१)

mf. the hip 533

श्रोत्र (श्रु + त्रन् ४ - १६७)

n. the ear 665

श्लक्ष्ण (श्लिष् + क्तः ३ - १९)

mfn. smooth; 342

श्लिकु (श्लिष् + कुः १ - ३३)

m. servant; one who has attempted; astrology 32

श्लेष्मन् (श्लिष् + मनिन् ४ - १४४)

m. phlegm 641

श्वन् (श्वि + कनिन् १ - १५८)

m. a dog 184

श्वयीचि (श्वि + ईचिः ४ - ७१)

m. a kind of illness (swelling) 549

श्वशुर (शु + अश् + उरन् १ - ४५)

m. husband's or wife's father 47

श्वित्र (श्वित् + रक् २ - १३)

n. white leprosy 208

ष

षण्ड (षण् + डः १ - ११३)

mn. collection of lotus and other flowers 122

षण्ड (षम् + ढः ४ - १०४)

m. one who has not taken to a wife (a eunuch) 583

षिञ्ज (षिङ् + गन् १ - १२३ ८)

m. fickle minded; profligate 143

स

संयद्वर (सं + यम् + ञ्वरच् ३ - १)

mfn. one who is restraint in speech; *m.* a king 321

संवत्सर (सं + वस् + सरन् ३ - ७२) same as वत्सर 402

संवसथ (सं + वस् + अथः ३ - ११६)

m. a village 443

संश्चत् (सं + चि + अतिः २ - ८५)

m. a cheat, rogue 289

संस्तवान् (सं + स्तु + आनच् १ - ८९)

mfn. eloquent; *m.* assembly 293

सक्तु (सच् + तुन् १ - ७०)

mn. coarsely ground barley meal 70

सक्थि (सङ्ग + विथन् ३ - १५४)

n. the thigh 481

सखि (समान + ख्या + इण् ४ - १३६)

m. a friend; a companion 631

संकलुक (सं + कल् + उकन् २ - ३०)

mfn. wicked; unsteady 242

संग्राम see under ग्राम

m. a fight 162

सत् (सद् + त्रः ४ - १६६)

n. a sacrifice; munificence at all times; a forest; clothes; fraud 663

सदस् (सद् + असुन् ४ - १८८)

f.n. an assembly 680

सधिस् (सह् + इतिन् २ - ११४)

m. a bull 311

सनि (सन् + इः ४ - १३९)

m. a gift; asking for instruction; devotion 635

सन्ध्या (सं + धा + यक् ४ - १११)

f. evening; name of a particular river; meditation; boundary; promise; joining; the period between two Yugas; a kind of flower 599

सप्त (सप् + कनिन् १ - १५६ ८)

seven 184

समया (सं + इ + आः ४ - १७४)

ind. near 670

समर (३ - १३१ ८)

m. a fight 463

समस्या (सं + अस् + यः ४ - १०९ ८)

f. part of a stanza given to another to be completed 595

समिथ (सं + इ + थक् २ - ११)

m. an assembly; five; *n.* fight 201

समीच (सं + ई + चट् ४ - ९२)

m. the ocean; *f.* (-ī) a doe 570

संपद्वर (सं + पद् + प्वरच् ३ - १ ८)

m. a king 321

संपाति (सं + पा + अतिः ५ - ५ ८)

m. name of a king of birds 705

सम्बल (सम्बु + कलः १ - १०८ ८)

mn. a race, family; provisions for a journey; envy, jealousy 106

सरक (सृ + वुन् ५ - ३५)

mn. drinking vessel; drinking of spirituous liquor; spirituous liquor distilled from sugar; *n.* sky 719-20

सरट् (सृ + अटिः १ - १३३)

f. a lizard; wind, air; a cloud; a bee 151

सरट (सृ + अटन् ४ - ८१)

m. a chameleon 557

सरट (सृ + अटच् ४ - १०५)

m. strong wind 585

सरणि (सृ + अनिः २ - १०३)

f. path; collection 304

सरण्ड (सृ + अण्डन् १ - १२८)

m. lizard; a deceiver, cheat, a bird; a kind of ornament 147

सरण्यु (सृ + अन्युच् ३ - ८१)

m. a cloud; wind; *mfn.* moving quickly 408

सरयु (सृ + अयुः ३ - २२)

f. the Sarayu river 343

सरयू see सरयु

सरल (सृ + कलः १ - १०८)

mfn. generous; straight; *m.* a kind of pine tree 101

सरस् (सृ + असुन् ४ - १८८)

n. a pond 680

सरसी (see सरस्)

f. a big pond 680

सरित् (सृ + इतिः १ - ९९)

f. a river 95

सरिमन् (सृ + इमनिच् ४ - १४७)

m. wind 643

सरीमन् (सृ + ईमनिच् ४ - १४७ ८) same as सरिमन्

सर्ज (सर्ज् + ऊः १ - ८२)

f. a lightning; Śiva; heaven; fate; physician ('merchant' in other lexicons) 85

सर्पिस् (सृप् + इतिः २ - १०९)

n. clarified butter 309

सर्म (सृ + मन् १ - १३९)

m. going 154

सर्व (सृ + वन् १ - १५३)

mfn. all 175

सर्षप (सृ + अपः ३ - १४१)

m. mustard; white mustard 474

सलिल (सल् + इल्च् १ - ५५)

n. water 60

सवन (सु + युच् २ - ७५)

n. sacrifice; bathing; the act of pressing out the Soma juice;
m. moon 274

सवीमन् (सू + ईमन् ४ - १४७) according to *Daśapāḍī* reading.

m. birth 644

सव्य (सू + यः ४ - १०९)

mfn. left; right; opposite, reverse 595

सव्येष्ट (सव्य + स्था + ऋ २ - १०२)

m. charioteer (*Vedic*) 303

सस्य (सस् + य ४ - १०९)

n. merit, virtue; fruit 594

सहस (सह् + असुन् ४ - १८८)

n. strength; light; *m.* the cool *Hemanta* season; the *Margaśirṣa* month 682

सहसान (सह् + असानच् २ - ८७)

m. peacock; sacrifice; *mfn.* patient 292

सहार (सह् + आरन् ३ - १३९)

m. a variety of mango tree 473

सहुरि (सह् + उरिन् २ - ७३)

mfn. forbearing; *m.* sun; *f.* earth 273

सहोर (सह् + ओरन् १ - ६६)

m. a pious man 72

साकं (सो + कन् ३ - ४३ ०)

ind. together 371

सादि (सद् + इच् ४ - १२४)

m. a charioteer 623

साधन्त (साध् + ञच् ३ - १२८)

m. a religious mendicant 458

साधु (साध् + उण् १ - १)

mf. virtuous person 2

साध्वस (सो + असच् ३ - ११७ c)

n. loss of intelligence, embarrassment (fear—*Amara*) 448

सानसि (सन् + असिः ४ - १०७)

m. gold 588

सानु (सन् + जुष् १ - ३)

m. top of a mountain; learned man; road; gale of wind; a sprout;
a forest; *mn.* tableland on a mountain 4, 5

सामन् (सा + मनिन् ४ - १५२)

n. one of the four *Upāyas* or means of success (conciliation); one
of the Vedas 649

सारङ्ग (सृ + अङ्गच् १ - १२१)

m. a deer; the *cātaka* bird; an elephant *mfn.* of a variegated
colour 139

सारथि (सृ + घथिन् ४ - ८९)

m. a charioteer 564

सार्थ (सृ + थन् २ - ५)

m. a caravan; a multitude (of living beings) 194

सास्त्रा (सस् + न ३ - १५)

f. the dewlap of a cow 339

सिंह (सिङ् + कः ५ - ६२)

m. lion; name of a sign of the zodiac (Leo); an eminent person
(when at the end of a compound); *f.* (-ī) the egg-plant
(*Solanum Jacquini*), *Solanum Melongena*; *Gendarussa Vulgaris*;
name of Rāhu's mother 736

सिक्थ (सिच् + थक् २ - ७)

n. beeswax; *m.* a lump of boiled rice 198

सित (सि + क्तः ३ - ८९)

mfn. ended; tied, bound; white; *f.* sugar 420

सिध्र (सिङ् + रक् २ - १३)

m. a virtuous man; a kind of tree 214

सिन (सि + नक् ३ - २)

mfn. one-eyed 322

सिन्धु (स्यन्द् + उः १ - १२)

m. name of a river (Indus); the ocean; *f.* river 17

सिन्दूर (स्यन्द् + ऊरन् १ - ६९)

n. vermilion, red-lead; *f.* (-ī) a kind of plant (*rocani*); a red cloth;
another plant (*Grislea Tomentosa*); *m.* a kind of tree 74-75

सिम (सि+मन् १ - १४३)

mfn. all 162

सिरा (सि+रक् २ - १३ ०)

f. nerve 215

सीता (सि+क्तः ३ - ९० ०)

f. the track of the ploughshare; name of Rāma's wife; the divine Ganges 423

सीमन् (सि+मनिन् ४ - १५०)

f. boundary, limit 646

सीमा same as सीमन्

सीमिक (स्यम्+किक् २ - ४४)

m. a kind of tree 252

सीर (सि+क्रन् २ - २६)

m. plough; sun 225

सुत्रामन् (सु+त्रा+मनिन् ४ - १४४)

m. Indra 641

सुधर्मन् (सु+धृ+मनिः ४ - १५१)

m. a Kṣātriya 648

सुपयस् (सु+पा-+असिः ४ - २२२)

mfn. one who drinks well 697

सुप्रतीक (सु+प्र+इ+कीकन् ४ - २५)

m. name of the elephant of the south east quarter 510

सुर (सु+क्रन् २ - २५)

m. a god; *f.* spirituous liquor; a drinking vessel 223

सुवन (सू+व्युन् २ - ८१)

m. the sun 282

सुविदत्त (सु+विद्+कत्रन् ३ - १०८)

n. household 434

सुशर्मन् (सु+शृ+मनिः ४ - १५१)

m. name of a king 648

सुष्ठु (सु+स्था+कुः १ - २६)

ind. well 26

सुस्रोतस् (सु+सृ+असिः ४ - २२२)

mfn. flowing well 697

सूक्ष्म (सूच् + सन् ४ - १७६)

n. the fruit of the *Kataka* plant (कतकं कतकवृक्षफलं Mahendra); the subtle form (अद्यात्म अन्तरात्मविषय रूपम् Mahendra); *m.* atom; *mfn.* minute, small 671

सूच (सिच् + चट् ४ - ९३)

m. the pointed shoot of the Darbha grass; *f.* (-i) needle; a kind of dramatic action 571

सूत्र (सिच् + ष्टन् ४ - १६२)

n. thread; a sketch, plan; a short manual 657

सूत्रामन् *asme as सुत्रामन्*

सून (सु + नः ३ - १३)

n. bringing forth; flower; attempt at fight; *m.* sun; *f.* daughter; slaughter house; inflammation of the glands of the neck ('mumps') 327

सूनु (सू + नुः ३ - ३५)

m. son; Arjuna; sun 355

सूप (सु + पः ३ - २६)

m. soup; cook 345

सूम (सू + मक् १ - १४४)

m. the sky 168

सूर (सू + कन् २ - २५)

m. the sun; a brave man 223

सूरत (सु + रस् + क्तः ५ - १४)

mfn. calm, tranquil; compassionate 708

सूरि (सू + क्रिः ४ - ६४)

m. a scholar 544

सूरिन् *same as सूरि*

सूर्प *same as शूर्प* 346

सृक् (सृ + कक् ३ - ४१)

mfn. moving; *m.* wind; arrow; lotus flower 361

सृणि (सृ + निः ४ - ४९)

mf. a goad for driving an elephant 531

सृणि (सृ + क्तिन् ४ - १०४)

m. the moon a goad; wind 583

सृणीका (सृ+ईकन् ४ - २३)

f. saliva 507

सृत्वन् (सृ+कनिप् ४ - ११३)

m. Brahman 604

सृदर (सृ+द्+अल् ५ - ४१)

m. a snake 725

सृदाकु (सृ+काकुः ३ - ७८)

m. the wind, air; an animal; a river; thunderbolt; fire; a camaleon
406-7

सृप् (सृप्+रक् २ - १३)

m. the moon 207

सेतु (सि+तुन् १ - ७०)

m. a bridge; tapia (a plant) 75

सेना (सि+नः ३ - १०)

f. army 333

सोम (सु+मन् १ - १३९)

m. the moon; a monkey; Kubera (the lord of wealth); a particular class of *Pitrs*; air, wind; one of the eight *Vasus*; the camphor; water; the *soma* plant 153-54

सोमन् (सू+मनिन् ४ - १५० ८)

m. a requisite for sacrifice; the moon 647

सोमपीथ (सोम+पा+थक् २ - ९ ८)

m. drinking of Soma 200

स्कन्धस् (स्कन्द्+असुन् ४ - २०६)

n. the shoulder 690

स्तनयितु (स्तन+इत्तुच् ३ - २९)

m. cloud; thunder; disease; animal 350

स्तवक (स्था+अवक् ४ - ९६)

m. a bunch of flowers 574

स्तम्ब (स्था+अम्बच् ४ - ९६)

m. a bush; a shrub 574

स्तरिमन् (स्तृ+इमनिच् ४ - १४७)

m. a bed 644

स्तरी (स्तृ+ईः ३ - १५८)

f. smoke; cloud 483

स्तरीमन् (स्तृ+ईमनिच् ४ - १४७ ०) same as स्तरिमन्

स्तिग्भि (स्तम्+इन् ४ - १२१)

m. the ocean 619

स्तीर्वि (स्तृ+किन् ४ - ५४)

m. the Adhvaryu priest 537

स्तुविस् (स्तु+इसिन् २ - ११३)

m. sacrifice; one who praises 311

स्तुवेय्य (स्तु+केय्यः ३ - ९९)

mfn. one who praises; *m.* Indra 430

स्तुषेय्य (स्तु+क्सेय्यः ३ - ९९)

mfn. praiseworthy 430

स्तूप (स्तु+पः ३ - २५)

m. a heap; energy; (the Buddhist *stūpa*) 345

स्तेन same as स्त्येन 255

स्तोम (स्तु+मन् १ - १३९)

m. collection 153

स्त्येन (स्त्या+इनच् २ - ४७)

m. a thief 255

स्त्री (स्त्या+डूट् ४ - १६५)

f. a woman 660

स्थपति (स्था+अतिः ४ - ५९ ०)

m. master 543

स्थवि (स्था+किन् ४ - ५६)

m. a weaver 539

स्थविर (स्था+बुक्+किरच् १ - ५४)

mfn. old; beggar (Bhikṣu) 59

स्थाणु (स्था+णुः ३ - ३७)

m. a post; *mfn.* Śiva; *mn.* the trunk of a lopped tree 355

स्थामन् (स्था+मनिन् ४ - १४४)

n. strength 640

स्थाल (स्था+आलच् १ - ११५)

n. a kind of vessel; *f.* (-i) *Bignonia Suaveolens* (the tree bearing the trumpet flower); a pot 130

स्थिर (स्था+किरच् १ - ५४)

mfn. motionless 59

स्थूणा (स्था + नः ३ - १५)

f. pillar of the house; a statue 339

स्थुर (स्था + ऊरन् ५ - ४)

mfn. firm; *m.* man 704

स्नायु (स्ना + उण् १ - १०)

f. a tendon, a muscle 3

स्नाषन् (स्ना + वनिप् ४ - ११२)

mfn. aesthetic 600

स्तुषा (स्तु + सः ३ - ६६)

f. son's wife 397

स्नेहन् (स्निह् + कनिन् १ - १५८)

m. a friend; the moon 185

स्नेहु (स्निह् + उः १ - ११)

m. illness 14

स्पृहयाय्य (स्पृह् + आय्यः ३ - ९६)

mfn. desirous 428

स्फार (स्फाय् + रक् २ - १३)

m. much, abundance; a bubble in a water pot etc, *mfn.* abundant; profuse 204

स्फिर (स्फाय् + किरच् १ - ५४)

mfn. abundant 59

स्यन्दन (स्यन्द् + युच् २ - ७९०)

n. flowing; water; *m.* the *tinīśa* tree (Dalbergia Ougeinensis);

mn. a chariot 277

स्यामिक same as स्यमीक 878

स्यमीक (स्यम् + कन् ३ - ४६)

m. anthill; a kind of tree; *f.* the indigo plant 373

स्यून (सिच् + नः ३ - ९)

m. the sun 331

स्यूम (सिच् + मन् १ - १४३)

m. a ray of light; a thread 162

स्योन (सिच् + नः ३ - ६०)

m. the sun; a ray of light 328

सुक् (स + चिक् २ - ६३)

f. a kind vessel used in sacrifice (large wooden ladle) 269

सुव (सु+कः २-६२)

m. a kind of ladle for taking liquids 269

सू (सु+किप् २-५८)

f. a sacrificial ladle 266

स्रोतस् (सु+असुन् ४-२०१)

n. a current of water; an organ of sense 689

स्वधा (स्वद्+आ ४-१७४ ८)

f. food offered to the *Pitrs* 670

स्वप्न (स्वप्+नः ३-१०)

m. sleep; dream; seeing (vision) 335

स्वरु (सृ+उः १-११)

m. a thunderbolt; the moon 14

स्वसृ (सु+अस्+ऋन् २-९७)

f. sister 301

स्वस्ति (सु+अस्+तिः ४-१८०)

ind. happiness 674

स्वादु (स्वद्+उण् १-१)

mfn. sweet, palatable 2

ह

हंस (हन्+सः ३-६२)

m. the swan; a king who is not ambitious or greedy; Viṣṇu, sun; the Supreme Spirit; envy, malice; a kind of Yoga; a kind of Mantra; one of the vital airs of the body; a kind of horse 391-92

हंसिका (हन्+सिकन् ४-१५३)

f. a female goose 650

हन्तु (हन्+क्त्तुः ३-३०)

m. disease; weapon; killer 352

हथ (हन्+वथन् २-२)

mfn. dejected, sorrowful 189

हनु (हन्+उः १-११)

mfn. the jaw; a kind of perfume; beginning of a dance; *f.* a disease 15-16

हनु (हन् + क्तुः ३ - ३० c)

m. chin 353

हनूष (हन् + ऊषन् ४ - ७३)

m. a Rākṣasa 550

हन्तृ (हन् + तृच् २ - ९५)

m. a thief 299

हरि (हृ + इन् ४ - ११८)

m. moon; sun; wind; horse; parrot; frog; Yama; a serpent; monkey lion; Śiva; Brahman; a ray of light; Indra: name of a particular world; *mfn.* yellow; green (the most important meaning—'Viṣṇu'—is omitted in this list) 611-12

हरिण (हृ + इन्च् २ - ४७)

m. a deer; *f.* (-i) green colour; one of the four kinds of beautiful women; a kind of metre; a golden image; *mfn.* clear 255-56

हरित् (हृ + इतिः १ - ९९)

mn. grass; *f.* a region, a quarter; *m.* a horse; a particular colour (pale yellow) 95

हरित (हृ + इतन् ३ - ९३)

f. the *dūrvā* grass; *mfn.* green 424-5

हरिद्रु (हरि + द्रु + कुः १ - ३५)

m. a tree; *dāru haridra* (turmeric) 33

हरिमन् (हृ + इमनिच् ४ - १४७)

m. time 643

हरीमन् (हृ + ईमनिच् ४ - १४७ c) same as हरिमन्

हरेणु (हृ + णुः २ - १)

f. a kind of perfume; *m.* the *Pisum Arvense* plant; *f.* name of a particular drug; a virtuous and respectable woman 189

हर्तृ (हृ + तृच् २ - ९५)

m. a thief; Śiva 298

हर्यत्न (हर् + अतच् ३ - ११०)

m the wind; *mfn.* one who deserves to be desired by all; a horse 438

हर्षयितु (हृ + इत्तुच् ३ - २९)

n. gold; *m.* the sun 350-51

हर्षुल (हृ + उल्च् १ - ९८)

m. a lover; a deer 94

हविस् (हु + इति: २ - १०९)

m. oblation 309

हस्त (हस् + तन् ३ - ८६)

m. hand; trunk of the elephant; one of the Nakṣatras; abundance (when used after a word referring to hair); the forearm (a measure from the elbow to the tip of the middle finger)

413

हस्त (हस् + रक् २ - १३)

m. fool 214

हानि (हा + नि: ४ - ५१)

f. loss; decrease 534

हान्त्र (हन् + घृन् ४ - १५९)

n. death 656

हायस् (हा + अमुन् ४ - २२० ८)

mfn. one who abandons 696-7

हारि (हृ + इञ् ४ - १२४ ८)

f. a caravan; losing a game in gambling (*mfn.* beautiful) 524-5

हालु (हल् + उण् १ - १ ८)

m. tooth 3

हासस् (हा + अमुन् ४ - २२०)

m. the moon 696

हिंसीर (हिंस् + ईरन् or ईरञ् ५ - १८)

mfn. wicked; *m.* a tiger 710

हिज्जु (हन् + कु १ - ३७ ८)

n. asafoetida 37

हिण्डीर (हिण्ड् + ईरन् ४ - ३० ८)

m. the from of the sea 516

हिम (हन् + मक् १ - १४६)

n. cold; the sandal tree of the Malaya mountain; *mfn.* cool 169

हिरण्य (हृ + कन्यन् ५ - ४४)

n. wealth; semen; gold; cowry; a particular measure; a precious metal (gold or silver, opposite of 'low metal'); *mfn.* permanent

726

हृदय (हृ + कयन् ४ - १००)

n. the mind 579

हृषीक (हृष्+ईकन् ४ - १७)

n. an organ of sense 501

हृष (हृष्+कुः १ - २४)

m. the sun; the fire; Rahu; the Saturn 24

हेतु (हि+तुः १ - ७३)

m. a cause 81

हेमन् (हि+मनिन् ४ - १४४)

n. gold 641

हेमन्त (हन्+ञच् ३ - १२९)

m. the winter season 459

हेलि (हिल्+इन् ४ - ११७)

m. sun 608

होतृ (हु+वृच् २ - ९६)

m. one of the priests in the sacrifice 300

होतृ (हु+वृच् ४ - १०५)

m. one who performs a sacrifice 585

होत्र (हु+वृच् ४ - १६७)

n. oblation with fire; *f.* (-ā) the officiating priest in a sacrifice 663

होम (हु+मन् १ - १३९)

m. an oblation, offering 154

होमन् (हु+मनिन् ४ - १५० ८)

n. sacrifice 647

होमिन् (हु+मिन् ३ - ८४)

m. sacrificer, priest 412

ह्रस्व (ह्रस्+वन् १ - १५३ ८)

mfn. dwarfish, short; low 178

हीका (ही+कन् ३ - ४८)

f. shame 374

हीकु (ही+कुक् ३ - ८५)

mfn. shy 413

हीका (ही+कन् ३ - ४८)

f. shame 374

हीकु (ही+कुक् ३ - ८५)

mfn. shy 413

ADDITIONS AND CORRECTIONS

Page	Lines	
iii	7 & 14	<i>read</i> New Catalogus Catalogorum, I
,,	26	<i>after</i> सरस्वती <i>add</i> पूज्यपादशिष्यभगवन्महादेवानन्दसरस्वती
v		footnote <i>read</i> Aufrecht...Catalogus Catalogorum
vii	10	<i>for</i> repetion <i>read</i> repetition
,,	12	<i>read</i> Sāyana's Bhāṣya
x	35	<i>for</i> Kāraṇāntara ,, Karaṇāntara
xiv	18	<i>after</i> lexicons <i>delete</i> the number 1
,,	32	note 2. This line does occur in <i>Medinī</i> . See also Bhānuji's commentary under <i>sita</i> in <i>Amara</i> .
1	10	,, स्याद् <i>omit</i> Comma
3	17	<i>read</i> हृषेः किञ्च
8	11	,, केशेऽचले <i>for</i> केशे चले
63	16	सुरूपे नाशने seems to be the correct reading. In the index on page 124, line 28, <i>for</i> 'the natural form' <i>read</i> 'a beautiful form'
105	1	<i>for</i> तृतीयः <i>read</i> चतुर्थः
	8	,, शकटेने ,, शकटेने
121	24	,, knowlede ,, knowledge
121	24	The meaning व्यवहार given to the word अक्ष stands for 'accounts' (आयव्ययादिन्याय- Mahendra): The meaning 'law suit' given in MW. etc. is by a secondary extension of this sense. Cf. the term अक्षपटल used in Kauṭilya's <i>Arthaśāstra</i> .
	28	,, kārṣa ,, karṣa
122	6	,, कलः ,, कलः
124	7	,, अगः ,, अद्र

- 124 20 अनस् for 'kitchen' is not very well known. Ujj. gives it. Cf. the tern महानस commonly used for the 'kitchen'. (महच्च तदनश्च महानसम् १); the suffix टच् is added at the end of the Tatpuruṣa compound by the rule 'अनोऽस्माय....' (Pāṇini 5-4-94).
- 127 20 add a semicolon after 'dawn'
- 128 12 गीतमातृका seems to be the correct reading. P. K. Acharya ('Mānasāra') does not give the term अलति among the technical terms of architecture. Perhaps it is a corrupt form of आलति. Apte's Dictionary says that it is the note at the beginning of a song, in which case the reading गृहमातृका may be due to a corruption of ग्रह-मातृका, *Graha* being the technical name of the starting note in music.
- 141 20 read bulbous
- „ 24 „ स्कन्द् + उः
- 144 28 „ impenetrable
- 151 4 „ new moon day
- 20 „ Pleiades
- 154 23 „ mischievous
- 154 2 In most lexicons नियुक्त is given as one of the meanings of क्षत्; though नियोग has a technical meaning, here by नियुक्त is probably meant only a servant or attendant.
- 219 for the word रसति Ms. B. adds the meanings 'heaven' & 'lover'

Two more words, शमय (tranquillity ; minister) and दमय (self-restraint ; punishment) are given on page 67 n. 1.

